

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte

Programmas "Skolotājs" apakšprogramma

"Skolotājs logopēds"

**Priekšējo mēleņu (svelpēņu) izrunas traucējumu novēršana vecākā
pirmsskolas vecuma bērniem**

Diplomdarbs

Autors: **Linda Brante**

Studentu apliecības Nr.: lk08126

Darba vadītājs: Mg. paed. Irēna Miltiņa

RĪGA 2018

Anotācija

Diplomdarba temats – Priekšējo mēleņu (svelpēņu) izrunas traucējumu novēršana vecākā pirmsskolas vecuma bērniem.

Darba autore – Linda Brante

Darba zinātniskais vadītājs – Mg. paed. Irēna Miltiņa

Pētījuma mērķis – Teorētiski izzināt un praktiski vērtēt rotaļu, vingrinājumu izmantošanas iespējas svelpēņu izrunas sekmēšanai.

Pētījuma hipotēze – Koriģējoši attīstošā darbība būs sekmīga, ja logopēds izzinās bērna attīstības un runas īpatnības, atlasīs un izmantos vingrinājumus un rotaļas, ievērojot bērna speciālās vajadzības.

Teorētiskajā daļā tiek analizēta zinātniskā literatūra par vecākā pirmsskolas vecuma bērnu attīstības īpatnībām, raksturotas pirmsskolas vecuma bērnu runas attīstības likumsakarības, apkopota informācija par skaņu izrunas traucējumu novēršanas darba posmiem un metodēm.

Praktiskajā daļā tiek atspoguļotas darba metodes, veikta bērnu grupas logopēdiskā un attīstības izpēte, kā arī koriģējoši attīstošā darbība fonētisku un fonētiski fonemātisku traucējumu novēršanai vecākā pirmsskolas vecuma bērniem, izmantojot atlasītus vingrinājumus un rotaļas, apkopoti pētījuma gaitā iegūtie rezultāti.

Atslēgas vārdi – priekšējie mēleņi (svelpēņi), vecākā pirmsskolas vecuma bērni, koriģējoši attīstošā darbība, artikulācijas, fonemātiskās uztveres vingrinājumi, pirkstu rotaļas.

Darba saturs – kopīgais lappušu skaits 95 lpp., 27 pielikumi, 11 tabulas, 5 attēli, 70 literatūras un informācijas avoti.

Annotation

Title of thesis – Prevention of front lingual consonants (sibilants) pronunciation disorder in senior pre – school age.

Name of the author – Linda Brante

Name of thesis supervisor – Mg. paed. Irēna Miltiņa

Purpose of research – Theoretically explore and practically rate the use of exercises and games at treatment of sibilants pronunciation disorder.

Hypothesis of thesis – The correction developmental activity would be successful if the speech therapist analyzes child development and speech, selects and uses exercises and games considering child special needs.

The theory section of the research analyzes the scientific sources of senior pre – school children development, describes pre – school children speech development, compiles information about prevention of speech sound pronunciation disorder, including stages and methods of correction work.

The practical section of the research represents methods of correction work, carries out logopedic and development research of children group, as well as correction development activity to treat phonetic and phonetic phonematic mistakes in senior pre – school age using selected exercises and games, compiles obtained results of research.

Keywords – front lingual consonants (sibilants), senior pre – school age, correction development activity, articulatory, phonological awareness patterns, finger play.

Content of thesis – 95 pages, 27 appendices, 11 tables, 5 pictures, 70 sources of information.

Saturs

Ievads.....	5
1. Pirmsskolēnu attīstības pedagoģiski psiholoģiskais raksturojums, skatot izvirzītās problēmas risināšanas iespējas	7
1. 1. 5 – 6 gadīgu bērnu psihofiziskā un sociāli emocionālā attīstība	7
1. 2. Pirmsskolēnu runas attīstības likumsakarības un īpatnības svelpēnu izrunas kontekstā.	15
1. 3. Koriģējoši attīstošās darbības posmi un metodes svelpēnu izrunas traucējumu novēršanā.....	21
1. 3. 1. Artikulācijas aparāta vingrinājumi skaņu izrunas sagatavošanas posmā	21
1. 3. 2. Fonemātiskās uztveres pilnveidošana.....	23
1. 3. 3. Pirkstu vingrinājumi un rotaļu izmantošana.....	26
2. Svelpēnu izrunas korekcija bērniem, kuriem ir skaņas [s] izrunas traucējumi	29
2. 1. Pētījuma metodoloģija.....	29
2. 2. Bērnu grupas logopēdiskā un attīstības izpēte veselumā pētījuma sākumā	29
2. 3. Praktisku darba paņēmieni – vingrinājumu, rotaļu – atlase un izmantošana skaņas [s] izrunas korekcijai	36
2. 4. Pētījuma gaitā iegūto datu apkopošana un analīze	55
Secinājumi	61
Izmantotā literatūra un informācijas avoti.....	62
Pielikumi.....	66

Ievads

Bērnam piedzimstot, viņam no dabas tiek dots runāšanai pielāgots runas aparāts, taču mazs bērns izteikties nespēj. Ir vairāki priekšnosacījumi, lai bērna runa varētu attīstīties. Tie ietver gan iedzimtus, gan sociālus faktorus, kas ietekmē runas veidošanās procesu – gan veicina, gan kavē runas attīstību. Tātad, ja bērnam nav iedzimtu anomāliju un viņam apkārt ir attīstību veicinoša sociālā vide, tad runa un valoda bērnam attīstīsies pozitīvi (Miltiņa, 2005, 32).

Valodas attīstību ietekmē gan fizioloģiskā, sensomotorā, gan psihoemocionālā attīstība. Šo komponentu mijiedarbības rezultāts ir bērna valodas attīstības līmenis, kurš ir atbilstošs katram bērnam individuāli. Ja kāds no komponentiem netiek nodrošināts pilnībā, rodas runas traucējumi (Tomele, 2015, 229).

Bērna runas attīstības līmenis ietekmē arī citus attīstības procesus. S. Tūbele apgalvo, ka no valodas attīstības līmeņa ir atkarīga arī spēja organizēties darbam, atcerēties informāciju, kā arī saprasties ar vienaudžiem. Jo labāk attīstīta būs valodas prasme, jo labāk bērnam veiksies citās jomās. Nepieciešams pēc iespējas ātrāk atklāt runas traucējuma esamību. Tas radīs iespēju ātrāk un efektīvāk traucējumu novērst, un bērns varēs pilnvērtīgi attīstīties (Tūbele, 2002, 17).

Logopēds ir speciālists, kas pārbauda un izvērtē bērnu runas nepilnības, lai varētu laikus tās novērst. Viņš veic skaņu izrunas traucējumu korekciju, fonemātiskās uztveres attīstīšanu, paplašina vārdu krājumu, nodarbojas ar runas, lasīšanas un rakstīšanas traucējumu novēršanu, veicot koriģējoši attīstošo darbību. Īpaši svarīgas ir pirmsskolas vecuma bērnu pārbaudes (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 178).

Jebkuras skaņas izruna var neatbilst normai, taču visbiežāk tiek traucēti priekšējie mēleņi, jo tie ir sarežģīti. Grūtības skaņu izrunā sagādā gan skaņu artikulācija, gan skaņas uztveršanas un skanējuma īpatnības. Tās ir grūti uztveramas un diferencējamas (Miltiņa, 2005, 52).

D. Dzintere un I. Stangaine kā bērna vadošo darbības veidu min rotaļu (Dzintere, Stangaine, 2007, 13). Logopēds, īstenojot koriģējoši attīstošo darbību, ņem vērā bērna vajadzību rotaļāties, tāpēc nodarbības tiek veidotas uz vingrinājumu un rotaļu bāzes, lai tās būtu interesantas, bērns tajās iesaistītos un rastos iekšēja motivācija darbam.

Valodas atbilstoša apgūšana ir ļoti nepieciešama tālākajās skolas gaitās, kur bērnam var rasties daudz un dažādas problēmas runas un valodas traucējumu dēļ. Bērnam būs grūtāk uztvert skolotāja sacīto, dažādu uzdevumu noteikumus, kas ietekmē mācības un sekmes dažādos priekšmetos (Golubina, 2007, 121).

Diplomdarbs tiek rakstīts, balstoties uz pedagogu, psihologu, speciālo pedagogu, logopēdu – I. Miltiņas (2005), I. Puškareva (2001), S. Tūbeles (2002), G. Svences (1999), A. Ļubļinskas (1979) u.c. autoru – teorētiskajām atziņām.

Pētījuma objekts.	Vingrinājumi un rotaļas koriģējoši attīstošajā darbībā
Pētījuma priekšmets.	Svelpeņu izrunas pilnveidošana
Pētījuma mērķis.	Teorētiski izziņāt un praktiski vērtēt rotaļu, vingrinājumu izmantošanas iespējas svelpeņu izrunas sekmēšanai
Pētījuma hipotēze.	Koriģējoši attīstošā darbība būs sekmīga, ja logopēds <ul style="list-style-type: none"> ▪ izziņās bērna attīstības un runas īpatnības ▪ atlasīs un izmantos vingrinājumus un rotaļas, ievērojot bērna speciālās vajadzības
Pētījuma uzdevumi.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Izziņāt un analizēt dažādu autoru atziņas par 5 – 6 gadīgu bērnu vecumposma un runas attīstību, to īpatnībām 2. Raksturot koriģējoši attīstošās darbības posmus, praktiskās metodes skaņu (svelpeņu) izrunas traucējumu novēršanai 3. Veikt pētījumu par skaņas [s] traucējumu novēršanu vingrinājumos un rotaļās
Pētījuma metodes.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Teorētiskās literatūras apkopošana, tās analīze 2. Empīriskās <ul style="list-style-type: none"> ▪ bērnu novērošana ▪ runas logopēdiskā izpēte ▪ pedagoģiskā izmēģinājuma darbība ▪ pētījumā iegūto rezultātu matemātiskā apstrāde
Pētījuma bāze.	Pētījums notiek Ogrē, X pirmsskolas izglītības iestādē. Tajā piedalās 24 vecākā pirmsskolas vecuma bērni, ar svelpeņa [s] izrunas traucējumiem ir 6 bērni. Pētījums ilgst no 2017.gada oktobra līdz 2018.gada aprīlim

1. Pirmsskolēnu attīstības pedagoģiski psiholoģiskais raksturojums, skatot izvirzītās problēmas risināšanas iespējas

1. 1. 5 – 6 gadīgu bērnu psihofiziskā un sociāli emocionālā attīstība

Bērnība ir dzīves sākuma posms. Šajā laikā notiek visstraujākā cilvēka attīstība. Tas ir posms, kad cilvēks mācās staigāt, runāt, izjust dažādas emocijas un pārdzīvot. Bērns apgūst sociālo pieredzi (Dzintere, Stangaine, 2007, 10).

I. Puškarevs cilvēka attīstībai min divējādas nozīmes, kur pirmajā nozīmē attīstība tiek saistīta ar organisma struktūras pārmaiņām, bet otra – gan kā kvalitatīvas, gan kvantitatīvas pārmaiņas cilvēka organismā. Tas nozīmē, ka cilvēka attīstība jāsāk vērtēt jau no apaugļošanās brīža, kad sākas fiziskā attīstība, kas nobriest jaunībā, bet savukārt, par psihisko un sociālo attīstību var runāt visas dzīves laikā (Puškarevs, 2001, 12).

Attīstības rezultāts ir fiziskā, intelektuālā un sociālā attīstība. Bioloģiski cilvēku raksturo fiziskā attīstība, iekļaujot morfoloģiskas, bioķīmiskas un fizioloģiskas izmaiņas, bet garīgā attīstība izpaužas kā intelektuālā un sociālā attīstība. Cilvēka attīstība notiek visu mūžu, bet fiziskie un garīgie rādītāji īpaši intensīvi mainās bērnībā (Подласый, 2004, 44).

Fiziskā attīstība. Logopēdijas terminu skaidrojošā vārdnīca fizisko attīstību definē kā organisma morfoloģisko un funkcionālo īpašību izmainīšanās procesu tā individuālās attīstības gaitā (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 100). Katrs organisms attīstās individuāli, ar viņam piemītošu attīstības gaitu.

Katram organismam ir savs noteikts augšanas un attīstības temps. Ne visi cilvēki attīstās vienādi, un arī orgānu attīstības temps var būt atšķirīgs. I. Puškarevs par orgānu attīstību saka, ka visātrāk attīstās tie orgāni, kuri attiecīgajā posmā ir visvairāk nepieciešami (Puškarevs, 2001, 24). Tas norāda uz to, ka katram orgānam ir savs attīstības laiks.

Bērniem var novērot strauju augšanu garumā un pieņemšanos svarā. R. Millere un K. Segleniece norāda, ka vecākā pirmsskolas vecuma bērni gada laikā izaug par vidēji 5 – 7 cm, un svara pieaugums gada laikā ir apmēram 2 – 3 kg (Millere, Segleniece, 1977, 6).

5 – 6 gadīgu bērnu balsta – kustību sistēmas attīstība vēl nav pilnībā noformējusies. Katrs bērna organisma kauls turpina mainīties gan pēc formas, gan izmēra, gan struktūras, un to attīstības fāzes nav vienādas. Starp galvaskausa kauliem vēl ir saglabājušās skrimšļu zonas, tāpēc arī galvas smadzenes turpina aug (Пензулаева, 1988, 2).

Bērnam attīstās muskuļi, to spēks, kā arī kaulu struktūra un uzbūve. R. Geske apgalvo, ka šajā vecumā visi mugurkaula liekumi ir attīstījušies atbilstoši normai (Geske, 2005, 221). Tas nozīmē, ka bērnam ir izveidojies pareizs mugurkaula stāvoklis, kāds bērnam ir nepieciešams, lai

bērna organisms augtu pareizi. Šeit svarīgi ir atzīmēt uzmanības pievēršanu bērna pozai gan stāvot, ejot, gan arī sēžot pie galda.

Pēc I. Puškareva un A. Golubevas uzskatiem ir svarīgi veidot bērnam pareizu stāju, lai vēlāk bērns spētu nosēdēt skolas solā un neveidotos mugurkaula deformācijas (Puškarevs, Golubeva, 1999, 58). Arī L. I. Penzulajeva apstiprina, ka 5 – 6 gadīgu bērnu mugurkauls ir pakļauts lielam riskam tikt deformētam. Palielināta svara, kā arī nepiemērotas slodzes dēļ, var veidoties nepareiza stāja (Пензулаева, 1988, 2). R. Millere un K. Segleniece atzīmē, ka stājas vājums var ietekmēt elpošanas orgānus, sekmējot virspusēju elpošanu, kavējot gāzu apmaiņu, kā arī apgrūtinot sirdsdarbību. Šādi bērni ātrāk nogurst, un viņiem biežāk ir risks saslimt ar elpošanas orgānu slimībām (Millere, Segleniece, 1977, 31).

Daudziem bērniem, kuriem ir palielinātas elpošanas grūtības, ir izteikti skaņu un valodas traucējumi (Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L., 2013, 38).

Turpmāk teksts, kas ir rakstīts slīprakstā, atspoguļo attīstības īpatnības bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem.

Ļoti bieži var novērot, ka bērni ir spēcīgi, labi attīstīti, tomēr viņu kustības vēl nav tik labi koordinētas, var šķist, ka bērns ir neuzmanīgs. Pēc G. Svences teiktā, ka bērnu muskuļi šajā vecumā ir labāk attīstīti, nekā bērnu spēja tos pārvaldīt un kontrolēt, var secināt, ka bērns fiziski ir labi attīstījies, viņam piemīt gan ātrums, gan spēks, taču bērnam vēl nav pietiekami labi attīstījusies prasme pārvaldīt muskuļus, kas var novest pie dažādām traumām. It īpaši uzmanīgiem ir jābūt zēniem, jo viņiem labāk ir attīstīti lielie muskuļi, savukārt meitenēm labāk ir attīstīta sīko pirkstu muskulatūra (Svence, 1999, 78). L. I. Penzulajeva, raksturojot 5 – 6 gadīgu bērnu fizisko attīstību, arī min lielo muskuļu labu attīstību, kas nosaka to, ka bērniem labi padodas tādas kustības kā skriešana, kāpšana, lekšana, rāpšanās (Пензулаева, 1988, 3).

Bērni ir kustīgi. Tā ir viņu dabiska tieksme – kustēties. Bērnam ir raksturīgas fiziskas aktivitātes, viņš ar savu enerģiju un aktivitātēm ieņem telpu (Puškarevs, 2001, 50). Tur, kur ir bērni, tur ir dzīvība, jo bērni vienā brīdī var atrasties kādā noteiktā vietā, nodarbojoties ar vienu lietu, taču jau pēc brīža viņš var atrasties kur citur, darot citu lietu. I. Elnebija kā 5 – 6 gadus vecu bērnu fiziskās attīstības rādītājus min spēju stāvēt uz vienas kājas, lekt atsperoties un lieliem lēcieniem, skrienot iespert pa bumbu, skriet pa pakāpieniem (Elnebija, 1992, 12).

Fiziskā mazspēja un vispārīgais ķermenisko kustību mazbriedums, ko ietekmē somatiskas un infekciju slimības, var izpausties artikulācijas orgānu, pirkstu sīko kustību izpildes un diferencēšanas nevarēšanā (Miltiņa, 2005, 55).

Vecākā pirmsskolas vecuma bērniem jau ir pietiekami attīstīta sīkā motorika. Viņi brīvi spēj veikt darbības, kur ir nepieciešama veikla roku un pirkstu darbība. R. Geske apgalvo, ka 5 – 6 gadu vecumā bērni apgūst smalkās, precīzās pirkstu kustības (Geske, 2005, 224). *Bērniem ar*

runas traucējumiem ir grūtības sasiet kurpju auklas, aizpogāt pogas, sapīt pīnīti (Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L., 2014, 41).

Viņi veido, plēš, griež ar šķērēm, prot darboties ar maziem priekšmetiem. Jo vairāk bērns darbina sīko muskulatūru, jo vairāk tas ietekmē arī prāta spējas. To apstiprina arī A. Šteinberga akcentējot, ka sīkā motorika ir tieši saistīta ar intelektuālo attīstību. Šajā vecumposmā bērni mācās rakstīt (Šteinberga, 2013, 107). Sākumā bērni tikai vingrina sīko muskulatūru rakstīšanas iemaņām, rakstot dažādus burtu elementus, un vēlāk jau apgūst pašu rakstīšanas procesu.

I. Hadaņonoka, L. Hadaņonoka apgalvo, ka ir svarīgi darbināt roku sīko muskulatūru, jo tādā veidā attīstās pirkstu jutīgums un sekmīgi veidojas fonemātisko iemaņu ceļi galvas smadzenēs. *Ja pirkstu kustību attīstība atpaliek, tas ietekmē arī runas attīstību – tā kavējas (Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L., 2013, 51).*

Bērni prot veikt sīkas darbības, kas prasa zināmu kontroli pār savu darbību. A.Šteinberga apgalvo, ka bērnam ir jāprot izpildīt kontrolējamas, mērķtiecīgas kustības un šīs darbības tiek veiktas gandrīz bez kļūdām (Šteinberga, 2013, 106). Autore savā darba pieredzē ar vecākā pirmsskolas vecuma bērniem ir novērojusi, ka bērns spēj izpildīt mērķtiecīgas un kontrolētas kustības, ja viņam ir motivācija to darīt. Ja trūkst gribas, bērns darbu var izdarīt arī pavirši, ar kļūdām.

Psihiskā attīstība. Psihes attīstību nodrošina galvas smadzenes. Galvas smadzeņu ātra augšana ir pamats cilvēka psihes attīstībai. Smadzeņu attīstība, tāpat kā fiziskā attīstība katram cilvēkam var noritēt atšķirīgi. Tāpēc arī katrs cilvēks atšķiras savā domāšanā, uztverē, un tas ir jāņem vērā strādājot ar bērniem – katru uztvert kā individualitāti, piemeklēt šim bērnam atbilstošāko darbības veidu, lai iegūtu pēc iespējas labākus rezultātus darba procesā. Lai bērna attīstība noritētu veiksmīgi, ir nepieciešami labvēlīgi apstākļi. Tas nozīmē, ka tiek apmierinātas bērna pamatvajadzības, bērnam ir iespēja attīstīties gan fiziskā, gan psihiskā jomā. I. Puškarevs apgalvo, ka bērna smadzeņu attīstība norit tikai tādos apstākļos, ja sociālā vide nodrošina labvēlīgus apstākļus. Tos nodrošina saskarsme ar pieaugušajiem, viņu nodarbošanās ar bērniem, ja bērnam tiek nodrošināta iespēja gūt jaunus iespaidus. Ja bērns tiek izolēts no sociālās vides, viņa psihiskā attīstība tiek ierobežota un kavēta (Puškarevs, 2001, 25 – 26). Bērnam nav iespējas pilnvērtīgi attīstīties.

Uz bērna psihisko attīstību atstāj ietekmi gan runas attīstības aizkavēšanās, gan runas traucējumi (Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L., 2013, 56).

Cilvēks atrodas kādā konkrētā vidē. Viņam jau no dzimšanas brīža veidojas priekšstats par apkārtējo vidi. Pēc A. Vorobjova teiktā var spriest, ka tieši izziņas procesi ir galvenie avoti, pa kuriem cilvēks iegūst priekšstatus par apkārtējo pasauli. Cilvēkam veidojas sava pasaules uztvere. A. Vorobjovs psiholoģijā izdala šādus izziņas procesus: sajūtas un uztvere, domāšana un runa,

atmiņa un iztēle. A. Vorobjovs sajūtas definē kā psihisku izziņas procesu, kurā notiek atsevišķu priekšmeta īpašību atspoguļošana, priekšmetam tieši iedarbojoties uz maņu orgānu (Vorobjovs, 2000, 78). Caur maņu orgāniem cilvēks iepazīstas ar apkārtējo pasauli. Bērnam sajūtas izraisa spilgti objekti, kas rada lielāku kairinājumu uz attiecīgo maņu orgānu.

A. Ļubļinska uztveri definē, kā priekšmeta vai parādību atspoguļojumu kopumā, tiem tieši iedarbojoties uz cilvēka maņu orgāniem. Tātad uztvere ir sajūtu kopums, kas arī ir saistīta ar analizatoru aparātu, caur kuru ār pasaules objekti iedarbojas uz nervu sistēmu. Uztverot kaut ko, cilvēks iedomājas kādu viņam pazīstamu lietu. Bērniem svarīga ir taktilās un vizuālas priekšmeta uztveres apvienojums (Ļubļinska, 1979, 156). Tas dod iespēju informāciju par priekšmetu uztvert pilnībā, saistīt to ar savu pieredzi un noglabāt atmiņā.

G. Svence apgalvo, ka bērns uztveres tēlā redz tieši to, kas viņam ir būtisks. Viņi jau labi māc atšķirt un izdalīt uztveramā priekšmeta būtiskākās pazīmes no nebūtiskajām. Bērni salīdzina īpašības ar citu priekšmetu īpašībām. Vecākā pirmsskolas vecuma periodā bērniem veidojas laika un telpas uztvere (Svence, 1999, 80). Laiks ir abstrakts jēdziens, un lielākoties bērniem ir grūti orientēties tajā, tomēr viņi ir ieguvuši pietiekamu pieredzi un spēj to jau sasaistīt.

Bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem uzmanība ir mazāk noturīga un tai ir raksturīgs pazemināts pārslēgšanās līmenis. Uzmanības noturību un pārslēgšanos ietekmē galvas smadzeņu nervu procesu nepietiekams dinamiskums (Селиверстов, 2008, 58).

Cilvēks ir būtne, kam piemīt tāds psihisks process kā domāšana. A. Vorobjovs domāšanu definē kā psihisku izziņas procesu, kurā ar runas palīdzību notiek vispārināta un netieša atspoguļošana. Bērna psihiskās attīstības procesā rodas uzskatāmi darbīgās domāšanas veids, kad bērns ar rokām veic analītiski sintētisko darbību. Analītiski sintētiskā darbība balstās uz uztveres tēliem. Ja bērnam būs radusies kļūda tēla uztverē, tas novedīs arī pie kļūdas domāšanā (Vorobjovs, 2000, 97). To var novērot bērniem, spēlējot galda spēles. Kad bērnam spēles gaitā ir radies priekšstats par kādu lietu, viņš cenšas to īstenot, jo ir iedomājies, ka tā ir jābūt. Ja viņš būs nepareizi uztvēris, piemēram, noteikumus, arī viņa darbības novedīs pie nepareiza rezultāta.

Cilvēki domāšanas ziņā un veidā atšķiras viens no otra. Atšķiras pieaugušo domāšana no bērnu domāšanas. Pēc G. Svences teiktā var secināt, ka bērna domāšanas attīstība ir saistīta ar cēloņu un sekū sakarību atklāšanu starp lietām un to norisēm. Par to liecina viņu daudzie jautājumi. Bērnam vēl ir ļoti maza dzīves pieredze. Tas viss ietekmē domāšanas procesu. Tomēr ir arī atšķirības domāšanas veidā. G. Svence izdala vairākus domāšanas veidus: uzskatami konkrētā, uzskatami tēlainā, verbāli loģiskā domāšana (Svence, 1999, 83 – 84). Cilvēka domāšanu ietekmē arī dominējošais domāšanas veids.

Vecākā pirmsskolas vecuma bērniem piemīt spēja analizēt, vispārināt, viņi saprot abstraktas lietas. Bērnu domāšanas veids pāriet no uzskatāmi darbīgās domāšanas līmeņa uz

abstrakti loģisko, kas atspoguļojas domāšanas elastīgumā, neatkarībā un produktivitātē. Domāšanas process sevī ietver dažādus komponentus – motivācija, kas izpaužas aktivitātes dažādos veidos, regulācija, ko var novērot kā spēju plānot un kontrolēt psihisko darbību, analīze un sintēze. Domāšanas attīstība atstāj lielu iespaidu uz runas attīstību (Фадина, 2004, 4).

Domāšanas īpatnības bērniem, kuriem ir skaņu izrunas traucējumi, būtiski neatšķiras no normai atbilstošām (Селуверстов, 2008, 59).

Domāšana ir cieši saistīta ar runu. Vispārīnāšanas funkcija domāšanā ir iespējama ar runas palīdzību un vārds runā vispārīnā priekšmetu grupas pašas būtiskākās īpašības. Līdz ar runas rašanos cilvēkam radās iespēja atspoguļot pasauli. Cilvēks spēj pateikt savas domas, kā arī uzklaut, ko saka citi, saprast to, kas atkal saistās ar domāšanas procesu, jo tad cita domas tiek vai nu pieņemtas vai nepieņemtas, analizētas, salīdzinātas ar savu pieredzi. A. Vorobjovs runā arī par vairākiem runas veidiem: iekšējo un ārējo runu. Viņš saka, ka cilvēks izmanto iekšējo runu, veido un precizē domu, bet pēc tam to var pateikt otram, ārējā runā. Bērnam vispirms rodas ārējā dialogiskā runa, pēc tam - ārējā monoloģiskā runa, kas izpaužas kā runāšana pie sevis vai iekšējā runa, un beigās - veidojas rakstu runa (Vorobjovs, 2000, 96 – 98).

V. Golubina saka, ka 5 – 6 gadīgiem bērniem praktiski jau ir noslēdzies skaņu apgušanas posms. Bērniem vajadzētu būt pareizi apgūtām skaņām, lai veidotos atbilstoša runa. Bērns daļēji ir arī apguvis gramatiski pareizu runu (Golubina, 2007, 118).

Bērni vecākā pirmsskolas vecumā saprot pasakas vai stāsta sižetu. To uzmanību piesaista gan saturs, gan arī forma, kurā stāsts izteikts. Bērnu runā palielinās vārdu krājums, pieaugot gan lietvārdu, gan darbības vārdu skaitam, bet īpašības vārdu skaita pieaugums atkarīgs, cik daudz tos savā runā izmanto bērnu vecāki un skolotāji un vai bērnam tos iemāca (Љубљинска, 1979, 267).

Arī I. Miltiņa apgalvo, ka 5 – 6 gadīgiem bērniem izteikti pieaug vārdu krājums. Šajā vecumā bērni runu izmanto darbību komentēšanai, plānošanai, kā arī saskarsmē, komunicējot ar vienaudžiem un pieaugušajiem (Miltiņa, 2005, 25).

Vide, kas nenodrošina pietiekamas atdarināšanas iespējas, kā arī izrunas kļūdu nelabošana, sekmē runas traucējumu veidošanos (Miltiņa, 2005, 55).

Bērnam svarīgi ir iemācīties pareizi izrunāt skaņas, tad veidojas skaista runa. Bērnam ir jāapzinās atsevišķu vārdu un jēdzienu saturs. Tas ir svarīgs valodas attīstībai, jo katram bērnam pieredze var atšķirties. Tas nozīmē, ka bērni var vārdus arī nesaprast, kas rada grūtības izpildīt uzdevumus un norādījumus, kā arī veikt dažādas darbības. I. Jurgena apgalvo, ka, ja skolotājs nesaistīs jaunus vārdus un jēdzienus ar bērna pieredzi, tas var apgrūtināt izglītības procesu (Jurgena, 2002, 73).

Bērna atmiņa 5 – 6 gadu vecumā attīstās no netīšās uz tīšo iegaumēšanu, saglabāšanu un tīšo reproducēšanu. Kā jau iepriekš tika minēts, bērni labāk iegaumē to, kas ir saistīts ar emocijām

un viņu interesi, kas ir atstājis lielāku un paliekošāku iespaidu uz bērna, caur viņa sajūtām un uztveri. Bērns arī pats spēj sev izvirzīt mērķi un ar gribasspēku piespiest sevi iegaumēt. Piemēram, ja ir jāiemācās kāds dzejolis. Bērns zina, ka uz kādu pasākumu viņam būs jārunā dzejolis no galvas, un viņš spēj sevi piespiest to iemācīties. G. Svence izdala dažādus atmiņas veidus. Viņa min, ka pirmsskolas periodā bērniem notiek arī atmiņas veidu attīstība – tēlainās, kustību vai verbālās atmiņas attīstība (Svence, 1999, 82).

Par svarīgu attīstības veidu bērna attīstībā arī A. Ļubļinska min kustību atmiņu. Viņa uzsver, ka kustību jeb motorā atmiņa ir ļoti nozīmīga bērna attīstībā, jo uz tās pamata veidojas iemaņas (Ļubļinska, 1979, 200).

S. Tūbele min, ka nepietiekamais runas attīstības līmenis ietekmē bērna atmiņu, uzmanību, kustību koordināciju, samazinās darba temps un bērni ātrāk nogurst (Tūbele 2002, 17).

Verbālo atmiņu veicina redzes uztvere un atmiņa. *Bērniem, kuriem ir valodas, dzirdes vai citi traucējumi, var novērot verbālās atmiņas nepietiekamību (Ivoškuviena, 2013).*

Bērniem uzmanību ir viegli gan pievērst, gan novērst. Kā G. Svence saka, bērna uzmanību izraisa pievilcīgi objekti, kurus pavada emocionāls pārdzīvojums. Bērns uzmanību koncentrē tik ilgi, kamēr būs interese (Svence, 1999, 86). Ja pieaugušajam ir vēlme vai nepieciešamība piesaistīt bērna uzmanību, viņam ir jāizvēlas priekšmeti vai lietas ar spilgti izteiktām īpašībām, kas spēj piesaistīt un noturēt bērna uzmanību. Pirmsskolas vecumā uzmanība pārsvarā ir netīša, taču veidojas pāreja no netīšās uzmanības uz tīšo. Tā ir atkarīga no centrālās nervu sistēmas darbības īpatnībām. To ļoti labi var novērot, kad bērns veic kādu darbību. Ir situācijas, kad lieta bērnā neizraisa emocijas, tomēr ar zināmu piepūli bērns spēj noturēt uzmanību ilgāku laiku. Ja bērna uzmanība tiek zaudēta, ir jāmaina darbības veids, kas var būt gan cits intelektuāls uzdevums, gan kāda kustību pauze, kad bērns var atpūtināt gan prātu, gan ķermeni.

Vecākā pirmsskolas vecumā bērnu uzmanība ir saistīta ar bērnu interesi gan par dažādiem priekšmetiem, gan darbībām, kuras bērnam jāveic. Ja pazūd interese, zūd arī bērna uzmanība un koncentrēšanās, bērns pievēršas jaunai lietai. Uzmanības noturība pieaug pakāpeniski. Tas notiek rotaļu laikā, kad bērns spēj uzmanību noturēt līdz pat 2 stundām (Miltiņa, 2017, 23).

Pēc A. Ļubļinskas teiktā var secināt, ka bērni mācās tīši pievērst uzmanību tiem objektiem, kur nepieciešama koncentrēšanās. Tas ir tieši saistīts ar runas apgūšanu, jo vārdos ir iespējams izteikt darbības mērķi (Ļubļinska, 1979, 177).

Sociālā un emocionālā attīstība. 5 – 6 gadīgi bērni aktīvi apgūst iemaņas, kas ir nepieciešamas sabiedrībā, t. i., sadarbības prasmes un sacensību. Bērni lomu rotaļās izpilda dažādas lomas. Tādā veidā viņi sagatavojas dzīvei nepieciešamajām lomām. Viņi mācās vērtēt un kontrolēt savu darbību, kā arī paskatīties uz situāciju no cita skatupunkta, viedokļa. Svarīga ir

bērnu emocionālā pieķeršanās, kas kalpo par pamatu sekmīgai socializācijai (Dzintere, Stangaine, 2007, 127).

Cilvēks ir sociāla būtne. Lielākoties arī bērniem patīk uzturēties ar citiem cilvēkiem. I. Puškarevs un A. Golubeva saka, ka šajā periodā bērns apgūst komunikācijas prasmes - sarunājas, sadarbojas ar citiem, tomēr bieži ir jāpalīdz apgūt komunikācijas prasmes, radot iespējas sazināties ar citiem, iedrošinot, palīdzot pārvarēt kautrību (Puškarevs, Golubeva, 1999, 36). Ir gan kautrīgāki, gan drošāki bērni. Vieniem ir viegli iejusties jaunā kolektīvā, pieņemt jaunus cilvēkus, jaunus noteikumus. Savukārt, citiem tas var radīt grūtības. Bērnā tas var radīt trauksmi, kas nav nepieciešama. Tieši tāpēc svarīgi, lai citi cilvēki – pieaugušie, bieži arī vienaudži bērnu iedrošina, uzaicina rotaļās vai vienkārši palīdz, pasakot kaut ko labu. Tad bērnam kļūst vieglāk.

V. Golubina uzsver, ka vecākā pirmsskolas vecuma posmā ir svarīgs bērna pozitīvs novērtējums, kas sekmē viņa pašapziņu, veido motivāciju un stimulu darboties (Golubina, 2007, 120). Bērns novērtējumu saņem gan no pieaugušajiem, gan arī no vienaudžiem, kas dod pozitīvu stimulu bērna emocionālajai attīstībai. Pieaugušajiem to ir jāapzinās, jo viņi vistiešākā veidā ietekmē bērnu, viņi ir bērna autoritāte, kuru respektē.

Bērns apgūst komunikācijas prasmes ar citiem cilvēkiem, tāpēc bērniem ir jāsaņem atbalsts no apkārtējiem (Puškarevs, 2001, 50). Kad bērns saņem atbalstu no apkārtējiem, viņš jūtas pieņemts. Šī sajūta ir nepieciešama ikvienam cilvēkam, it īpaši bērniem. Protams, ir bērni, kuriem patīk laiku pavadīt vienatnē. Viņi jūtas labi gan esot kopā ar citiem, gan esot vieni paši. Šādiem bērniem nevajag uzspiest lieku komunikāciju. Kad viņš gribēs, bērns pats iesaistīsies. Tomēr arī šādiem bērniem, kuriem patīk darboties vienatnē, ir nepieciešams apkārtējo atbalsts.

Lielāko daļu bērni pavada rotaļās. Bērniem patīk lomu un sižeta lomu rotaļas. Bērni sevi identificē ar kādu personāžu, iesaistās grupās, seko līdzī savai un citu uzvedībai. Viņi apgūst paškontroles iemaņas. Sekojot līdzī rotaļu darbībai, bērni iemācās kontrolēt ne tikai sevi, bet arī citus rotaļu biedrus. Ja kaut kas tiek darīts nepareizi, bērni viens otru pamāca. Citu mācīšana biežāk izpaužas, kad tiek spēlētas galda spēles. 5 – 6 gadīgiem bērniem var novērot, ka sāk izvirzīties līderi un padotie (Svence, 1999, 88). Ir bērni, kuriem patīk, ka viņi ir galvenie un citi seko viņu rīcībai un ir bērni, kuri ir tā sauktie padotie. Viņi būs gatavi līderu dēļ vai viņu vietā darīt dažādas lietas. Pieaugušā uzdevums ir šos tipus ievērot un kādreiz mainīt lomas, piedāvājot kaut vai tikai rotaļā padotajam būt vadošajam. Bērnam ir jāizjūt, ka arī viņš var vadīt spēli vai kādu citu darbību. Turpretim, līderim jāiemāca arī pakļauties citiem, ka ne tikai viņš viens ir svarīgs un tikai viņa domas pareizas.

Vadoties pēc Valsts izglītības satura centra veidotajām vadlīnijām bērna sociālajā attīstībā, bērnam 5 – 6 gadu vecumā ir jāgrib iepriecināt draugus, bieži bērni grib līdzināties draugiem, jo ir kopīgas intereses, patīk, kāds šis draugs ir. Bērniem patīk dziedāt, dejot un tēlot. Viņi paši izrāda

iniciatīvu šiem darba veidiem. 5 – 6 gadīgi bērni izrāda lielāku patstāvību. Paši izvēlas, kādas drēbes vilks, ko viņiem konkrētā brīdī gribas darīt, kādas spēles izvēlēties utt. (Valsts izglītības satura centra Speciālās izglītības nodaļa, 2013, 3).

Atkarībā no kādas vides nāk bērns, tas dod saskarsmes pieredzi. Vecākā pirmsskolas vecuma bērns apgūst saskarsmes prasmes un iemaņas ar pieaugušajiem un vienaudžiem, apgūst saskarsmes normas un etalonus. Pieaug bērnu vēlēšanās būt patstāvīgiem un neatkarīgiem. Pieaugušais ir autoritāte, bērni cenšas viņus atdarināt, gūst izpratni par lietu norisēm, morāles normām un arī par sevi. Bieži bērniem ir grūtības sadzīvot ar citiem. Viņi rada konfliktsituācijas. Bērni jau izvērtē viens otra rīcību, un, ja tā nešķiet pieņemama, bērni sāk no agresora novērsties. Tāpēc svarīgi būtu pieaugušajiem radināt bērnus pie vienaudžu saskarsmes īpatnībām, pie dzīves grupā (Svence, 1999, 90 – 95).

Jebkura vecumposma vienaudžu vidū, arī pirmsskolas vecuma bērnu, ir gan izteikti nesavaldīgi un emocionāli, gan lēni un mierīgi raksturi. Tad izpaužas lielā mērā iedzimtības nosacītais, tikai šim cilvēkam raksturīgais temperamenta tips, kas atkarīgs no indivīda nervu procesu spēka, kustīguma un līdzsvarotības (Puškarevs, 2001, 35). Strādājot pirmsskolas izglītības iestādē, ir iespējams par to pārliecināties vislielākā mērā. Bērni ir vēl dabiski, viņi jau prot ievērot sabiedrības noteikumus, tomēr viņiem vēl nav izveidojies viņu sociālais tēls.

Bērni gūst pamatu tādām jūtām kā lepnums, pašpārliecinātība vai neticība sev, pārākuma sajūta, neveiklība un kauns. Šīs jūtas veidojas, kad 5 – 6 gadīgi bērni salīdzina savu rīcību ar citu bērnu tādām pašām darbībām, vērojot pieaugušā attieksmi pret viņiem. Bērna jūtas iespaido citu attieksme (Lubļinska, 1979, 289). Pieaugušā cilvēka viedoklis bērnam ir ļoti nozīmīgs. Tas rada paliekošas sekas bērna attīstībā un turpmākajā dzīvē.

Bērns sāk mācīties kontrolēt un vadīt savas emocijas sociāli pieņemamā veidā. Bērns jau ir apguvis sociālās normas, spēj tām pielāgoties, lai arī bieži tas ir grūti, jo bērns vēl tikai mācās tikt galā ar savām emocijām, kuras dažreiz bērnam ir nesaprotamas. Bērnam ir sarežģīti iemācīties izrādīt emocijas tādā veidā, lai tās tiktu pieņemtas un to izrādīšana saprotama no pieaugušo puses (Šteinberga, 2013, 107).

Emocionālā sfēra palīdz bērniem regulēt savu uzvedību atbilstoši piedzīvotajām emocijām, gan pozitīvām, gan negatīvām. Bērni vecākajā pirmsskolas vecumā jau māc atšķirt un saprast arī citu emocionālos stāvokļus. Bērniem ir izteikta spēja intuitīvi saprast citu emocionālo stāvokli. Viņiem ir pietiekami labi saprotamas uzvedības normas, bet ne vienmēr ir pietiekama spēja regulēt savas emocijas (Фадина, 2004, 10).

Bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem var novērot paaugstinātu emocionālo jūtīgumu un viņi ir vieglāk uzbudināmi, aizkaitināmi (Селуверстов, 2008, 59).

Vadoties pēc Valsts izglītības satura centra veidotajām vadlīnijām bērna emocionālajā attīstībā bērns 5 – 6 gadu vecumā spēj atšķirt realitāti no fantāzijas, rīkojas un darbojas atbilstoši situācijai (Valsts izglītības satura centra Speciālās izglītības nodaļa, 2013, 3). Tas liecina, ka bērns zināmā mērā ir iemācījies kontrolēt savas emocijas, spēj adekvāti rīkoties atbilstoši situācijai, kurā bērns atrodas.

5 – 6 gadīgiem bērniem ir raksturīga pasaules izzināšana, dažādu zināšanu un prasmju apguve. Kā apgalvo I. Puškarevs – bērns, mācoties darīt lietas, vairo savu pašpārliecinātību, attīstās centība, bet, ja šīs iespējas ir traucētas, veidojas mazvērtības izjūta. Bērnim pašam darbojoties, pieaug viņa pašnovērtējums, pašcieņa un pārliecinātība par sevi (Puškarevs, 2001, 51). Te svarīgu lomu ieņem pieaugušais, kas ar savu nostāju bērna pašvērtējumu var sekmēt vai gluži otrādi, to noniecināt, radot bērnam vainas apziņu, apziņu, ka viņš nespēj.

Kritiskā attieksme pret savu runu bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem bieži noved pie situācijām, kad bērni kautrējas runāt, izvairās no mutvārdu komunikācijas, kļūst noslēgti, nepārliecināti par savām spējām (Селиверстов, 2008, 60).

Pirmsskolas vecumā bērniem attīstās arī augstākās jūtas, veidojas vērtību orientācija un tikumi. To ietekmē sociālā vide ap bērnu, viņu audzinātāji, kā arī citi bērni, ar kuriem bērns pavada laiku kopā, jo bērns ļoti ātri mācās. Emocionāla labizjūta veicina normai atbilstošu bērna personības attīstību, labvēlīgu attieksmi pret citiem un arī sevi (Svence, 1999, 92). Tas ir nepieciešams, lai bērns vēlāk varētu iekļauties sabiedrībā, tiktu pieņemts.

1. 2. Pirmsskolēnu runas attīstības likumsakarības un īpatnības svelpeņu izrunas kontekstā

Bērns piedzimst ar runai gatavu artikulācijas aparātu, taču viņš nerunā, jo jaundzimušais neprot darboties ar artikulācijas aparātu, viņam vēl nav valodas materiāla un ir svešas valodas formas, viņam nav izveidojusies saskarsme ar citiem cilvēkiem, kas palīdz runai attīstīties (Тихеева, 1981, 14).

Runas sistēmu nodrošina galvas smadzenes, artikulācijas aparāts, kas sevī ietver plaušas, traheju ar balsis saitēm, mutes dobumu ar mīkstajām aukslējām, mēli, zobiem, lūpām un arī deguma dobums. Galvas smadzenes nodrošina saklausīto vārdu uztveri un sapratni. Tajās formējas kustību programmas, kas nepieciešamas skaņu artikulācijai un runas veidošanai. Artikulācijas aparāts ir runas sistēmas izpildes orgāni. Bērna artikulācijas aparāts attīstās un pilnveidojas līdz ar bērna augšanu. Cilvēka dzīves sākumā artikulācijas aparāta muskuļi nepakļaujas bērnam, viņš ar grūtībām spēj izrunāt dzimtas valodas skaņas, taču, bērnam augot, bērns runā aizvien skaidrāk un brīvāk. Tas ir saistīts ar galvas smadzeņu nobriešanu. Bērns sāk pārvaldīt artikulācijas aparāta muskulatūru. Galvas smadzenes attīstās, ja bērns runas saskarsmē vingrina artikulācijas aparāta

muskuļus jau no pirmajām dzīves dienām (Федоренко, Фомичева, Лотарев, Николаичева, 1984, 4).

E. I. Tihejeva par vienu no faktoriem, kas palīdz veidoties runai min pozitīvas emocijas. Viņa apgalvo, ka, lai bērna runa attīstītos, ir nepieciešams radīt pozitīvas emocijas. Tas palīdz gan bērna psihiskajai attīstībai, gan arī runai (Тихеева, 1981, 9).

Runa tiek apgūta, ja bērns spēj artikulēt skaņas un vārdus, kā arī prot diferencēt skaņas no citām skaņām. Lai bērns spētu runāt, viņam ir jāapgūst pareiza skaņu izruna, ko nodrošina artikulācijas aparāta pareiza darbība saistībā ar dzirdi (Федоренко, Фомичева, Лотарев, Николаичева, 1984, 16).

Runas apguvei ļoti nozīmīgi ir pirmie trīs dzīves gadi. Šajā posmā nostiprinās par runu atbildīgās galvas smadzeņu zonas, bērns apgūst valodas gramatiku, veido lielu vārdu krājuma apjomu. *Ja līdz trīs gadu vecumam bērna runai nepievērš pietiekamu uzmanību, pēc tam jāpieliek pūles, lai novērstu nepilnības un labotu traucējumus* (Федоренко, Фомичева, Лотарев, Николаичева, 1984, 6).

Jaundzimušais raud, šķauda un rada citas skaņas, kas ir saistītas ar elpošanas, zīšanas bioloģiskajām funkcijām. Šajos procesos bērnam pa elpošanas orgāniem plūst gaisa plūsma un vibrē balss saites. Šo skaņu radīšana kļūst par pamatu valodas skaņu veidošanās procesam bērnam augot lielākam (Hoff – Ginsberg, 1997, 38).

Daudzi autori (Федоренко, Фомичева, Лотарев, Николаичева, 1984; Miltiņa, 2005; Тихеева, 1981; Hadaņonoka, 2014) raksturo bērna runas rašanos. Sākumā bērns klausās, seko runātāja lūpām un uztver runu arī ar redzi, cenšas atdarināt kustības, veido dažādas mīmikas. Bērns tikai atdarina skaņas un skaņu savirkņumus, zilbes. Ap 10 – 12 dzīves mēnesi bērns zilbēm sāk piešķirt nozīmi, veidojas pseidovārdi, kad noteiktas zilbes apzīmē kādus priekšmetus, lietas vai darbības. No 1 gada un 3 mēnešiem bērns iemācās pateikt vienzilbes vārdus, ap 1 gada un 10 mēnešu vecumu – vārdus ar vairākām zilbēm. No 1 gada un 10 mēnešu vecuma līdz 2 gadiem un 1 mēnesim bērni savā runā izmanto pilnus vārdus, bet dažreiz bez galotnēm vai ar nepareizām galotnēm. No 3 gadu vecuma bērna runā nostiprinās skaņu izruna un pilnveidojas gramatiskā struktūra, strauji pieaug vārdu krājums.

Nepieciešamība izmantot runu parādās saskarsmē ar citiem cilvēkiem. Tāpēc ir nepieciešams bērnam nodrošināt sociālo vidi, kurā ir iespēja runai attīstīties, tas nozīmē, būt saskarsmē ar cilvēkiem. Sociālā vide ietekmē bērna runu gan tās satura, gan struktūras ziņā. Apkārtējās vides ietekme uz bērna runas attīstību var būt gan pozitīva, gan negatīva. Tas ir atkarīgs no valodas kultūras, kāda piemīt bērnam apkārt esošajiem cilvēkiem. *Bieži bērns iemācās runāt nepareizi un pieļauj daudz kļūdas, jo tā runā cilvēki, ar kuriem bērns ir saskarsmē* (Тихеева, 1981, 6 – 13).

Ja ģimenē ar bērnu nerunā, nepievērš uzmanību bērna runas attīstībai, tas bērna runu ietekmē negatīvā veidā. Kaut arī bērns piedzimst ar runas attīstībai atbilstošu artikulācijas aparātu, bērna runa var neattīstīties ģimenes apstākļu dēļ (Федоренко, Фомичева, Лотарев, Николаичева, 1984, 5).

Cilvēkam piemīt fonemātiskā dzirde. Kā skaidrots logopēdijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā, tā ir smalki diferencēta dzirde, kas nodrošina valodas skaņu uztveršanu, spēju diferencēt un pazīt vārda skanējumu veidojošās fonēmas. *Ja fonemātiskā dzirde aizkavējas, kas nozīmē, ka bērns pēc dzirdes nespēj diferencēt atsevišķas skaņas, rodas specifiski izrunas traucējumi* (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 283).

Cilvēks, izrunājot skaņas, lieto runas dzirdi jeb fonemātisko dzirdi. *Ja fonemātiskā dzirde ir mazattīstīta un traucēta, rodas skaņu izrunas traucējumi* (Tūbele, Lūse, 2012, 29).

Ir ļoti svarīgi izrunāt skaņas pareizi un precīzi. Tas ietekmē spēju saklausīt un diferencēt valodas skaņas. Jo precīzāk notiek skaņu izruna, jo jūtīgāk bērns spēj diferencēt skaņas. *Neattīstītas fonemātiskās jeb runas dzirdes rezultātā bērns spēj uztvert apmēram tikai 10 % no dzirdētā.* Runājot pierod pie savām kļūdām un tās nedzird. Lai kļūdas novērstu, īpaši svarīga ir fonemātiskās dzirdes attīstīšana (Mendziņa, 2004, 141).

D. Markus apgalvo, ka aptuveni 5 gadu vecumā ir izveidojusies fonemātiskā dzirde. Šajā vecumā ir nostiprinājusies bērna lūpu un mēles muskulatūra un bērns var izrunāt visas valodas skaņas (Markus, 2003, 12).

5 – 6 gadu vecumā bērnu runa kļūst arvien skaidrāka, pilnīgāka un saprotamāka. Bērni sāk vērtēt savu vienaudžu runu. Bērni prot runāt gan klusi, gan skaļi, atkarībā no tā, cik tālu atrodas cilvēks, ar kuru bērns runā. Ja bērns stāsta kādu viņam nozīmīgu un spilgtu notikumu, tad bieži viņa runa kļūst ātrāka un skaļāka kā parasti (Максаков, 1988, 26).

Vecākā pirmsskolas vecuma bērnu artikulācijas aparāts ir pietiekami labi attīstīts un nostiprināts, lai varētu pareizi izrunāt visas dzimtās valodas skaņas. Tomēr bieži bērniem šajā vecumā skaņas vēl tikai turpina nostiprināties. Bērni ar paātrinātu runas tempu biežāk pieļauj kļūdas vārdos, neizrunājot skaņas vai apraujot vārdu galotnes. *Skaņu izrunu ietekmē arī piena zobu maiņa uz kaula zobiem* (Максаков, 1988, 27 – 28).

Skaņu pareizas izrunas posms ir garš un grūts. 5 – 6 gadu vecumā bērniem vēl joprojām nostiprinās pareiza skaņu izruna. Bērni apgūst pareizas artikulācijas aparāta kustības, pilnveido dzirdes uztveri. Bērnam apgūstot skaņu, prātā tiek saglabāta informācija par artikulācijas aparāta kustību stāvokli un arī par dzirdes sajūtām (Федоренко, Фомичева, Лотарев, Николаичева, 1984, 48 – 51).

Bērni vecākajā pirmsskolas vecumā spēj pareizi saklausīt valodas fonēmas un nejauc tās ar citām. Lielākā daļa bērnu ir arguvuši pareizu skaņu izrunu (Запорожец, Эльконин, 1964, 43).

Arī A. Irbe un S. Lindenberga par vecākā pirmsskolas vecuma bērnu runu saka, ka šajā vecumā bērni sadzird, tātad arī pareizi izrunā dzimtās valodas skaņas (Irbe, Lindenberga, 2014, 130).

Bērnu vārdu krājums ir apmēram 3500 – 4200 vārdu, lai gan precīzu vārda krājuma apjomu vecākā pirmsskolas vecuma bērniem noteikt ir grūti. Vārdu krājuma paplašināšanās notiek, tāpēc ka bērni māc nosaukt priekšmetu un lietu raksturojošas īpašības, priekšmetu daļu nosaukumus, darbības. Bērni sāk izmantot daudz vārdus no pasīvā vārdu krājuma. Viņi savā runā sāk izmantot arī apgūtos sinonīmus un antonīmus (Максаков, 1988, 26). Bērna vārdu krājumā ir vārdi, kas apzīmē ģints jēdzienu otrās vispārināšanas pakāpes vārdiem, piemēram, augi – zāle, krūmi, koki (Miltiņa, 2005, 38). Bērni 5 – 6 gadu vecumā loka lietvārdus un darbības vārdus, saskaņo īpašības vārdus un lietvārdus visos locījumos, kā arī lieto prievārdus visās nozīmēs (Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L., 2014, 11). A. Ļubļinska apgalvo, ka bērnu vārdu krājums palielinās ne tikai pieaugot lietvārdu skaitam. Šajā vecumā bērni runā daudz izmanto darbības vārdus, vietniekvārdus un saikļa vārdus. Īpašības vārdus bērni izmanto mazāk (Ļubļinska, 1979, 267).

5 – 6 gadīgi bērni pārzina valodas gramatiku un spēj brīvi veidot teikumus ar sarežģītu uzbūvi. Arvien retāk bērniem rodas kļūdas veidojot vārdu galotnes vārdu savienojumos. Bērnām gramatiski pareizu runu palīdz veidot pieaugušais, dodot pareizu piemēru. Bērni savā runā izmanto gan īsas atbildes uz jautājumiem, gan arī prot atbildi izvērst un atbildēt pilniem teikumiem (Максаков, 1988, 27). I. Elnebija vecākā pirmsskolas vecuma bērnu runā ir novērojusi, ka bērni veido un runā garos un sarežģītos teikumos (Elnebija, 1992, 27).

Dažreiz grūtības rodas palīgteikumu veidošanā. Veidojot teikumus, vecākā pirmsskolas vecuma bērni ievēro teikumu gramatiskās uzbūves likumības (Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L., 2014, 11).

Vecākā pirmsskolas vecuma bērniem ir pietiekami attīstīta runas prasme, kas dod iespēju stāstīt un atbildēt uz jautājumiem tā, ka apkārtējiem ir skaidra bērna doma. Stāstot gadās, ka bērni sajauc vārdu nozīmes un tiek izvēlēti nepiemēroti vārdi. Bērni prot atstāstīt pasakas, stāstus, notikumus, kā arī sīkāk raksturot kādas detaļas, speciāli atkārtojot un uzsverot tās. Viņi prot stāstīt arī par senākiem notikumiem. Stāstot par attēlu, bērns vēl joprojām koncentrē uzmanību uz svarīgākajām īpašībām, bet mazāk svarīgas nepamana un nerunā par tām (Максаков, 1988, 27).

Arī I. Elnebija, raksturojot bērnu stāstītprasmi, min, ka bērni spēj atstāstīt stāstus, pasakas, pagātnes notikumus. Viņi spēj arī raksturot detaļas no stāstiem, kas ir dzirdēti (Elnebija, 1992, 35). A. Ļubļinska par bērnu stāstītprasmi saka, ka 5 – 6 gadīgi bērni paši precizē savu stāstījumu, paskaidro nepieciešamo, citiem grūtāk uztveramo (Ļubļinska, 1979, 270).

Vecākā pirmsskolas vecuma bērni prot veidot, uzturēt un piedalīties dialogā. Viņu runa ir izteiksmīga. Bērni pielieto gan stāstījuma, gan izsaukuma un jautājuma intonācijas, kā arī pauz savā runā emocionālo attieksmi (Irbe, Lindenberga, 2014, 130).

5 – 6 gadīgiem bērniem ir pietiekami labi attīstīta fonemātiskā dzirde. Bērni ne vien labi dzird skaņas, bet spēj izpildīt uzdevumus, kas ir saistīti ar skaņu saklausīšanu vārdos. *Bērni ar runas traucējumiem ne vienmēr spēj pareizi saklausīt un diferencēt visas skaņas* (Максаков, 1988, 29). I. Miltiņa, raksturojot 5 – 6 gadīgu bērnu skaņu apguves līmeni, apgalvo, ka ap 5 gadiem parasti bērns spēj atšķirt visas dzimtās valodas skaņas (Miltiņa, 2005, 31).

Vecākā pirmsskolas vecuma bērni spēj labi saklausīt skaņu, ja tā atrodas vārda sākumā. Grūtāk veicas ar skaņu saklausīšanu, ja skaņa atrodas vārda vidū. Bērniem bieži ir vērojami runas traucējumi, kas norāda uz to, ka nav pietiekami attīstīta skaņu izruna (Запорожец, Эльконин, 1964, 44). *Bērniem vecākā pirmsskolas vecumā mēdz būt nepareiza skaņu izruna, skaņas tiek kropļotas, jauktas un aizstātas. Grūtības sagādā arī skaņu diferencēšana vārdos* (Максаков, 1988, 28).

Logopēdijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā **skaņu izrunas traucējumi tiek definēti kā skaņu izrunas fonētiskie un fonētiski fonemātiskie traucējumi**, pastāvot pilnvērtīgai anatomiskajai dzirdei un saglabātai runas aparāta inervācijai. Skaņu izrunas fonētiskie traucējumi saistīti ar skaņu neizrunāšanu, to kropļošanu. Par skaņu izrunas fonētiski fonemātiskajiem traucējumiem sauc traucējumus, ja skaņas tiek jauktas vai aizstātas ar citu skaņu (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 307).

I. Miltiņa par skaņu izrunas traucējumu cēloņiem min artikulācijas aparāta uzbūves anatomiskas izmaiņas, artikulācijas aparāta ierobežotu funkcionēšanu, fonemātiskās uztveres nepilnīgu attīstību, kā arī uzmanības nepievēršanu bērna runai (Miltiņa, 2008, 65).

Pie artikulācijas aparāta anatomiskajām izmaiņām tiek minēti gan mēles, gan žokļu uzbūves nepilnības. Mēles anatomiskās izmaiņas var izpausties kā pārāk liela un plata mēle, maza un šaura, kā arī ciešā mēles saitīte, kas neļauj mēlei pietiekami pacelties uz augšu. Žokļu nepilnības ir saistītas ar nepareizu sakodienu (Филичева, Чевелева, Чиркина, 1993, 37).

Lielu iespaidu uz bērna runas attīstību atstāj pareiza artikulācijas aparāta nostiprināšana, mācot skaņas. *Runas attīstības aizturi un runas traucējumus ietekmē nepietiekami attīstīts artikulācijas aparāts*. Artikulācijas aparāta attīstība, tā precizitāte skaņu izrunā ir jābūt kā vienam no runas attīstības veicināšanas posmiem (Тихеева, 1981, 8 – 9).

Par skaņu izrunas traucējumu cēloni tiek uzskatīta artikulācijas aparāta nepietiekama attīstība. Tā var tikt saistīta arī ar neprasmi noturēt mēli skaņas izrunai nepieciešamajā pozīcijā (Филичева, Чевелева, Чиркина, 1993, 39).

Skaņu izrunas traucējumi ir saistīti ar fonemātisko procesu attīstību. Attīstīta fonemātiskā dzirde palīdz izdalīt skaņas vārdos, kas ir tuvas pēc artikulācijas vai akustiskām pazīmēm (Miltiņa, 2005, 51). *Skaņu izrunas traucējumus var izraisīt nepietiekami attīstīta fonemātiskā dzirde*. Šajā gadījumā bērniem ir grūtības skaņu diferencēšanā (Филичева, Чевелева,

Чиркина, 1993, 38). Arī E. I. Tihejeva apgalvo, ka bērna runas traucējumus rada nespēja diferencēt skaņas, nepareiza skaņu izruna (Тихеева, 1981, 122).

Bērna runu ietekmē apkārtējā vide, kurā viņš atrodas. Šī vide var būt gan labvēlīga un runas attīstību veicinoša, gan nelabvēlīga un kavējoša (Федоренко, Фомичева, Лотарев, Николаичева, 1984, 7).

Ir ģimenes, kur bērnam jau no mazotnes tiek piedāvātas tehnoloģijas. Bērns daudz laika pavada skatoties televīziju. Šādos gadījumos bērnam trūkst intelektuālas, emocionālas un sociālas aktivitātes. Bērnam tiek atņemta iespēja runāt, vingrināt runas prasmi (Irbe, Lindenberg, 2014, 155).

Bērnam ir nepieciešams atrasties runas vidē, lai viņam būtu iespēja sazināties ar citiem. Tādā veidā pilnveidojas runas un valodas prasme, kuru izmanto saziņas procesā. S. Tūbele apgalvo, ka ar bērnu ir jārunā pilniem, skaidri saprotamiem teikumiem, jādod pareizi valodas paraugi (Tūbele, 2015, 273).

Par nepietiekamas un nepareizas runas veidošanās ļoti svarīgu iemeslu var minēt ģimeni. Bieži pieaugušie atdarina bērna nepareizi izrunātos vārdus. Tā rezultātā bērnam tiek kavēta runas attīstība un sekmēta nepareiza skaņu izruna (Филичева, Чевелева, Чиркина, 1993, 38).

Bērni iemācās izrunāt skaņas pareizi, atdarinot vecākus. Visiem ir svarīgi vingrināties izrunāt tīras un precīzas skaņas. Ja bērns skaņas izrunā pareizi, tad viņš tās arī labāk sadzird (Irbe, Lindenberg, 2014, 132).

I. Miltiņa apgalvo, ka aprūpētāja nepareiza skaņu izruna, veido bērnam neatbilstošu runas paraugu. Bērns seko šim paraugam, jo cita nav. Vecākiem uzmanīgi jāvēro tā pieaugušā pareizizruna, kas bērnu aprūpē (Miltiņa, 2005, 51).

Otrajā dzīves gadā bērnam zūd zīšanas reflekss, bet zobu šķilšanās periodā veidojas košanas un košļāšanas prasmes, kas veicina mēles vertikālo kustību apguvi. Šīs kustības nodrošina līdzskaņu precīzu atveidošanu. Māneklīša lietošana otrajā dzīves gadā kavē pirmo mēles vertikālo kustību pieredzi (Tiltiņa, 2016, 22 – 23).

I. Miltiņa min, ka vienas no visbiežāk izrunā deformētajām skaņām ir svelpeņi. Šo skaņu izrunas grūtības ir saistītas gan ar skaņu artikulācijas sarežģītību, gan arī ar skanējuma un uztveramības īpatnībām (Miltiņa, 2005, 52).

Skaņa [s] ātri izskan starp citām secīgi skanošām skaņām vārdā. Bērnam to ir grūti uztvert (Irbe, Lindenberg, 2014, 131).

Svelpeņu izrunas kropļojumu dēvē par sigmatismu. Ja skaņas tiek aizstātas ar citām skaņām, to sauc par parasigmatismu. Skaņa [s] tiek aizstāta ar skaņām [t] un [f]. Bērns skaņu [s] var arī vispār neizrunāt (Miltiņa, 2005, 86 – 87).

1. 3. Koriģējoši attīstošās darbības posmi un metodes svļpeņu izrunas traucējumu novēřšanā

1. 3. 1. Artikulācijas aparāta vingrinājumi skaņu izrunas sagatavošanas posmā

Koriģējoši attīstošā darbība ir pedagoģiski psiholoģisko un logopēdisko pasākumu kopums, kas mazina, novēřš bērna fiziskās, psihiskās un runas attīstības traucējumus. Koriģējoši attīstošo darbību veic skolotājs logopēds. Tā ir kompleksa darbība, kas ietver skaņu izrunas traucējumu novēřšanu, fonemātiskās uztveres attīstīřšanu, vārdu krājumā bagātināřšanu utt. (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 162).

Kā norāda L. Volkova, uzsākot koriģējoši attīstošo darbu, ir nepieciešams ar bērnu izveidot uzticības pilnas attiecības, iepazīstināt viņu ar logopēdisko kabinetu, izraisīt bērnam interesi par logopēdiskajām nodarbībām un vēlmi tajās piedalīties. Logopēdam jābūt taktiskam, labvēlīgi noskaņotam, jāizturas bez liekas stingrības (Волкова, 2007, 131).

Veidojot sadarbību ar bērnu, ir nepieciešams izteiksmīgs runas demonstrējums. Svarīga ir arī darba procesā izmantojamā uzskate un bērna iespējas praktiski izmēģināt apgūto (Tauriņa, 2016, 58).

Koriģējoši attīstošajai darbībai tiek izdalīti 4 darba posmi: sagatavošanas posms, skaņas pareizas izrunas mācīřanas posms, skaņas nostiprināřanas posms un skaņu diferencēřanas posms. Pirmajā darba posmā – sagatavošanas posmā tiek sagatavota runas dzirde un runas kustību analizatori skaņas pareizai uztveršanai un izrunāřšanai. Skaņas pareizas izrunas mācīřanas posmā tiek iemācīta skaņas pareiza artikulācija un valodas normai atbilstošs skaņējums. Skaņas nostiprināřanas posmā skaņu pakāpeniski un precīzi ievieř bērnam runā – sākumā zilbēs, tad vārdos un vārdu savienojumos, teikumos un saistītā runā. Skaņu diferencēřanas posms nepieciešams tajos gadījumos, kad bērns skaņas aizvieto vai jauc (Miltiņa, 2005, 75 – 79).

Vingrinājumi ir bērnam atkārtotas praktiskas darbības. Logopēdiskajā darbā liela nozīme ir praktiska rakstura vingrinājumiem. L. S. Volkova norāda, ka sākumposmā bērnam vingrinājumi tiek parādīti, bet vēlāk logopēds vingrinājumu jau var tikai nosaukt un bērns to izpilda. Artikulācijas aparāta vingrinājumu sistemātiska izpilde rada skaņas pareizai izrunāřšanai nepieciešamās iemaņas (Волкова, 2007, 75).

Artikulācijas aparāta vingrinājumi pēc logopēdijas terminu skaidrojošās vārdnīcas definējuma ir runas aktīvo orgānu vingrinājumi, ko bērns izpilda logopēda vadībā (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 36).

Runas jeb artikulācijas aparāts ir orgānu sistēma, kas piedalās valodas skaņu veidošanās procesā. Runas aparātam izšķir divas daļas – centrālo un perifēro runas aparāta daļu. Centrālajā

daļā ietilpst kreisās puslodes galvas smadzeņu garoza, zemgarozas kodoli, iegareno smadzeņu stumbra kodoli un nervi, kas saista elpošanas, balss, artikulācijas aparāta muskuļus ar centru. Perifēro daļu veido artikulēšanas daļa, balsi veidojošā daļa un elpošanas daļa (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 282).

Veicot artikulācijas aparāta vingrinājumus, svarīgi ir iemācīties pareizu artikulācijas aparāta stāvokli vingrinājuma izpildei, spēt noturēt nepieciešamo pozīciju, kā arī plūstoši pāriet no vienas pozīcijas uz nākamo. Vingrinājumiem jābūt gan statiskiem, gan arī virzītiem uz runas kustību dinamisku koordināciju (Волкова, 2007, 136).

Bērnam ir jābūt aktīvam darbošanās procesā. Tas nodrošina labāku iznākumu precīzā skaņu izrunā, gan arī intelektuālajā darbībā (Tauriņa, 2016, 61).

A. Baumane min, ka daļai bērnu ir raksturīgas neveiklas lūpu un mēles kustības, tāpēc artikulācijas aparāta vingrinājumu izpildei ir liela nozīme, lai bērns skaņu izrunātu pareizi. Viņa uzsver, ka ir jāizvēlas tādi lūpu un mēles vingrinājumi, kas palīdz apgūt attiecīgās skaņas pareizu izrunu, kā arī jāvērs pašā bērna uzmanība uz lūpu un mēles vingrinājumu izpildi un mācāmās skaņas artikulācijas saklausīšanu (Baumane, 1976, 8, 20). Lūpu vingrinājumi ir nepieciešami bērniem, kuriem var novērot mazkustīgas, biezas lūpas, kā arī ar pavājinātu siekalu rīšanas refleksu (Zaķe, 2000, 23).

I. Miltiņa lūpu aktivizēšanai piedāvā vingrinājumus (sk. 3. 1. pielikumu), kas saistīti ar patskaņu izrunu un lūpu vingrinājumus, dažādojot to kustības (Miltiņa, 2005, 232). I. Zaķe iesaka veikt vingrinājumus lūpām “Taurīte”, “Noturi!”, “Zivtiņa”, “Paslēpes” (sk. 3. 1. pielikumu) (Zaķe, 2000, 23 – 24).

Mēle ir muskuļains orgāns. Tā kā muskuļu darbība ir saskaņota, ar mēli var izdarīt dažādas diferencētas un atšķirīgas kustības. Mēles jutīgumu pastiprina mēles kustības un pareiza artikulācija. To nodrošina mēles vingrinājumi (Adamsa, Struka, Tilmane – Karusa, 2000, 42).

Priekšējo mēleņu izrunas veicinoši ir mēles vingrinājumi “Plācenītis”, “Adatiņa”, “Labrīt!”, “Garšīgais ievārījums”, “Tītars”, “Laiviņa”, “Pulkstentiņš”, “Šūpoles”, “Zobu tīrīšana”, “Kausiņš”, “Bundziniēks”, “Sēnīte”, “Akordeons”, “Zirdziņi” (sk. 3. 2. pielikumu) (Miltiņa, 2005, 233 – 235).

Bērna plaušu lielums ir neliels. Pirmsskolas vecuma bērnu ieelpa ir samērā sekla. Ja bērni neapgūst pareizu elpošanu, var novērot dažādas kļūdas – elpojot uzrauj plecus, trūkst elpas garu vārdu izrunai (Brice, 2013, 67).

Runas attīstībā svarīga ir pareiza elpošana. Lai rastos skaņa, no plaušām pa artikulācijas orgāniem ir jāplūst gaisam. Bērnam ir jāiemācās vienlaicīgi gan pareizi elpot, gan runāt elpošanas laikā (Федоренко, Фомичева, Лотарев, Николаичева, 1984, 52). Arī I. Zaķe uzsver elpošanas vingrinājumu nozīmi skaņu izrunā, apgalvojot, ka to uzdevums ir iemācīt bērnam pareizu elpošanu

un nodrošināt pietiekamu elpas daudzumu, lai cilvēks spētu izrunāt garākus vārdus (Zaķe, 2000, 16).

Sākumā bērns izmanto fizioloģisko elpošanu. Tikai runas procesa attīstības laikā apkārtējo cilvēku runas ietekmē bērnam izveidojas runas elpošana. Runas elpošanā galvenā nozīme ir izelpai. Tā ir garāka par ieelpu (Правдина, 1973,13).

Uzsākot veikt elpošanas vingrinājumus, nepieciešams bērnam radīt elpošanas orgānu pareizas darbības izjūtu. Bērns var sajust elpošanu ar diafragmu caur taktīlām sajūtām, uzliekot plaukstu uz vēdera daļas zem ribām, kā arī ar redzi, vērojot vēdera piepūšanos (Белякова, Гончарова, Шишкова, 2004, 6 – 7).

Bērns ar elpošanas vingrinājumu palīdzību var iemācīties regulēt runas elpošanu: pakāpeniski, vienmērīgi izelpot gaisu, izrunājot skaņas, zilbes, vārdus, kā arī uzņemt gaisu pauzes laikā. Elpošanas vingrinājumu laikā bērns apzināti mācās kontrolēt diafragmu, kas arī piedalās pareizas elpošanas laikā. I. Miltiņa izelpas aktivizēšanai piedāvā izmantot rotaļvingrinājumus “Svece”, “Kuģītis” (sk. 3. 3. pielikumu) (Miltiņa, 2005, 230 – 231).

I. Zaķe pie elpošanas vingrinājumiem min “Pīlīte peld”, “Dzimšanas dienas torte”, “Pūciņa lido”, “Mašīna vārtos”, “Ziepju burbuļi”, “Krāsainie baloni”, “Odiņš sīc”, “Auksts vējiņš” (sk. 3. 3. pielikumu) (Zaķe, 2000, 17 – 18).

1. 3. 2. Fonemātiskās uztveres pilnveidošana

Valodas nostiprināšanai nepieciešams attīstīt fonemātisko uztveri, fonemātiskos priekšstatus, fonemātisko analīzi un sintēzi. Logopēdiskajās nodarbībās skaņu pareizai apguvei nepieciešams darboties, attīstot un pilnveidojot fonemātiskos procesus (Александрова, 2005, 5).

I. Miltiņa min fonemātiskās dzirdes izšķirošu nozīmi valodas skaņu apgūvē un diferencēšanā. Fonemātiskās dzirdes attīstības sākums ir saistāms ar ārpusrunas skaņu saklausīšanas, kā arī atdarināšanas vingrinājumiem (Miltiņa, 2017, 32). Lai bērns izrunātu skaņas, viņam ir jāizmanto fonemātiskā jeb runas dzirde (Zaķe, 2000, 24).

Fonemātiskā dzirde ir cilvēkam piemītoša smalki diferencēta dzirde, kas nodrošina valodas skaņu uztveršanu, fonēmu atšķiršanu un pazīšanu. Tā nepieciešama valodas skaņu jomas apgūvē un diferencēšanā (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 283).

Spēja diferencēt apkārt esošos trokšņus, skaņas un sevišķi valodas skaņas bērnam veidojas runas vides ietekmē. Turklāt tai jābūt aktīvai runas videi, kurā tiek izmantota dzimtā valoda. Šai spējai tiek dots termins fonemātiskā dzirde (Правдина, 1973, 10).

Fonemātiskā dzirde bērniem veidojas pirmsskolas vecumā. Tā attīstās dabiskā ceļā, bet ir bērni, kam šo smalko prasmi ir jāattīsta (Tūbele, 2008, 28).

Fonemātiskā dzirde ir saistīta ar cilvēka spēju atšķirt dažāda augstuma, skaļuma un garuma skaņas. Sākot attīstīt fonemātisko dzirdi, bērnam ir nepieciešami vingrinājumi ar ārpusvalodas skaņām. Tās ir vieglāk atšķirt (Черкасова, 2006, 64).

Ja bērnam ir nepietiekami attīstījusies fonemātiskā dzirde, bērnam ir grūtības pazīt un atšķirt valodas skaņas vienu no otras. Bērns nespēj noteikt konkrētas skaņas akustiskās pazīmes, kuras atšķir vienu fonēmu no citām (Волкова, 2007, 123).

Bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem ir jāiemācās atšķirt vienu skaņu no otras. Bērnam ir jāapzinās, kuru skaņu viņam ir jāvingrinās saklausīt, lai spētu to diferencēt no citām. Kad bērns ir iemācījies atšķirt viņa nepareizi izrunāto skaņu, korekcijas darbs ir veiksmīgāks (Hoffman, Schuckers, Daniloff, 1989, 150).

Līdz 4 – 5 gadu vecumam bērnam skaņu izrunas veidošanās notiek fizioloģiski. Ja bērns skaņas izrunā pareizi, arī fonemātiskās dzirdes un runas kustību analizatoru darbība atbilst pieņemtajai normai. Bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem ir nepieciešama korekcija ne tikai skaņu izrunas nepilnībām, bet arī fonemātiskajai uztverei, fonemātiskajai analīzei un sintēzei (Miltiņa, 2017, 34).

Fonemātiskās jeb runas uztveri logopēdijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā definē kā **speciālu prāta darbību fonēmu diferencēšanai un vārda skaņu struktūras noteikšanai, valodas vienību analīzei un sintēzei** (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 200).

Fonemātiskā dzirde nodrošina cilvēka runas uztveršanu, tās atšķiršanu no apkārtnes trokšņiem. Fonemātiskās uztveres attīstība ir saistīta ar fonemātiskās uzmanības un fonemātiskās dzirdes attīstību (Tūbele, Vilka, 2016).

Skaņas runas plūdumā izmaina savu skanējumu. Ar fonemātiskās uztveres palīdzību cilvēks atpazīst skaņas vārdā dažādās pozīcijās (Tūbele, 2008, 29).

L. Volkova fonemātisko uztveri raksturo kā spēju sadzirdēt noteiktu skaņu citu skaņu virknē, kā arī izdalīt skaņu struktūru vārdos (Волкова, 2007, 505).

Attīstoties bērna runai, pilnveidojas arī fonemātiskā uztvere. Ja bērnam ir traucēta fonemātiskā uztvere, citiem ir grūti izprast bērna teikto. Nepareizā izruna ietekmē bērna vārdu krājumu, kā arī kavē fonemātisko priekšstatu un fonemātiskās uztveres veidošanos (Miltiņa, 2008, 51).

Skaņu izrunas traucējumu novēršanai ir nepieciešams attīstīt un pilnveidot fonemātisko uztveri. Nediferencējot fonēmas savā starpā, nav iespējama arī pareiza skaņu izruna. Logopēdiskajā darbā uzmanība ir veltāma fonemātiskās uztveres attīstīšanai. Tam ir jānotiek rotaļu formā, individuālās, apakšgrupu vai grupu nodarbībās (Филичева, Чевелева, Чиркина, 1989, 41).

S. Tūbele un J. Lūse fonemātiskās uztveres pilnveidošanai uzskaita veicamos uzdevumus: izrunā jaucamo un aizstājamo skaņu diferencēšanu, skaņas vietas noteikšanu vārdā, fonemātisko sintēzi, fonemātisko analīzi u.c. (Tūbele, Lūse, 2012, 54).

I. Miltiņa fonemātiskās uztveres attīstīšanai piedāvā aktivizēšanas vingrinājumus “Klausies uzmanīgi!”, “Esi uzmanīgs!”, “Atkārto vārdu pārus!”, “Klausies un pareizi atkārto zilbju pārus!”, “Ieklausies un pabeidz vārdus!” u. c. (sk. 4. pielikumu) (Miltiņa, 2005, 226 – 227).

Fonemātiskās dzirdes un fonemātiskās uztveres pilnveidošanai var izmantot dažādus uzdevumus: saklausīt vārdu citu vārdu virknē, skaņu rindā saklausīt kādu noteiktu skaņu, saklausīt vārdu, kas sākas ar noteiktu skaņu, atcerēties zilbju rindas un citus (Tūbele, Lūse, 2012, 29).

Spēja noteikt skaņas vārda sastāvā ir svarīga prasme fonemātiskās uztveres attīstībā. Tā ir nepieciešama, lai bērns spētu veikt vārda sastāva fonemātisko analīzi, kā arī fonemātisko sintēzi (Волкова, 2007, 506).

Fonemātiskā analīze tiek definēta kā spēja noteikt, no kurām skaņām vārds sastāv, kādā secībā skaņas vārdā ir sakārtotas. Fonemātiskā sintēze, savukārt, ir prasme savienot atsevišķās daļas vienotā veselumā (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 101 – 102).

Fonemātiskā analīze var būt elementāra un sarežģīta. Elementāra fonemātiskā analīze ir saistīta ar skaņas saklausīšanu vārdā. Sarežģīta fonemātiskā analīze ir tad, kad bērnam jānosaka skaņas atrašanās vieta vārdā. Visgrūtāk ir nosaukt skaņu secību vārdā, to daudzumu, kā arī skaņas atrašanās vietu attiecībā pret citu skaņu (Жалаева, 2004, 112).

Lai veiktu fonemātisko sintēzi, bērnam var dot uzdevumus, kas saistīti ar vārda izdomāšanu ar konkrētu skaņu, vārdu sadomāšanu ar jebkuru skaņu skaitu, bet noteiktu beigu skaņu (Tūbele, Lūse, 2012, 81).

Fonemātiskie priekšstati veidojas iekšēji, pēc vārda skaņu tēla. Cilvēks saskaņā ar šo tēlu var nosaukt vārdus, kas sākas ar noteiktu skaņu, vārdus ar noteiktu skaņu skaitu, vārdus, kuros skaņa atrodas noteiktā pozīcijā (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 102).

S. Tūbele un I. Vilka fonemātisko priekšstatu veidošanās veicinošiem uzdevumiem iesaka veikt zilbju rindas atkārtošanas, vārda ar konkrētas skaņas nosaukšanas, akustiski līdzīgi skanošu vārdu nosaukšanas uzdevumus un uzdevumus, kad jānosauc vārds ar konkrētu skaņu skaitu tajā (Tūbele, Vilka, 2016).

Fonemātisko priekšstatu attīstīšanai veic uzdevumus, kad nepieciešama vārdu sadomāšana ar konkrētu skaņu. Var veikt attēlu grupēšanu, atlasot tos, kuru nosaukumos dzirdama konkrētā skaņa (Miltiņa, 2008, 70).

1. 3. 3. Pirkstu vingrinājumu un rotaļu izmantošana

Roku pirksti ieņem svarīgu lomu runas attīstībā. Galvas smadzenēs runas kustību darbības zona sakrīt ar ķermeņa kustību zonu. Gandrīz trešo daļu zonas aizņem roku pirkstu kustību atbildīgā galvas smadzeņu daļa, kas atrodas blakus runas orgānu kustību atbildīgajai daļai. Bērna runas attīstības līmenis ir tiešā saistībā ar roku pirkstu attīstības līmeni. Runas prasmi palīdz nostiprināt roku pirkstu vingrinājumi (Федоренко, Фомичева, Лотарев, Николаичева, 1984, 52). Arī I. Zaķe min, ka pirkstu sīkās muskulatūras kustību atbildīgie centri galvas smadzenēs atrodas ļoti tuvu runas atbildīgajiem centriem, tāpēc svarīgi ir pirkstus vingrināt (Zaķe, 2000, 27).

Vingrinājumi ir mācību darbības, ko izmanto mācību vielas apguvē. Tos izmanto, lai nostiprinātu un pilnveidotu prasmes un iemaņas (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000, 190).

Delnu un pirkstu kustības ir cieši saistītas ar artikulācijas aparāta kustībām. Tas pierāda, ka roku pirkstu kustības ir ļoti svarīgas runas attīstībā (Miltiņa, Pastare, 1997, 93). A. Irbe, S. Lindenbergas apgalvo, ka plaukstu locītavas apļošana abos virzienos ir svarīga runas apguvei. Apļošanas laikā rokai līdzī mēdz kustēties arī mēle (Irbe, Lindenbergas, 2014, 72).

Roku kinestētisko impulsu ietekmē veidojas morfoloģiskais un funkcionālais runas centrs. Sistemātiski pirkstu kustību vingrinājumi palīdz gan attīstīt runu, gan arī ir kā galvas smadzeņu garozas darbaspēju paaugstināšanas palīg līdzeklis (I. Hadaņonoka, L. Hadaņonoka, 2014, 47).

Delnu un pirkstu kustību vingrinājumi nodrošina vienas tipiskas kustību sērijas vai vienu otram sekojošu kustību, kas veido vienotu kustību. Šo kustību rosināšanai var izmantot daudzveidīgus darba paņēmienus – vēršanu, pogāšanu, papīra plēšanu un burzīšanu, māla, plastilīna vai sāls mīklas mīcīšanu, dziju tīšanu, pīšanu, bēršanu, ūdens liešanu, darbošanos ar knāģiem u. c. (Miltiņa, 2005, 238 – 239).

Pirkstu rotaļas ir kāda īsa dzejoļa vai dziesmas skandēšana, pavadot vārdus ar roku un pirkstu kustībām. Ar pirkstiem un rokām tiek izspēlēts dzejoļa vai dziesmas sižets (Stewart, 2009).

B. Brice norāda, ka pirkstu rotaļas un spēles attīsta smalkās muskulatūras kustību koordināciju, palīdz sagatavot bērna roku rakstīšanai un citu dzīvībai nepieciešamo kustību veikšanai, veicina domāšanu, vingrina uzmanību, atmiņu un koncentrēšanās spējas. Pirkstu rotaļas un spēles ir viens no runas attīstīšanas un traucējumu novēršanas palīg līdzekļiem (Brice, 2016, 7).

Pirkstu rotaļās veidojas emocionāls kontakts ar pieaugušo, tiek attīstīta bērna vēlēšanās darboties, pieaug bērna aktivitāte. Ar pirkstu rotaļu palīdzību bērns netieši vingrina kustību koordināciju, kas attīsta domāšanu un runu. Bērnu runa ritmizējas ar kustībām, ir nepieciešamā skaļuma, emocionāla, vārdi tiek izrunāti precīzi. Ritms palīdz uzlabot bērnu runas uzbūvi (Krafte, 2000, 4).

I. Miltiņa atzīmē kinestētiskos (statiskos) un kinētiskos (dinamiskos) roku kustību vingrinājumus. Kinestētiskos vingrinājumus sāk ar vienkāršiem uzdevumiem. Tos veic savelkot, atlaižot, iepļēšot, saliekot kopā pirkstus u. c. Šajos vingrinājumos izmanto pirkstu tēlus. Kinētisko vingrinājumu grupā ietilpst pirkstu, roku rotaļas, kas atspoguļo pirkstu tēlus dinamiskā darbībā. Var izmantot gan pirkstu rotaļas ar skaitāmpantiem, gan pirkstu rotaļpasakas (sk. 5. pielikumu) (Miltiņa, 2005, 240 – 243).

I. Stangaine bērniņas valodu apzīmē ar rotaļu, sakot, ka ar tās palīdzību bērns mācās sazināties ar vienaudžiem un pieaugušajiem, kā arī vingrinās dažādām darbībām. Rotaļas skaidrojumā viņa uzsver bērna brīvību, norādot arī uz rotaļas attīstošo lomu (Stangaine, 2015, 189).

Rotaļa ir interesanta, izklaidējoša rakstura nodarbība, ko izmanto atpūtai, redzesloka paplašināšanai, pozitīvu attiecību veidošanai vai kādam noteiktam mācību mērķim. Tā ir svarīga mācīšanās darbība bērniem pirmsskolas vecumā. Tai piemīt attīstības un audzināšanas funkcijas (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000, 150).

Rotaļājoties bērni attīsta iztēli, notiek psihiskā un emocionālā attīstība. Rotaļas ir nepieciešamas smadzeņu darbības attīstībai. Ar rotaļu palīdzību bērni attīsta arī pārliecību par savām spējām (Ginsburg, 2007).

I. Miltiņa norāda rotaļas terapijas funkciju. Koriģējoši attīstošajā darbībā var izmantot rotaļas vai rotaļas elementus runas vingrinājumos, kas bērnus nomierina, iepriecina, kā arī motivē bērnu darboties (Miltiņa, 2017, 25).

Darbojoties ar bērnu, pieaugušais māca viņu spēlējoties. Rotaļas laikā arī pats pieaugušais iejūtas lomā gan ar savu sejas izteiksmi, gan balss toni un intonāciju (Irbe, Lindenberga, 2014, 131).

Bērna radoša darbība izpaužas ar rotaļu starpniecību. Rotaļas rada labvēlīgus nosacījumus runas attīstībai. Rotaļās runa attīstās, un runa palīdz organizēt rotaļas gaitu. Rotaļas organizēšanas procesā svarīgi ir ievērot pirmsskolas vecuma bērnu runas attīstības metodiskos norādījumus. Rotaļas norises organizēšanai svarīgi ievērot metodiskos norādījumus saistībā ar pirmsskolas vecuma bērnu runas attīstību. Rotaļas un vingrinājumi, to organizēšanas un vadīšanas paņēmieni, ir jāizvēlas pārdomāti, lai sekmētu runas attīstību (Тихеева, 1981, 8).

Rotaļas ir neaizstājams bērnu audzināšanas un mācīšanas palīglīdzeklis. Rotaļās bērns vingrinās iegūtās zināšanas pielietot praksē (Dzintere, 1984, 16). Arī B. Brice runā par mācību pieredzi, ko bērns gūst rotaļas laikā. Jo veiksmīgāk uzdevumi ir iekļauti rotaļu formā, jo veiksmīgāks un interesantāks bērniem ir pats mācību process. No rotaļām bērni gūst zināšanas un pieredzi, tādēļ svarīgi šo procesu veicināt caur rotaļām (Brice, 2013, 9).

Rotaļā bērni modelē dzīvi. Viņi attēlo dažādas dzīves situācijas, izvēlas līdzekļus savai darbībai. Rotaļu var uzskatīt audzināšanas un mācīšanas līdzekli. Bērni rotaļas procesā daudz izzina un uzzina (Studente, 1988, 97).

Rotaļas var virzīt runas attīstībai. Tās var izmantot, lai bagātinātu vārdu krājumu, nostiprinātu skaņu pareizu izrunu (Бондаренко, 1977, 7).

Bērņa runāšanu var uzskatīt par daļu no rotaļas darbības. No tā izriet, cik svarīgi ir bērna darbību un runāšanu vadīt organizēti. Pieaugušajam ir jāizvēlas piemēroti rotaļu un vingrinājumu veidi, pašam jāizrāda par tiem interese, tādā veidā ietekmējot runas attīstību. Izvēloties un organizējot rotaļas un vingrinājumus, jāņem vērā bērna vecums, jāizvēlas interesanti un attīstoši materiāli (Тихеева, 1981, 53).

Rotaļā tiek iekļauti dažādi rotaļu elementi kopā ar parādītu piemēru, paskaidrojumu, norādēm un jautājumiem. Logopēds ir rotaļas virzītājs, kurš izvēlas rotaļas veidu, vadoties pēc korekcijas uzdevumiem, traucējuma veida, bērna vecuma īpatnībām, kā arī ņemot vērā katra bērna personību (Волкова, 2007, 77).

Rotaļlietas rosina bērnu darboties, tāpēc ir svarīgi izvēlēties piemērotus priekšmetus rotaļdarbībai (Studente, 1988, 102). Bērniem var piedāvāt darboties ar dažāda materiāla priekšmetiem un lietām. Bērns tos var apskatīt, pataustīt, pasmaržot, pagaršot, klausīties un uztverto saistīt ar konkrētu vārdu (Тихеева, 1981, 62).

Darba autores secinājumi.

Bērni vecākajā pirmsskolas vecumā turpina strauji attīstīties gan fiziskajā, gan psihiskajā, gan emocionālajā un sociālajā jomā. Bērnu izteiktu kustību nodrošina labi attīstīti lielie muskuļi. Pietiekami labi ir attīstīta arī sīkā motorika. 5 – 6 gadu vecumā bērniem izpaužas abstrakti loģiskā domāšana, ko var novērot arī bērnu runā. Bērnu interesi un uzmanību piesaista lietas, kas ietekmējušas viņu emocijas. Caur emocijām bērni izzina pasauli un sevi, iegūst sociālo pieredzi.

Bērnam augot, attīstās arī viņa artikulācijas aparāts. Runas prasme ir atkarīga no saskarsmes ar citiem cilvēkiem, no sociālās vides, kas nodrošina pozitīvu runas attīstību. 5 – 6 gadu vecumā bērni var izrunāt visas valodas skaņas. Viņam ir pietiekami labi attīstījusies fonemātiskā dzirde. Bērnu vārdu krājums ir plašs, kas palīdz veidot sarežģītus teikumus un stāstījumus. Tomēr lielai daļai bērnu vecākajā pirmsskolas vecumā ir novērojami skaņu izrunas traucējumi, un visbiežāk deformēti ir svelpeņi.

Bērnam skaņu izrunas traucējumi tiek laboti koriģējoši attīstošā darbībā. Sagatavošanas posmā uzmanība tiek veltīta artikulācijas aparāta vingrinājumiem. Svarīga korekcijas darba daļa jāvelta fonemātiskās uztveres pilnveidošanai, kas ietver fonemātisko procesu attīstīšanu. Koriģējošo darbību veic vingrinājumu, rotaļu un spēļu formā, pievēršot uzmanību arī delnu un pirkstu vingrinājumiem, kas palīdz attīstīt un nostiprināt bērnu runu.

2. Svelpēņu izrunas korekcija bērniem, kuriem ir skaņas [s] izrunas traucējumi

2. 1. Pētījuma metodoloģija

Pētījums notiek Ogrē, X pirmsskolas izglītības iestādē. Tajā piedalās 24 vecākā pirmsskolas vecuma bērni, ar svelpēņa [s] izrunas traucējumiem ir 6 bērni. Pētījums ilgst no 2017. gada oktobra līdz 2018. gada aprīlim. Turpmākajā apakšnodaļā darba autore sniedz pētījumā ietvertu metožu teorētisku skaidrojumu, kā arī atspoguļo to izvēles pamatojumu izvirzītā mērķa un uzdevumu sasniegšanai.

Novērošana pēc pedagoģijas terminu skaidrojošās vārdnīcas definējuma ir mērķtiecīgs izziņas process, kurā vērojot uzzina un secina. Šo metodi lieto, lai iegūtu informāciju (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000, 111). Darba autore minēto metodi izmanto 2. nodaļas 2. apakšnodaļā ar mērķi izzināt bērnu runas attīstību pētījuma sākumā, ievērojot bērna veseluma skatījumu.

Runas logopēdiskā izpēte ir rūpīga un sistēmiska bērna runas pārbaude un tajā iegūtie precīzie dati. Šajā izpētē svarīgs ir arī pedagoģiskais raksturojums, kurā tiek atsegtas bērna prasmes un iemaņas, ko bērns ir apguvis mācību un audzināšanas procesā (Miltiņa, 2005, 61). Runas logopēdiskā izpēte tiek veikta 2. nodaļas 2. un 3. apakšnodaļā, lai veiktu bērnu ar skaņu izrunas traucējumiem atlasītu un noteiktu, cik bērniem ir skaņas [s] izrunas traucējums.

Pedagoģiskā izmēģinājuma darbība ļauj izzināt un analizēt cēloņseku sakarības. To izmanto konkrētu faktoru izpētē, būtisku sakarību izzināšanā starp pedagoģisko iedarbību un tās rezultātiem speciāli radītos apstākļos (Albrehta, 1998, 16). Šo metodi darba autore izmanto 2. nodaļas 3. apakšpunktā un pielieto, lai bērniem sekmētu svelpēņa [s] izrunas korekciju, izmantojot vingrinājumus un rotaļas runas koriģējoši attīstošajā darbībā.

Matemātiskā apstrāde nepieciešama datu apkopošanai, apstrādei un analīzei (Geske, Grīnfelds, 2001, 94). Šī metode tiek pielietota 2. nodaļas 4. apakšnodaļā pētījuma gaitā iegūto datu apkopošanai un analīzei.

2. 2. Bērnu grupas logopēdiskā un attīstības izpēte veselumā pētījuma sākumā

Bērnu runas un valodas izpēti darba autore skata bērna attīstības veselumā. Tiek veikti divi pārbaudes veidi – frontālā pārbaude un individuālā pārbaude. **Frontālajā pārbaudē** bērni tiek vēroti visā dienas ritā – rotaļu, rotaļnodarbību, pastaigu u. c. brīžos. Informāciju papildina arī

skolotāju novērojumi, viņu izteiktās atziņas. Darba autore aizpilda pedagoģiskā novērojuma protokolus, lai veiktu bērnu padziļinātu izpēti. Ar pedagoģiskā novērojuma protokola paraugu iespējams iepazīties 1. pielikumā.

Individuālajā pārbaudē darba autore pārbauda bērnu skaņu izrunu. Pārbaudes veikšanai tiek izmantotas kartītes, kurā ietverta priekšmetu, dzīvo būtņu un darbību nosaukumos pārbaudāmā skaņa atrodas vārda sākumā, vārda vidū un vārda beigās (tiek izmantots darba autores izveidotais skaņu izrunas pārbaudes albums). Skaņu izrunas pārbaudes albuma praktiskā izstrāde skatāma 2. pielikumā. Pārbaudē iegūtie rezultāti atainoti 1. tabulā. Ir jāatzīmē, ka pētījumā piedalās bērni, kuru skaņu izrunas traucējumi ir saistīti ar mēleņu izrunas nepilnībām, tāpēc skaņu izrunas pārbaudes rezultātu 1. tabulā nav iekļauti līdzskaņi – lūpeņi.

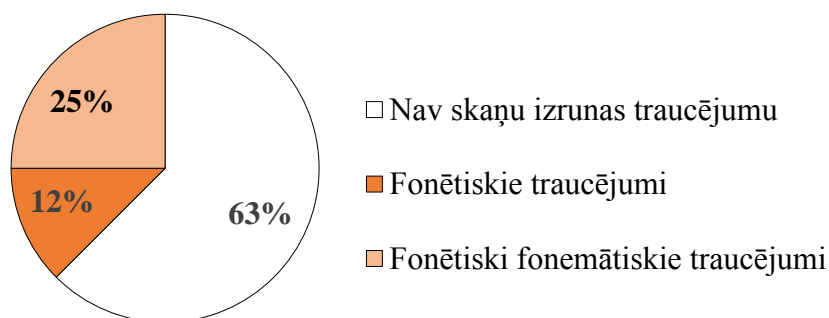
1. tabula. Skaņu izrunas pārbaudes rezultāti 2017. gada novembrī

Vārds	Mēleņi																				
	Priekšējie													Vidējie					Pakaļējie		
	T	D	N	S	Z	C	Dz	Š	Ž	Č	Dž	L	R	Ķ	Ģ	Ņ	Ļ	J	K	G	H
Kate																					
Ance																					
Andris		T						S					L							K	
Megija																					
Gustavs																				K	
Elīna																					
Eva																					
Matīss																					
Jasmīna																					
Dagnija																					
Odrija				F									L	Č							
Sindija																					
Raimonds													L	Č						K	
Matīss																					
Madara																					
Gustavs																					
Marija																					
Marta				T									L								
Ralfs																					
Adriāns				T									L	Č							
Sofija																					
Valters																					
Paula																					
Markuss																					

Tabulas apzīmējumi:

- nav skaņu izrunas traucējumu
- fonētiskie traucējumi
- fonētiski fonemātiskie traucējumi

Pārbaudes rezultātu procentuālais vērtējums skatāms 1. attēlā. No visiem pārbaudītajiem 24 bērniem skaņu izrunas traucējumi ir 37% bērnu, no tiem 12% bērnu konstatēti fonētiskie traucējumi, kas izpaužas skaņu [s], [z], [c], [dz] kropļošanā, bet 25% bērnu piemīt fonētiski fonemātiskie traucējumi – skaņu aizstāšana.

1. attēls. Bērnu skaņu izrunas pārbaudes rezultātu procentuālais vērtējums 2017. gada novembrī

Pirmsskolas izglītības iestādē logopēds veic runas koriģējoši attīstošo darbību visiem bērniem, kam ir skaņu izrunas traucējumi. Taču turpmākajā pētījuma aprakstā uzmanība pievēršama tiem bērniem, kuriem ir skaņu [s], [z], [c], [dz] fonētiskie un fonētiski fonemātiskie traucējumi.

Skaņu izrunas fonētiskie traucējumi ir:

- **Ancei** – skaņu [s], [z], [c], [dz] starpzobu izruna;
- **Matīsam** – skaņu [s], [z], [c], [dz] starpzobu izruna;
- **Marijai** – skaņu [s], [z], [c], [dz] starpzobu izruna.

Skaņu izrunas fonētiski fonemātiskie traucējumi ir:

- **Odrijai** – skaņa [s] tiek aizstāta ar skaņu [f];
- **Martai** – skaņa [s] tiek aizstāta ar skaņu [t];
- **Adrianam** – skaņa [s] tiek aizstāta ar skaņu [t].

Valodas skaņu aizstāšana un jaukšana ir saistīta ar skaņu saklausīšanu, to atpazīšanu un diferencēšanu, tādēļ darba autore bērniem ar svelpeņu izrunas traucējumiem veic padziļinātu fonemātiskās uztveres pārbaudi. Fonemātisko procesu pārbaudei bērniem tiek piedāvāti 10 uzdevumi ar konkrētiem rādītājiem, kuros ir iespējams iegūt no 1 – 3 punktu par katru rādītāju. Rādītāju punktu skaita sadalījums redzams 2. tabulā.

2. tabula. Rādītāju punktu skaita sadalījums

1 punkts	2 punkti	3 punkti
Uzdevumu paveic ar palīdzību, pieļauj lielu kļūdu skaitu	Uzdevumu paveic patstāvīgi, pieļauj nelielu skaitu kļūdu	Uzdevumu paveic patstāvīgi, bez kļūdām

Fonemātisko procesu rādītāji un pārbaudes rezultāti pētījuma sākumā attēloti 3. tabulā.

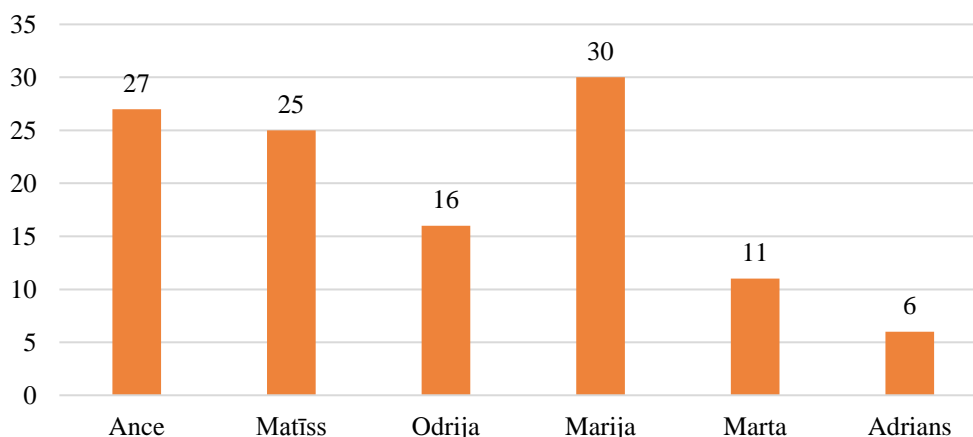
3. tabula. Fonemātisko procesu pārbaudes rezultāti 2017. gada novembrī

Kritēriji	Rādītāji	Punkti					
		Ance	Matīss	Odrija	Marija	Marta	Adriāns
Skaņu diferencēšana	Zilbju rindu atkārtošana	3	2	2	3	1	1
	Vārdu pāru atkārtošana	3	3	2	3	2	1
Elementāra fonemātiskā analīze	Patskaņa saklausīšana vārda sākumā	2	3	2	3	2	1
	Līdzskaņa saklausīšana vārda sākumā	3	3	2	3	1	1
Sarežģīta fonemātiskā analīze	Skaņas vietas noteikšana vārdā	2	2	1	3	1	–
	Skaņu secības noteikšanas vārdā	2	2	1	3	–	–
Fonemātiskā sintēze	Skaņu saliedēšana zilbēs	3	2	1	3	1	–
	Zilbju saliedēšana vārdos	3	2	1	3	1	–
Fonemātiskie priekšstati	Vārdu sadomāšana ar konkrētu skaņu	3	3	2	3	1	1
	Attēlu grupēšana ar konkrētu skaņu	3	3	2	3	1	1
Kopā punkti (30)		27	25	16	30	11	6

Ņemot vērā 3. tabulā minētos fonemātisko procesu kritērijus un rādītājus, fonemātiskās uztveres attīstības līmeņa noteikšanai tiek izmantota šāda vērtēšanas sistēma:

- 1 – 10 – zems fonemātiskās uztveres attīstības līmenis.
- 11 – 20 – vidējs fonemātiskās uztveres attīstības līmenis.
- 21 – 30 – augsts fonemātiskās uztveres attīstības līmenis.

Fonemātiskās uztveres pārbaudē iegūto rezultātu apkopojums skatāms 2. attēlā.

2. attēls. Bērnu individuālie fonemātiskās uztveres attīstības līmeņi 2017. gada novembrī

2017. gada novembrī veiktie fonemātisko procesu pārbaudes rezultāti uzrādīja, ka augsts fonemātisko procesu attīstības līmenis ir **Ancei**, **Matīsam** un **Marijai**. **Odrijai** ir vidējs fonemātisko procesu attīstības līmenis, bet **Martai** un **Adrianam** ir zems fonemātisko procesu attīstības līmenis (**Martai** tas ir robežšķirtnē starp zemu un vidēju). Analizējot rezultātus, var secināt, ka bērni ar augstu fonemātiskās uztveres līmeni spēj veikt uzdevumus patstāvīgi, pieļaujot nelielu kļūdu skaitu fonemātiskās analīzes uzdevumos. Bērni ar vidēju un zemu fonemātiskās uztveres līmeni spēj veikt uzdevumus, kas saistīti ar skaņu diferencēšanu un elementāru fonemātisko analīzi, bet lielākās grūtības sagādā sarežģītas fonemātiskās analīzes un fonemātiskās sintēzes uzdevumi.

Darba autore veica padziļinātu bērnu izpēti, kurā sniegta informācija par bērna attīstību veseluma skatījumā – pedagoģiski psiholoģiskais raksturojums. Uzsākot skaņu izrunas korigējoši attīstošo darbību, nepieciešams ņemt vērā katra bērna individualitāti, lai korekcijas darbs noritētu pēc iespējas veiksmīgāk. Tas nepieciešams arī korigējoši attīstošo metožu un paņēmienu izvēlē.

Ance (5 gadi) ir vienīgā meita ģimenē. Gan vispārējā motorika, gan sīkā motorika meitenei ir labi attīstīta. Viņa ir draudzīga un labprāt iesaistās dažādās grupas aktivitātēs. Labi prot darboties gan kolektīvā, gan arī viena pati prot atrast sev nodarbošanos. Ancei patīk spēlēt galda spēles un krāsot.

Nodarbībās Ance atbild uz skolotājas jautājumiem, dažreiz arī atbild, kad netiek uzrunāta tieši viņa. Var novērot, ka meitene ir zinoša, īpaši interesē daba. Ancei nesagādā grūtības uzdevumu izpilde, ātri tiek galā ar uzdotiem uzdevumiem. Meitene palīdz arī citiem, ja viņiem kaut kas neizdodas.

Skolotāja stāstīja, ka Ance līdz 3 gadu vecumam nesusi uz pirmsskolas izglītības iestādi līdzī mīļsedziņu, kuru diendusas laikā ņēmusi gultā un zīdusi tās stūri. Pirmsskolas izglītības iestādē tas nebija atļauts, tomēr mājās turpināja to darīt. Šobrīd māmiņa aktīvi iesaistās meitas skaņu izrunas traucējumu korekcijā, kopīgi pilda mājās uzdotos vingrinājumus.

Meitenei ir plašs vārdu krājums. Prot veidot gramatiski pareizus teikumus, augsts saistītās runas attīstības līmenis. Skaņu izrunas pārbaudē tiek konstatēts, ka Ancei ir priekšējo mēleņu [s], [z], [c], [dz] fonētiskie traucējumi. Ancei ir plata mēle un biezas lūpas, kas ietekmē skaņu [s], [z], [c], [dz] kropļošanu. Fonemātiskās uztveres līmenis ir augsts. Meitene patstāvīgi spēj izpildīt uzdevumus, pieļaujot nelielu skaitu kļūdu fonemātiskās analīzes uzdevumos.

Matīsam (6 gadi) ģimenē ir vecāks brālis. Zēns fiziski ir labi attīstīts. Labprāt piedalās dažāda veida rotaļās. Matīsam patīk spēlēt attīstošās galda spēles, darboties ar konstruktoriem un lego. Zēns arī citiem māca, kā būvēt interesantas lietas no lego. Šajās darbībās novērojama Matīsa pašpārliecinātība un prasme būt līderim, tomēr citās darbībās viņš ir pasīvāks un vērojams biklums.

Skolotājas Matīsu raksturo, kā nervozu un raudulīgu zēnu, kurš smagi pārdzīvo neveiksmes. Tas novērojams gan nodarbībās, gan ārpus nodarbību laikā. Grupas vidē ir draudzīgs ar citiem bērniem. Var novērot, ka viņam ir vēlme pēc fiziska kontakta ar citiem, jo pieglaužas draugiem, bieži dod roku, kad kāds lūdz palīdzību, neatsaka.

Zēns kautrējas viens pats runāt publikas priekšā, arī grupas biedru priekšā, taču kopā ar citiem bērniem sarunā iesaistās. Nodarbībās, it sevišķi runas nodarbībās, Matīss izvairās atbildēt uz jautājumiem un gaida, kad citi bērni atbildi pateiks priekšā. No tā var secināt, ka bērns nav par sevi pārliecināts, baidās kļūdīties, kā arī uztraucas par savas runas pareizību. Skolotājas uzdotos uzdevumus izpilda rūpīgi, iesāktos darbus cenšas paveikt līdz galam.

Skaņu izrunas pārbaudē konstatēts, ka Matīsam ir priekšējo mēleņu [s], [z], [c], [dz] starpzobu izruna. Zēna vārdu krājums ir plašs, tomēr brīvi sarunā neiesaistās. Teikumus veido gramatiski pareizi. Sarunājoties noliec galvu uz priekšu, slēpjot skaņu izrunas traucējumus, kas viņam piemīt. Fonemātiskās uztveres attīstības līmenis ir augsts. Matīss pastāvīgi spēj izpildīt visus uzdotos uzdevumus, pieļaujot nelielu skaitu kļūdu fonemātiskās analīzes un fonemātiskās sintēzes uzdevumos.

Odrija (5 gadi) aug divvalodīgā ģimenē. Tēvs ir latvietis, māte – krieviete, tomēr ģimenē cenšas runāt latviešu valodā. Meitenei ir vecāka māsa un jaunāka māsa. Dzīvo kopā arī ar vectēvu, kurš ar citiem sarunājas tikai krievu valodā. Vecāku klātbūtnē Odrija ir kaprīza, it īpaši, ja ir kopā abas ar jaunāko māsu, bet grupā mierīga meitene, savaldās.

Odrijai nav izteiktas intereses par nodarbībām, rotaļām, citām aktivitātēm, trūkst zinātkāres. Tas ietekmē atmiņas un uzmanības attīstību. Meitenei ir grūtības noturēt uzmanību un atcerēties notikumus. Aplūkojot tēlotājnodarbību darbus, var redzēt, ka ir precīzi izpildīti skolotājas norādījumi, nav vērojamas bērna radošuma izpausmes. Veic darbus, jo tas ir jādara.

Odrija reti izrāda iniciatīvu rotaļu organizēšanā, bet, ja citi bērni uzaicina spēlēties, tad iesaistās. Bieži bezmērķīgi staigā pa grupu, iet pie citiem bērniem un skatās, ko viņi dara, novēro citu bērnu darbības.

Meitenei ir vecumam atbilstošs vārdu krājums. Sarunājoties pārsvarā runā latviešu valodā, tomēr mēdz pateikt vārdus arī krievu valodā. Veido gramatiski pareizus teikumus. Ļoti reti sajauc vārdu kārtību teikumos. Skaņu izrunas pārbaudē konstatēts, ka Odrija skaņu [s] aizstāj ar skaņu [f]. Odrijas fonemātiskās uztveres līmenis ir vidējs. Bez palīdzības nespēj veikt ne fonemātiskās analīzes, ne fonemātiskās sintēzes uzdevumus.

Marijai (6 gadi) ir vecāks brālis. Meitenei ir labi attīstīta gan vispārējā, gan sīkā muskulatūra. Marija ir aktīva, patīk piedalīties sporta nodarbībās, dažādās rotaļās, arī nodarbībās izrāda interesi. Ar prieku veic radošos darbus, daudz zīmē un krāso. Darbi tiek paveikti rūpīgi

Kognitīva attīstība norit veiksmīgi. Ir labi attīstīta atmiņa, uzmanība un koncentrēšanās spējas. Spēj pastāstīt par notikumiem, kurus ir piedzīvojusi, kā arī spēj iztēloties un fantazēt. Marijai nesagādā grūtības izpildīt uzdevumus, taču nepieciešamības gadījumos vērsas pēc palīdzības gan pie skolotājām, gan grupas biedriem.

Meitene ir draudzīga labi jūtas darbojoties gan kolektīvā, gan patstāvīgās darbībās. Marija ar prieku organizē rotaļas, piedalās arī citu bērnu rotaļās. Bieži spēlē galda spēles un sižeta lomu rotaļas. Ļoti labi prot atrast sev nodarbošanos.

Marijai ir plašs vārdu krājums. Savā runā izmanto gramatiski sarežģītus teikumus. Meitene droši uzsāk sarunu ar citiem. Skaņu izrunas pārbaudē konstatēts, ka Marijai ir priekšējo mēleņu [s], [z], [c], [dz] starpzobu izruna. Arī meitenes tēvam ir izteikti minēto skaņu fonētiskie traucējumi. Darba autore secina, ka Marijai nepareiza skaņu izruna ir izveidojusies atdarināšanas rezultātā. Tas apgrūtina koriģējošo darbību, jo mājās ir nepareizs skaņu [s], [z], [c], [dz] paraugs. Fonemātiskās uztveres līmenis ir augsts, uzdevumus spēj izpildīt patstāvīgi, bez kļūdām. Meitene jau ir iemācījusies lasīt.

Marta (5 gadi) ir vienīgais bērns ģimenē. 2017. gada rudenī Martas ģimene pārcēlās uz Ogri, kā rezultātā bija jāmaina arī pirmsskolas izglītības iestāde. Ar grupas biedriem ir izveidojušās draudzīgas attiecības, kopā patīk zīmēt. Galda spēles spēlē tikai kopā ar skolotāju vai citiem bērniem, spēlējot vienai kādu spēli, ātri zūd interese.

Meitene ir fiziski labi attīstīta un aktīva, arī sīkās muskulatūras attīstība ir atbilstoša normai. Marta ar prieku piedalās sporta aktivitātēs, kustību rotaļās un dejošanā.

Skolotājas Martu raksturo, kā ļoti aktīvu meiteni, kurai nodarbībās trūkst uzmanības. Meitenei ir grūti koncentrēties darbam, uztvert uzdevumu noteikumus. Martas uzmanību piesaista uzdevumi, kas ir saistīti ar matemātiku. Tos viņa saprot, spēj izpildīt un arī palīdzēt citiem.

Martai ir plašs vārdu krājums. Prot veidot sarežģītas uzbūves teikumus, tomēr var novērot leksiski gramatiskos traucējumus, kas izpaužas prievārdu nepareizā lietojumā, lietvārdu un īpašības vārdu saskaņošanā, lietvārdu locījumu neprecīzā izmantošanā.

Skaņu izrunas pārbaudē konstatēts, ka Marta skaņu [s] aizstāj ar skaņu [t]. Fonemātiskās uztveres līmenis ir robežšķirtnē starp zemu un vidēju. Bez palīdzības spēj atkārtot vārdu pārus un saklausīt patskani vārda sākumā. Grūtības ir sarežģītas fonemātiskās analīzes, fonemātiskās sintēzes un fonemātisko priekšstatu uzdevumos.

Adrians (5 gadi) grupā pavada salīdzinoši maz laika, bieži slimo. Viņam ir mazāks brālis, ar kuru māmiņa dzīvo mājās. Darba autore secina, ka tas varētu būt iemesls, kāpēc zēns bieži slimo (vēlas būt kopā ar māmiņu).

Adrians ir maza auguma, fiziski vāji attīstīts, ir vērojami kustību koordinācijas traucējumi, kas izpaužas neritmisku kustību izpildē. Arī sīkā pirkstu muskulatūra ir vāji attīstīta. Bērnam

grūtības sagādā uzdevumu izpilde, kur nepieciešams pielietot pirkstu muskuļu spēku. It īpaši tas ir vērojams veidošanas nodarbībās.

Zēnam ir grūti uztvert verbālas instrukcijas, uzdevumu skaidrojumus. Tā rezultātā Adrians nodarbībās ir pasīvs, negrib pildīt darbus, bieži izrāda nepatiku pret darbu. Viegļāk uztver skolotāju izmantotu vizuālu piemēru.

Pēc skolotāju teiktā, pašreiz Adrians ir aizrāvis ar zombiju cīņām. Tādas ir redzamas filmās, un zēns grupā tās imitē. Ar citiem bērniem ir draudzīgs, bet neprot iesaistīties viņu rotaļās. Par attīstošām galda spēlēm neizrāda interesi.

Skaņu izrunas pārbaudē konstatēts, ka Adrians skaņu [s] aizstāj ar skaņu [t]. Grūtības sagādā mēles pozīcijas noturēšana. Fonemātiskās uztveres līmenis ir zems. Bez palīdzības nespēj paveikt uzdotos uzdevumus. Sarežģītas fonemātiskās analīzes un fonemātiskās sintēzes uzdevumus nespēj veikt. Diemžēl vecāki nav ieinteresēti bērna skaņu izrunas traucējumu novēršanā, kā arī nepievērš uzmanību bērna vispārējam attīstības līmenim.

2. 3. Praktisku darba paņēmieni – vingrinājumu, rotaļu – atlase un izmantošana skaņas [s] izrunas korekcijai

Darba autore, ņemot vērā 1. daļā iegūtos teorētiku atzinumus par svelpeņu [s], [z], [c], [dz] izrunas traucējumu novēršanas iespējām, kā arī ievērojot pētījuma mērķi – izzināt un praktiski vērtēt vingrinājumu un rotaļu izmantošanas iespējas minēto skaņu izrunas pilnveidē, turpmāka teksta izklāstā analizē pedagoģisko izmēģinājuma darbību.

Pētāmā bērnu grupa (6 bērni), kura dalās 3 apakšgrupās, uzsāk koriģējoši attīstošo darbību sagatavošanas posmā (sk. 4. tabulu).

4. tabula. Skaņu izrunas korekcijas sākumposms 2017. gada novembrī

Skaņu diferencēšana teikumos, saistītā runā												
Skaņu diferencēšana vārdos, vārdu savienojumos												
Skaņu diferencēšana zilbēs												
Skaņas nostiprināšana teikumos, saistītā runā												
Skaņas nostiprināšana vārdos, vārdu savienojumos												
Skaņas nostiprināšana zilbēs												
Skaņas izrunas mācīšanas posms												
Skaņas izrunas sagatavošanas posms												
Gads	2017.	2018.	2017.	2018.	2017.	2018.	2017.	2018.	2017.	2018.	2017.	2018.
	Ance		Matīss		Marija		Odrija		Marta		Adrians	

Bērni apakšgrupās tiek dalīti, ievērojot skaņas [s] izrunas specifiku:

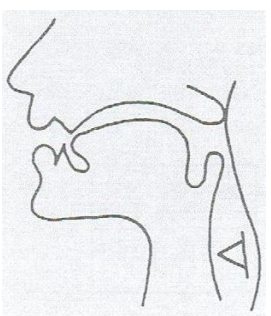
1. apakšgrupa: **Ance, Matīss, Marija** – skaņas [s] starpzobu izruna;
2. apakšgrupa: **Odrija** – skaņas [s] aizstāšana ar skaņu [f];
3. apakšgrupa: **Marta, Adrians** – skaņas [s] aizstāšana ar skaņu [t].

Visām apakšgrupām nepieciešamas zināšanas par līdzskaņa fonētisko, kā arī logopēdisko skatījumu.

Līdzskaņa [s] fonētiskais skatījums: dentāls priekšējais mēlenis, spraudzenis, troksnenis, nebalsīgs līdzskanis (Miltiņa, 2005, 85).

Līdzskaņa [s] logopēdiskā analīze (sk. 5 tabulu) (Miltiņa, 2005, 85).

5. tabula. Līdzskaņa [s] logopēdiskā analīze

	Lūpas – pavērtas vieglā smaidā
	Zobu rindas – ar spraugu 1 – 2 mm
	Mēle – darbojas mēles priekšējā daļa, mēles gals nolaists uz leju un atrodas pie apakšējiem priekšzobiem; mēles sāni pacelti pret augšējiem sānu zobiem, veidojot slēgumu; mēles vidū renīte, pa kuru virzās auksta gaisa plūsma
	Mīkstās aukslējas – paceltas
	Balss saites – nevibrē

I Darbs ar 1. apakšgrupu skaņas [s] sagatavošanas posmā

Ancei, Matīsam, Marijai tiek sagatavots darbības plāns artikulācijas aparāta vingrinājumu veikšanai:

- vingrinājumi lūpu muskulatūras stiprināšanai (sk. 3. 1. pielikumu);
- vingrinājumi mēles priekšējai daļai, sānu daļu pacelšanai (sk. 3. 2. pielikumu);
- vingrinājumi gaisa plūsmas pareiza virziena sekmēšanai (sk. 3. 3. pielikumu);
- vingrinājumi roku sīkās muskulatūras aktivizēšanai (sk. 5. pielikumu).

Gan **Ancei**, gan **Matīsam**, gan **Marijai** ir skaņas [s] starpzobu izruna, tādēļ uzmanība tiek pievērsta mēles priekšējās daļas pozīcijai. Logopēdei (darba autore) un bērnam kopā darbs norit pie spoguļa. Tiek aktivizēti konkrēti vingrinājumi:

- novietot mēli starp lūpām,
- pasmaidīt – mēle ieslīd starp zobiem,
- tad mēli noslidina pie apakšējiem priekšzobiem.

Minētais komplicētais vingrinājums izmantojams vienmēr, uzsākot nodarbības, jo tas veicina bērna jēgpilnu apzināšanos, kur jāatrodas mēles galam skaņas [s] izrunas laikā. Veicot vingrinājumus, logopēde skaidro bērniem, kur atrodas mēle – starp lūpām, starp zobiem, pie apakšējiem priekšzobiem.

Otrs nozīmīgs vingrinājums saistīts ar mēles sānu daļu pacelšanu pret augšējiem sānu zobiem. Tas bērniem nepadodas, tāpēc logopēde mehāniski palīdz veidot renīti mēles vidū. Nozīmīga ir darbība ar pudelītēm – bērns novieto mēles galu uz pudelītes kakla malas, pūšot tajā gaisu, mēles sāni paceļas uz augšu. Bērniem prieku sagādā pudelītes skanēšana vingrinājuma izpildes laikā. Ancei mēles muskulatūra ir vāji attīstīta, tāpēc šis vingrinājums sagādā grūtības.

Visi trīs bērni kārtīgi pilda mēles muskulatūras nostiprinošus vingrinājumus (sk. 3. 2. pielikumu), tomēr grūtības ir izpildīt vingrinājumu “Laiviņa”, kurā mēles sānus nepieciešams celt uz augšu. **Ance** un **Matīss** nespēj noturēt mēles sānus paceltus vairāk par 3 sekundēm.

Uzmanība pievēršama arī patskaņu [i] un [e] izrunas pozīcijai, jo mēles stāvoklis šo skaņu izrunā līdzinās līdzskaņa [s] artikulācijai (sk. 3. 1. pielikumu).

Gaisa plūsmas pareiza virziena veicināšanai, bērniem tiek piedāvāti vingrinājumi ar svilpavniekiem, stabulītēm un svilpītēm, izstrādājot pareizu mēles stāvokli un pareizu gaisa plūsmu pa mēles viduslīniju. **Ancei** un **Marijai** labāk patika darboties ar stabulītēm, savukārt, **Matīsam** interesi izraisīja svilpavnieks. **Matīsam** ir mazs izelpojama gaisa apjoms, tāpēc tika veikti elpošanas vingrinājumi (sk. 3. 3. pielikumu). Zēnam vislabāk patika vingrinājums “Mašīna vārtos”. Veicot elpošanas vingrinājumus, tika pievērsta uzmanība, lai bērni to izpildes laikā nepiepūstu vaigus.

Ancei, **Matīsam** un **Marijai** fonemātiskās uztveres līmenis ir augsts, tāpēc tika veikti vingrinājumi tikai skaņas [s] skanējuma starpzobu izrunā un šīs skaņas skanējuma atbilstoši valodas literārai normai salīdzinājumam.

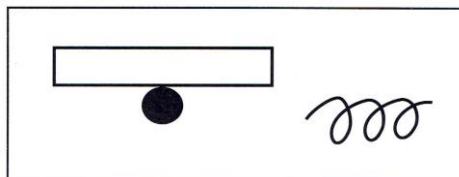
Bērniem patika dažādi darba paņēmieni roku kustību pilnveidošanai (sk. 5. 1. pielikumu). Izmantojot sāls mīklu, tika veidots burts S, kuru bērni vēlāk izrotāja pēc savas vēlmes ar sēklām un putrainiem. Īpašu prieku sagādāja darbošanās ar dažādiem materiāliem uz gaismas tāfeles. Veicot pirkstu rotaļas (sk. 5. 4. pielikumu), **Ancei** un **Marijai** rotaļu izpilde padevās labāk, **Matīss** mazāk koncentrējās rotaļu norisei, tādēļ pieļāva vairāk kļūdu. Gan **Ancei**, gan **Marijai**, gan **Matīsam** grūtības sagādāja darbošanās ar kreisās rokas pirkstiem rotaļā “Diendusa”. Darbības tika veiktas lēni, bet, vairāk vingrinoties, tika nostiprināta pirkstu veiklība. Jautrību un smieklus sagādāja rotaļa “Tipu tapu”.

II Darbs ar 1. apakšgrupu skaņas [s] mācīšanas posmā

Uzsākot skaņas mācīšanas posmu, tiek veikti sagatavošanas posmā apgūtie lūpu, mēles un gaisa plūsmas pareiza virziena aktivizējošie vingrinājumi skaņas [s] izrunai. Šajā posmā **Ancei**, **Matīsam** un **Marijai** skaņas [s] pareizai artikulācijai izmanto artikulācijas elementus – bērniem ir jāpasmaida, jānotur mēles gals pie apakšējiem priekšzobiem, mēles sāni jāpaceļ uz augšu, jāpūš viegls, mazs, auksts vējiņš. Par pareizu gaisa plūsmu pārlicinās, paliekot delnas virspusi zem apakšlūpas. Bērni precīzi izpilda minēto uzdevumu.

Skaņas atdarināšanai pēc dzirdes tiek izmantots skanējuma salīdzinājums ar pārplīsušu bumbu, logopēde parāda attiecīgu attēlu. **Matīss** un **Marija** spēj izpildīt uzdevumu precīzi. **Ancei** skaņas atdarināšana pēc dzirdes sagādā grūtības. Viņai biežāk ir jāatgādina par mēles gala pareizu novietojumu pie apakšējiem priekšzobiem.

Logopēde skaņas [s] mācīšanai izmanto arī modelēšanu. Modelēšana ir modeļu veidošanas process ar mērķi radīt priekšstatus par objektu struktūru, par objektu elementu attiecībām (Болкова, 2007, 61). Skaņas mācīšanas posmā logopēde bērnus iepazīstina ar skaņas [s] grafisko attēlu – modeli, kas apskatāms 3. attēlā (Miltiņa, 2017, 15).

3. attēls. Skaņas [s] modelis

Tiek sniegts grafisko zīmju skaidrojums.

Līdzskaņa [s] izrunas laikā lūpas ir pavērtas smaidā (grafiskā zīme – □). Mēles gals (grafiskā zīme – ●) atrodas pie apakšējiem priekšzobiem, mēles sāni pacelti, veido slēgumu ar sānu zobiem, mēles vidū rodas renīte, pa kuru ilgstoši (grafiskā zīme – 〰〰〰) var virzīties vēsa gaisa plūsma. Balss saites nevibrē (Miltiņa, 2017, 14).

Gan **Ancei**, gan **Matīsam**, gan **Marijai** bija interesanti iepazīties ar skaņas [s] modeli. Bērni patstāvīgi uzzīmēja katrs savu modeli, pievēršot uzmanību grafisko zīmju precīzam atainojumam, uzsverot mēles gala novietojumu pie apakšējiem priekšzobiem. Bērni ātri apguva grafiskās zīmes un to skaidrojumus, kas palīdz nostiprināt atmiņā artikulācijas aparāta darbību apzīmējumus skaņas [s] pareizai izrunai.

Visi trīs bērni – **Ance**, **Matīss**, **Marija** – saprata pareizu artikulācijas aparāta orgānu stāvokli skaņas [s] izrunai. **Matīss** un **Marija** spēja noturēt mēles galu pie apakšējiem priekšzobiem, **Ancei** sagādāja grūtības noturēt mēles galu nepieciešamajā pozīcijā.

III Darbs ar 1. apakšgrupu skaņas [s] nostiprināšanas posmā

Skaņas nostiprināšanas posmā, tiek veikti iepriekš iemācītie artikulācijas aparāta vingrinājumi, atkārtota skaņas [s] pareiza izruna, tiek izmantots bērna iepriekš uzzīmētais skaņas modelis. Šajā posmā logopēde bērna runā pakāpeniski ievieš iemācīto skaņu.

Darbs tiek veikts pie spoguļa, lai bērns spētu vizuāli kontrolēt pareizu artikulācijas aparāta stāvokli un darbību. Skaņas nostiprināšana notiek zilbēs – sākumā slēgtās, jo bērnam ar starpzobu izrunu skaņu [s] ir vieglāk izrunāt pēc patskaņa [i], kura izrunas laikā artikulācijas aparāta stāvoklis ir līdzīgs skaņas [s] izrunai, tad atvērtās, pēc tam zilbēs kopā ar divskaņiem.

Tiek izmantoti I. Miltiņas (Miltiņa, 2005, 93) materiāli skaņas [s] nostiprināšanai zilbēs.

Slēgtās zilbēs

is – is – is

es – es – es

as – as – as

us – us – us

os – os – os

Atvērtās zilbēs

si – si – si

se – se – se

sa – sa – sa

su – su – su

so – so – so

Zilbēs kopā ar divskani

sie – sie – sie

sei – sei – sei

sai – sai – sai

sau – sau – sau

Matīss un **Marija** precīzi izrunā skaņu [s] gan slēgtās, gan atvērtās zilbēs, gan zilbēs kopā ar divskaniem. **Ancei** bieži ir jāatgādina par pareizu mēles stāvokli skaņas izrunas laikā. Meitene aizmirst, ka mēles gals atrodas aiz apakšējiem priekšzobiem, tāpēc logopēde aicina paskatīties skaņas [s] modeli.

Skaņas [s] nostiprināšanai zilbēs un vārdos tiek izmantoti V. Dubures materiāli.

Si – si – si – silīte; skolā iesim visi.

Sie – sie – sie – sietiņi.

Se – se – se – seja.

Sei – sei – sei – Alisei.

Sa – sa – sa – salīņa; spalva ļoti asa.

Sau – sau – sau – saulīte.

Sai – sai – sai – saifīte.

Su – su – su – suliņa.

So – so – so – soliņi (Dubure, 2014, 21).

Skaņas nostiprināšanai vārdos bērniem tika piedāvāti krāsaini attēli, kuros mācāmā skaņa atrodas vārdā dažādās pozīcijās (sk. 7. 1. pielikumu). **Ancei** un **Matīsam** vieglāk bija izrunāt vārdus, kur skaņa [s] atrodas vārda sākumā. Izrunājot vārdus, kur skaņa [s] atrodas vidū vai beigās, logopēde atgādināja par pareizu mēles gala stāvokli. Grūtības sagādāja arī vārdu izruna ar vairākiem [s]. **Marija** notur pareizu mēles stāvokli, izrunājot vārdus, tomēr uzmanība skaņu pareizai izrunai jāvelta arī ārpus logopēdes kabineta, jo atgriežoties grupā, meitene nepievērš pastiprinātu uzmanību skaņu izrunai.

Skaņas [s] nostiprināšanai vārdu savienojumos tiek izmantoti vārdu savienojumi: sarkana sula, sausi salmi, smaga kaste, kā arī vārdu savienojumi, kur par pamatu ņemts vārds, kas sākas ar skaņu [s] (Miltiņa, 2005, 94).

	→ divi stāvi		→ smagi elpot		→ gribas spēks
stāvi	→ stāvi burti	smagi	→ smagi nest	spēks	→ muskuļu spēks
	→ stāvi paceļas		→ smagi pārdzīvot		→ mīlestības spēks

Ar bērniem tika pārrunātas vārdu savienojumu nozīmes. **Ancei** un **Matīsam** jāatgādina par mēles gala stāvokli pie apakšējiem priekšzobiem.

Ancei un **Matīsam** koriģējoši attīstošā darbība norit skaņas [s] nostiprināšanas vārdos un vārdu savienojumos posmā. Bērniem nepieciešams atgādināt par pareizas skaņas [s] izrunu vārdos un vārdu savienojumos. Logopēde prognozē, ka **Ancei** un **Matīsam** nākamajā mācību gadā tiks uzsākts koriģējoši attīstošais darbs skaņas [s] nostiprināšanai teikumos un saistītā runā.

Marijai skaņas [s] nostiprināšanai teikumos izmanto V. Dubures materiālus.

Es skatos spogulī.

Sniegs kūst saulē.

Kaķēns spēlējas ar savu asti.

Svaigas melones sula salda.

Suns sargā sētu (Dubure, 2014, 23).

Marija pie spoguļa teikumus izrunā skaidri, pareizi artikulējot skaņu [s]. Meitene kontrolē savu runu, atrodoties kopā ar logopēdi. **Marijai** nepieciešams atgādināt par skaņas pareizu izrunu, atrodoties ārpus logopēdes kabineta, sarunājoties ar vienaudžiem, skolotāju, kā arī ģimenē. **Diemžēl ģimenē tēvam ir starpzobu izruna, kas negatīvi ietekmē meitenes darba progresu,** jo mājās ir skaņas izrunas nepareizs paraugs. Starpzobu izrunas korekcijas darbs ir ilgstošs process, tāpēc logopēde prognozē, ka nākamajā mācību gadā **Marijai** koriģējoši attīstošais darbs tiks turpināts skaņas [s] nostiprināšanas posmā teikumos un saistītā runā.

I Darbs ar 2. apakšgrupu skaņas [s] sagatavošanas posmā

Odrija skaņu [s] aizstāj ar skaņu [f]. Skaņas aizstāšanas gadījumā sagatavošanas posmā nepieciešams sagatavot runas dzirdes un runas kustību analizatorus skaņas pareizai uztverei un izrunai. Tāpēc tiek veikti:

- fonemātiskās uztveres aktivizēšanas uzdevumi (sk. 4. pielikumu);
- lūpu vingrinājumi (sk. 3. 1. pielikumu);
- mēles vingrinājumi (sk. 3. 2. pielikumu);
- vingrinājumi pareizas runas elpošanas aktivizēšanai (sk. 3. 3. pielikumu);
- pirkstu sīkās muskulatūras attīstīšanas vingrinājumi (sk. 5. pielikumu).

Uzsākot koriģējoši attīstošo darbību, tiek veikti vingrinājumi fonemātiskās uztveres attīstīšanai (sk. 4. pielikumu). **Odrijai** pēc dzirdes bija jāsalīdzina skaņas un jāatmin, kas tiek darīts, jāklausa audio ieraksti un jāatpazīst, kas tur skan. Meitene uzdevumus paveica labi. Grūtāk veicās ar uzdevumu “Kurš vārds garāks?”. Nosakot vārdu garumu, bija nepieciešama logopēdes palīdzība.

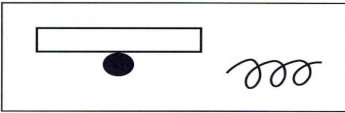

Veicot fonemātiskās uztveres attīstīšanas uzdevumus (sk. 4. pielikumu), **Odrijai** lielākās grūtības sagādāja fonemātiskās analīzes un sintēzes uzdevumi. Meitene tikai ar logopēdes

palīdzību spēja atpazīt nosauktos vārdus. Veicot vingrinājumus, tika nostiprināta prasme diferencēt skaņas. **Odrijai** patika veikt uzdevumus, kuros darbības bija jāveic ar attēliem – atkārtojot vārdu pārus un parādot priekšmetu attēlu, kā arī izvēloties attēlus ar noteiktu skaņu.

Sagatavošanas posmā uzmanība tika pievērsta skaņas [s] artikulācijai. **Odrija**, izrunājot skaņu [s], apakšlūpu tuvina augšējiem priekšzobiem, mēles gals ir atvilts no apakšējiem priekšzobiem, mēles sāni ir pacelti pret augšējiem sānu zobiem, veidojot daļēji pareizu gaisa plūsmas virzienu. Skaņas izrunā nepareizs ir lūpu stāvoklis, tāpēc logopēde pie spoguļa demonstrē pareizu skaņas [s] izrunu, akcentējot lūpu stāvokli.

Lai novērstu artikulācijas kustību nepilnības, nepieciešamas zināšanas par līdzskaņu [s] un [f] fonētisko skatījumu, logopēdisko analīzi, kā arī šo skaņu grafisko modeli, ievērojot atšķirības skaņu artikulācijā (sk. 6. tabulu).

6. tabula. Līdzskaņu [s], [f] fonētiskais skatījums, logopēdiskā analīze, modelis

	[s]	[f]
Fonētiskais skatījums	Dentāls priekšējais mēlenis, spraudzenis, troksnenis, nebalsīgs līdzskanis.	Labiodontāls lūpenis, spraudzenis, troksnenis, nebalsīgs līdzskanis.
Logopēdiskā analīze	Lūpas pavērtas vieglā smaidā; zobu rindas ar spraugu 1 – 2 mm; darbojas mēles priekšējā daļa, mēles gals nolaists uz leju un atrodas pie apakšējiem priekšzobiem; mēles sāni pacelti pret augšējiem sānu zobiem, veidojot slēgumu; mēles vidū renīte, pa kuru virzās auksta gaisa plūsma; mīkstās aukslējas ir paceltas; balss saites nevibrē.	Apakšlūpa tuvināta augšējiem priekšzobiem, augšlūpa mazliet atcelta no augšējiem priekšzobiem, starp apakšlūpu un augšējiem priekšzobiem veidojas sprauga, pa kuru plūst izelpojamā gaisa plūsma; mēle ieņem nākamā patskaņa stāvokli; gaisa plūsma virzās pa mutes dobumu; mīkstās aukslējas ir paceltas, balss saites nevibrē.
Modelis		

Odrijai tiek izskaidrotas skaņu [s] un [f] izrunas atšķirības, kā arī parādīti skaņu modeļi, kas sniedz vizuālu informāciju par artikulācijas orgānu darbībām skaņas pareizas izrunas laikā.

Līdzskaņa [s] izrunas laikā lūpas ir pavērtas smaidā (grafiskā zīme – □). Mēles gals (grafiskā zīme – ●) atrodas pie apakšējiem priekšzobiem, mēles sāni pacelti, veido slēgumu ar sānu zobiem, mēles vidū rodas renīte, pa kuru ilgstoši (grafiskā zīme – 〰〰〰) var virzīties vēsa gaisa plūsma. Balss saites nevibrē (Miltiņa, 2017, 14).

Līdzskaņa [f] fonācijas laikā izliekta apakšlūpa (grafiskā zīme – 〰) paceļas pret augšējiem priekšzobiem, veidojot ar tiek plakanu spraugu, pa kuru plūst gaiss izelpas garumā (grafiskā zīme – 〰〰〰) (Miltiņa, 2017, 13).

Odriju ieinteresē modeļi, tāpēc logopēde piedāvā uzzīmēt savu skaņas [s] artikulācijas modeli, lai meitene to varētu izmantot pēc nepieciešamības.

Veicot lūpu vingrinājumus (sk. 3. 1. pielikumu), tiek pievērsta uzmanība vingrinājumam “Sētiņa” – vienlaicīgi atsedzot augšējos un apakšējos priekšzobus, lūpas savā starpā ir attālinātas, “Smaidīšs”, vingrinājumiem ar patskaņa [i] un divskaņa [ie] izrunu, kuros nepieciešams lūpas iestiept smaidā un apakšlūpu atvilkt no augšējiem priekšzobiem. Lai **Odrija** spētu atvilkt apakšlūpu no augšējiem priekšzobiem, logopēde parāda, ka to var pieturēt ar piespiestu pirkstu.

II Darbs ar 2. apakšgrupu skaņas [s] mācīšanas posmā

Odrijai skaņas [s] mācīšanās posmā izmanto skaņas atdarināšanu pēc redzes pie spoguļa. **Odrijai** lūpas ir jānotur smaidā, jāpūš auksts vējiņš. Nepieciešamības gadījumā apakšlūpu pieturēja ar pirkstu un tad pūta aukstu vējiņu. Tika izmantoti sagatavošanas posmā iemācītie lūpu vingrinājumi (sk. 3. 1. pielikumu), akcentējot pareizu lūpu stāvokli skaņas [s] izrunas laikā. Meitenei ne vienmēr izdodas skaņas [s] pareiza izruna, tāpēc apakšlūpu pietur ar pirkstu, atvirzot to nost no augšējiem priekšzobiem.

Odrija saprata skaņu [s] un [f] artikulācijas un skanējuma atšķirības, ko spēja diferencēt mēmajā artikulācijā.

III Darbs ar 2. apakšgrupu skaņas [s] nostiprināšanas posmā

Darbs tiek veikts pie spoguļa, lai **Odrija** spētu vizuāli kontrolēt pareizu artikulācijas aparāta stāvokli un darbību, nepieciešamības gadījumā apakšlūpu pieturot ar pirkstu. Skaņas nostiprināšana notiek zilbēs – sākumā atvērtās, jo zilbes sākumā, izrunājot skaņu [s], lūpu var pieturēt ar pirkstu un tad izrunāt patskani, tad slēgtās, pēc tam kopā ar divskaņiem. Tiek izmantoti I. Miltiņas (Miltiņa, 2005, 93) materiāli skaņas [s] nostiprināšanai zilbēs.

Atvērtās zilbēs	Slēgtās zilbēs	Zilbēs kopā ar divskani
si – si – si	is – is – is	sie – sie – sie
se – se – se	es – es – es	sei – sei – sei
sa – sa – sa	as – as – as	sai – sai – sai
su – su – su	us – us – us	sau – sau – sau
so – so – so	os – os – os	

Odrija, izrunājot zilbes, dažreiz jauc skaņu [s] ar skaņu [f]. Kopā ar logopēdi atkārtu lūpu vingrinājumus (sk. 3. 1. pielikumu), logopēde atgādina, ka apakšlūpa nepieskaras augšējiem priekšzobiem, ar pirksta palīdzību atvelk to nost no augšējiem priekšzobiem.

Skaņas [s] nostiprināšanai zilbēs un vārdos tiek izmantoti V. Dubures materiāli.

Si – si – si – silīte; skolā iesim visi.

Sie – sie – sie – sietiņi.

Se – se – se – seja.

Sei – sei – sei – Alisei.

Sa – sa – sa – saliņa; spalva ļoti asa.

Sau – sau – sau – saulīte.

Sai – sai – sai – saitīte.

Su – su – su – suliņa.

So – so – so – soliņi (Dubure, 2014, 21).

Skaņas [s] nostiprināšanai vārdos Odrijai tiek piedāvāti krāsaini attēli, kuros mācāmā skaņa atrodas vārdā dažādās pozīcijās (sk. 7. 1. pielikumu). **Odrijai** bieži jāatgādina par pareizu artikulācijas aparāta stāvokli skaņas [s] izrunas laikā. Pie spoguļa tiek veikti lūpu vingrinājumi, atsedzot augšējos un apakšējos priekšzobus. Meitene ar pirkstu pietur apakšlūpu. **Odrijai** patīk krāsainie attēli. Grūtības sagādā vārdu izruna, kuros skaņa [s] atrodas vārda vidū un beigās, un vārdi ar vairākiem [s].

Skaņas [s] nostiprināšanai vārdu savienojumos Odrijai tiek piedāvāti šādi vārdu savienojumi: silta saule, svaiga sula, silta sega, saules stari, sētas stabi. Meitene, izrunājot vārdu savienojumus spoguļa priekšā, palīdz ar pirkstu pieturēt apakšlūpu. **Odrija** prata labi izskaidrot vārdu savienojumu nozīmi.

Koriģējošais darbs tiek veikts spoguļa priekšā, lai **Odrijai** būtu vieglāk vizuāli kontrolēt lūpu stāvokli, nepieciešamības gadījumā ar pirkstu pieturot apakšlūpu. **Skaņas [s] nostiprināšanai teikumos** tiek izmantoti V. Dubures materiāli, kurus runā vispirms logopēde un bērns atkārti.

Kaķēns spēlējas ar savu asti.

Suns sargā sētu.

Skapī karājas drēbes.

Strauta ūdens strauji plūst (Dubure, 2014, 23).

Logopēde piedāvā attēlus, kuros ir uzzīmēti priekšmeti, kuros ir skaņa [s] dažādās pozīcijās t. i. vārda sākumā, vidū un beigās: soma, desa, kuģis (sk. 7. 1. pielikumu). Meitene nosauc, kas tur ir attēlots. Pēc tam ir jāizdomā teikums ar katru vārdu. **Odrija** viegli izdomā teikumus:

Mammai ir liela soma.

Man garšo desa.

Kuģis peld pa jūru.

Izrunājot teikumus, **Odrija** dažos vārdos skaņu [s] vēl joprojām aizstāj ar skaņu [f].

Logopēde atgādina par skaņas pareizu artikulāciju.

Logopēde kopā ar **Odriju** iemācījās latviešu tautasdziesmu (sk. 7. 4. pielikumu):

Saulīt' silta, māmiņ' jauka,

Abas vienu labumiņu.

No saulītes silti rīti,

No māmiņas labi vārdi.

Odrijai ļoti patika šī tautasdziesma. Meitene teica, ka gribēs tādu norunāt savai māmiņai. Runājot tautasdziesmu spoguļa priekšā, **Odrija** centās skaņu [s] izrunāt pareizi. Ja kādā vārdā pieļāva kļūdu, patstāvīgi to izlaboja.

Odrijai liekās smieklīgi, ka var runāt vairākus vārdus pēc kārtas ar skaņu [s]:

Sausa sila sūnās sēnes.

Saule dienā spīd, bet mēness

Spožu sagšu naktīs auž,

Mežā siks pārņītis snauž (Reisone, Taurēna, 2001, 94).

IV Darbs ar 2. apakšgrupu skaņu diferencēšanas posmā

Odrijai darbs turpinās skaņu [s] un [f] diferencēšanas posmā. Skaņas tiek salīdzinātas gan pēc artikulācijas, gan akustiskām pazīmēm.

Skaņu [s] un [f] diferencēšana pēc artikulācijas pazīmēm apskatāma 7. tabulā.

7. tabula. Skaņu [s] un [f] diferencēšana pēc artikulācijas pazīmēm

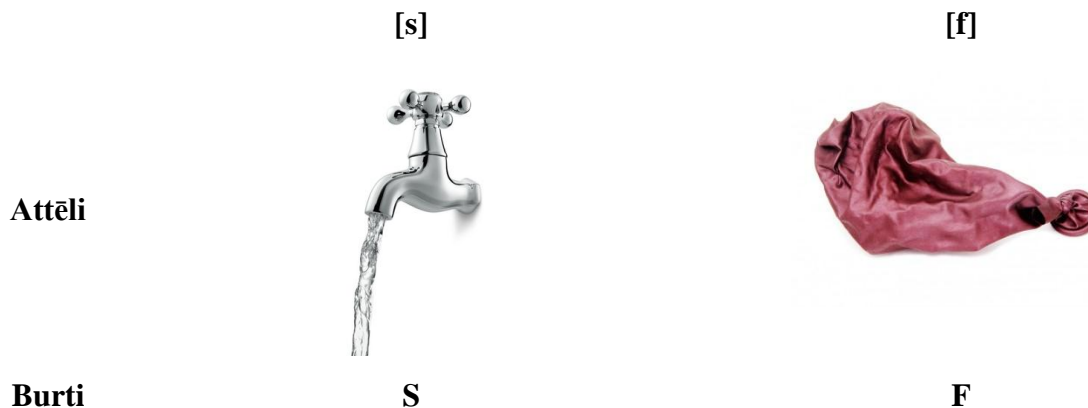
	[s]	[f]
Lūpas	Pavērtas vieglā smaidā	Apakšlūpa tuvināta augšējiem priekšzobiem, starp apakšlūpu un augšējiem priekšzobiem veidojas sprauga, pa kuru plūst izelpojamā gaisa plūsma
Zobu rindas	Ar spraugu 1 – 2 mm	Pavērtas
Mēle	Darbojas mēles priekšējā daļa, mēles gals nolaists uz leju un atrodas pie apakšējiem priekšzobiem; mēles sāni pacelti pret augšējiem sānu zobiem, veidojot slēgumu	Mazaktīva, ieņem nākamā patskaņa stāvokli
Mīkstās aukslējas	Paceltas	Paceltas
Gaisa plūsma	Mēles vidū renīte, pa kuru virzās vēsa gaisa plūsma	Virzās pa mutes dobumu
Balss saites	Nevibrē	Nevibrē

Abas skaņas ir spraudzeņi, bet aktīvais runas orgāns skaņas [s] izrunā ir mēle, bet skaņas [f] izrunā lūpas (Miltiņa, 2005, 57). Pie spoguļa tiek vērotas skaņu [s] un [f] izrunas atšķirības.

Izrunājot skaņu [s] lūpas ir pavērtas vieglā smaidā, bet skaņas [f] izrunas laikā apakšlūpa ir tuvināta augšējiem priekšzobiem. Skaņas [s] izrunā mēles gals ir nolaists pie apakšējiem priekšzobiem, mēles sāni ir pacelti pret augšējiem sānu zobiem, skaņas [f] izrunā mēle ir mazaktīva.

Gaisa plūsma skaņas [s] izrunā ir auksta, ilgstoša, kuru **Odrija** pārbauda, pieliekot plaukstas virspusi zem apakšlūpas, skanējums ir svilpjošs.

Skaņu [s] un [f] diferencēšana notiek arī pēc akustiskām pazīmēm. **Odrijai** tiek doti divi skaņu dzirdes un redzes tēli. Skaņai [s] tiek piedāvāts ūdens strūklas attēls, skaņai [f] – pārplīsis balons, kā arī katras skaņas redzes tēls burtu veidā, ko var apskatīt 4. attēlā.

4. attēls. Skaņu [s] un [f] dzirdes un redzes tēli

Logopēde aiz ekrāna sauc izolētas skaņas, **Odrijai** jāparāda atbilstošs attēls. Meitene labi paveica uzdevumu, pieļaujot nelielu kļūdu skaitu.

Skaņu [s] un [f] diferencēšanai zilbēs salīdzināšanai pēc artikulācijas pazīmēm tiek izmantoti I. Miltiņas materiāli. Logopēde sauc zilbes, bērns tās atkārto.

si –, se –, sa –, su –, so –

fi –, fe –, fa –, fu –, fo –

si – si – fi

si – fi – si

fi – si – si

fi – fi – si

fi – si – fi (Miltiņa, 2005, 106).

Odrija pieļāva kļūdas zilbju secībā. Meitenei labāk veicās, kad logopēde zilbes sauca lēnā tempā.

Zilbes tika salīdzinātas arī pēc akustiskām pazīmēm. Logopēde sauca zilbes, bet **Odrija** cēla noteiktu burta kartīti (sk. 6. pielikumu). **Odrija** ir iemācījusies skaņu apzīmējumus, tomēr zilbju diferencēšanā pieļāva kļūdas.

Skaņu [s] un [f] diferencēšana vārdos, vārdu savienojumos notiek pēc artikulācijas pazīmēm. Logopēde sauc vārdus un vārdu savienojumus, meitenei nosauktie vārdi un vārdu savienojumi ir pareizi jāatkārto.

seja – feja

Santa – Fanta

Fejas seja

sirma – firma

skati – fakti

Skaisti flokši

Logopēde paskaidro **Odrijai**, kā mainās vārdu nozīme, ja izrunā jauc skaņas. Meitene skaidrojumu saprata. **Odrija** nezināja, kas ir flokši, logopēde paskaidroja un parādīja attēlu. Grūtības sagādāja diferencēt skaņas vārdu savienojumos.

Skaņu [s] un [f] diferencēšana vārdos un vārdu savienojumos notiek arī pēc akustiskām pazīmēm. Logopēde sauca vārdus un vārdu savienojumus, **Odrijai** bija jāpaceļ atbilstošs burts: S vai F (sk. 6. pielikumu).

Tiek saukti piemēri: sēne (S), feja (F), Francija (F), salāti (S), klase (S), foto (F), lāsteka (S), konfekte (F).

Odrijai tika iedotas skaņu kartītes. Meitenes uzdevums bija sakārtot attēlus pie attiecīgā burta S vai F (sk. 4.1. pielikumu). **Odrijai** uzdevums patika, taču patstāvīgi sakārtot attēlus meitene nespēja, bija nepieciešama logopēdes palīdzība.

Odrijai korigējoši attīstošā darbība norit skaņu [s] un [f] vārdu, vārdu savienojumu diferencēšanas posmā. Meitenei sagādā grūtības šo skaņu diferencēšana vārdos un vārdu savienojumos. Logopēde prognozē, ka **Odrijai** nākamajā mācību gadā tiks turpināts korigējoši attīstošais darbs skaņu [s] un [f] diferencēšanas posmā.

I Darbs ar 3. apakšgrupu skaņas [s] sagatavošanas posmā

Marta un Adrians skaņu [s] aizstāj ar skaņu [t]. Bērniem ir kavēta fonemātisko procesu attīstība. Logopēde korigējoši attīstošās darbības ietvaros veic uzdevumus, kas nepieciešami fonemātisko procesu aktivizēšanai, kā arī māca skaņas [s] uztveri un izrunai nepieciešamos lūpu, mēles, elpošanas, delnu un pirkstu muskulatūras vingrinājumus. Korigējoši attīstošajā darbā tiek veikti šādi uzdevumi:

- vingrinājumi fonemātiskās uztveres pilnveidošanai (sk. 4. pielikumu);
- lūpu vingrinājumi (sk. 3. 1. pielikumu);
- mēles vingrinājumi (sk. 3. 2. pielikumu);
- vingrinājumi pareizas runas elpošanas aktivizēšanai (sk. 3. 3. pielikumu);
- delnu, pirkstu muskulatūras vingrinājumi (sk. 5. pielikumu).

Marta un **Adrians** fonemātiskās uztveres pilnveidošanai veic uzdevumus (sk. 4. pielikumu), kas saistīti ar dažādu skaņu atpazīšanu. Šis uzdevums nesagādā problēmas, un abi bērni uzdevumus veic bez kļūdām. Abiem bērniem bija nepieciešama logopēdes palīdzība uzdevumos “Ieklausies un nosaki!”, “Klausies uzmanīgi!” un “Esi uzmanīgs!”

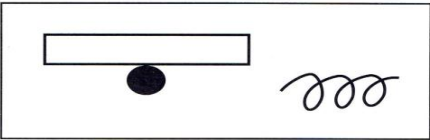
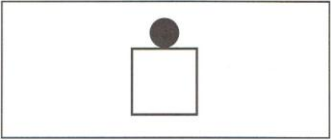
Pēc skolotāju teiktā, **Marta** ir neuzmanīga, taču logopēdijas nodarbībās meitene izrāda ieinteresētību, cenšas izpildīt uzdotos uzdevumus, kā rezultātā gūst panākumus. Veicot vingrinājumus fonemātiskās uztveres pilnveidošanai (sk. 4. pielikumu), **Marta** uzlaboja prasmi diferencēt skaņas, zilbes un vārdus. Lielākās grūtības sagādāja fonemātiskās sintēzes, analīzes un fonemātisko priekšstatu uzdevumi.

Adrians ar grūtībām veic uzdevumus, kas saistīti ar skaņu, zilbju un vārdu diferencēšanu (sk. 4. pielikumu), ir nepieciešama logopēdes palīdzība. Zēns nespēj veikt fonemātiskās analīzes un sintēzes uzdevumus, tas neizdodas pat ar logopēdes palīdzību.

Sagatavošanas posmā uzmanība tika pievērsta artikulācijas aparāta orgānu stāvoklim un darbībai skaņas [s] izrunai. **Martai** un **Adrianam**, izrunājot skaņu [s], lūpas ir mazaktīvas, tās neveido smaidu, mēles gals atrodas pie augšējiem priekšzobiem, veidojot slēgumu, kā rezultātā gaisa plūsma izrunas brīdī ir eksplozīva. Skaņas izrunā nepareizs ir gan lūpu, gan mēles stāvoklis, kas ietekmē arī gaisa plūsmas virzību, tāpēc logopēde pie spoguļa demonstrē pareizu skaņas [s] izrunu, akcentējot lūpu, mēles stāvokli, kā arī ilgstošu gaisa plūsmas plūdumu.

Lai novērstu artikulācijas kustību nepilnības, ir nepieciešamas zināšanas par līdzskaņu [s] un [t] fonētisko skatījumu, logopēdisko analīzi, kā arī šo skaņu grafisko modeli, ievērojot atšķirības skaņu artikulācijā (sk. 8. tabulu).

8. tabula. Līdzskaņu [s], [t] fonētiskais skatījums, logopēdiskā analīze, modelis

	[s]	[t]
Fonētiskais skatījums	Dentāls priekšējais mēlenis, spraudzenis, troksnenis, nebalsīgs līdzskanis.	Dentāls priekšējais mēlenis, eksplozīvs slēdzenis, troksnenis, nebalsīgs līdzskanis.
Logopēdiskā analīze	Lūpas pavērtas vieglā smaidā; zobu rindas ar spraugu 1 – 2 mm; darbojas mēles priekšējā daļa, mēles gals nolaists uz leju un atrodas pie apakšējiem priekšzobiem; mēles sāni pacelti pret augšējiem sānu zobiem, veidojot slēgumu; mēles vidū renīte, pa kuru virzās auksta gaisa plūsma; mīkstās aukslējas ir paceltas; balss saites nevibrē.	Lūpas mazaktīvas, pakļautas nākamā patskaņa izrunai; zobu rindas pavērtas; darbojas mēles priekšējā daļa, mēles gals veido slēgumu ar augšējiem priekšzobiem; gaisa plūsma izrunas brīdī pārrauj slēgumu; mīkstās aukslējas paceltas; balss saites nevibrē.
Modelis		

Martai un **Adrianam** tiek izskaidrotas skaņu [s] un [t] izrunas atšķirības. Logopēde iepazīstina bērnus ar abu skaņu modeļiem, lai sniegtu vizuālu priekšstatu par artikulācijas orgānu darbībām skaņas [s] pareizas izrunas laikā.

Līdzskaņa [s] izrunas laikā lūpas ir pavērtas smaidā (grafiskā zīme – □). Mēles gals (grafiskā zīme – ●) atrodas pie apakšējiem priekšzobiem, mēles sāni pacelti, veido slēgumu ar sānu zobiem, mēles vidū rodas renīte, pa kuru ilgstoši (grafiskā zīme – wavy lines) var virzīties vēsa gaisa plūsma. Balss saites nevibrē (Miltiņa, 2017, 14).

Lūpas skaņas [t] izrunā ir pasīvas (grafiskā zīme - □). Mēles gals (grafiskā zīme - ●) atrodas pie augšējiem priekšzobiem, gaisa plūsma pārrauj izrunas brīdī mēles gala un priekšzobu slēgumu, veidojot skaņu [t]. Balss saites nevibrē (Miltiņa, 2017, 13).

Pēc iepazīstināšanas ar modeļiem, logopēde piedāvā katram bērnam uzzīmēt savu skaņu modeli, kuru varēs izmantot, kad būs nepieciešamība. **Marta** ļoti cenšas, lai modelis izdotos, bet **Adriāns** neizrāda par to interesi.

Veicot lūpu vingrinājumus (sk. 3. 1. pielikumu), uzmanība tiek pievērsta vingrinājumam “Smaidiņš”, kuru abi bērni izpilda precīzi, kā arī vingrinājumiem ar patskaņa [i] un [ie] izrunu. Bērniem patīk vingrinājumi pie spoguļa, jo viņi redz savas darbības un dažreiz izveidojas smieklīga sejas grimase, kas rada jautrību.

Mēles vingrinājumu (sk. 3. 2. pielikumu) izpildes laikā bērniem tiek veicināta izpratne par mēles gala stāvokli pie apakšējiem priekšzobiem. Skaidrojumi palīdz pildīt vingrinājumu “Šūpoles”, kuru gan **Marta**, gan **Adriāns** izpildīja bez grūtībām.

Gan **Martai**, gan **Adriānam** patīk veikt vingrinājumus pareizas runas elpošanas aktivizēšanai (sk. 3. 3. pielikumu). **Marta** veiksmīgi īsteno vingrinājumu “Pūciņa lido”, bet **Adriāns** – “Mašīna vārtos”. Logopēde pievērš uzmanību tam, lai vingrinājumu izpildes laikā bērni nepiepūstu vaigus.

Pildot delnu, pirkstu muskulatūras vingrinājumus (sk. 5. pielikumu), bērniem patīk darboties ar dabas materiāliem – kociņu un kastaņu viļāšana un virpināšana pirkstos, vienā un otrā plaukstā, abās plaukstās. **Adriānam** ir vāji attīstīta pirkstu sīkā muskulatūra, tāpēc viņa darbības ir lēnas, ar kreiso roku grūti veikt uzdevumus. **Martai** patīk pirkstu rotaļas (sk. 5. 4. pielikumu), taču arī viņai sagādā grūtības veikt precīzas darbības ar kreisās rokas pirkstiem.

II Darbs ar 3. apakšgrupu skaņas [s] mācīšanas posmā

Martai un Adriānam skaņu [s] māca no patskaņa [i] izrunas, uzmanību pievēršot gan lūpu, gan mēles gala stāvoklim, kā arī vēsajai gaisa plūsmai, ko bērni pārbaudīja, pieliekot plaukstu virspusi zem apakšlūpas. Tika izmantoti iepriekš apgūtie lūpu vingrinājumi (sk. 3. 1. pielikumu), mēles vingrinājumi (sk. 3. 2. pielikumu) un vingrinājumi pareizas runas elpošanas aktivizēšanai (sk. 3. 3. pielikumu). **Adriānam** bija nepieciešams atgādinājums par mēles gala atrašanās vietu.

Bērni saprata skaņu [s] un [t] artikulācijas un skanējuma atšķirības. Skaņas [s] skanējums tiek salīdzināts ar ūdens strūklu skanējumu. Darbībās bērni izmanto skaņu [s] un [t] burtu simbolus (sk. 6. pielikumu).

II Darbs ar 3. apakšgrupu skaņas [s] nostiprināšanas posmā

Darbu veic pie spoguļa, lai **Marta** un **Adriāns** varētu kontrolēt artikulācijas aparāta stāvokļi un darbību vizuāli. Skaņas nostiprināšana notiek atvērtās, slēgtās zilbēs un zilbēs kopā ar

divskaņiem. Tiek izmantoti I. Miltiņas (Miltiņa, 2005, 93) materiāli skaņas [s] izrunas nostiprināšanai zilbēs.

Atvērtās zilbēs	Slēgtās zilbēs	Zilbēs kopā ar divskani
si – si – si	is – is – is	sie – sie – sie
se – se – se	es – es – es	sei – sei – sei
sa – sa – sa	as – as – as	sai – sai – sai
su – su – su	us – us – us	sau – sau – sau
so – so – so	os – os – os	

Marta, izrunājot zilbes, dažreiz jauc skaņu [s] ar skaņu [t]. Kopā ar logopēdi atkārtoti mēles vingrinājumu “Šūpoles” (sk. 3. 2. pielikumu), atgādinot par mēles gala atrašanās vietu pie apakšējiem priekšzobiem.

Adrianam izdodas izrunāt atvērtās zilbes un zilbes kopā ar divskani, taču, izrunājot slēgtās zilbes, zēns lieto skaņu [t]. Tiek veikti mēles vingrinājumi (sk. 3. 2. pielikumu), lai nostiprinātu mēles gala muskulatūru. Zilbes zēns izrunā lēni, uzsverot katru skaņu.

Skaņas [s] nostiprināšanai zilbēs un vārdos logopēde izmanto V. Dubures materiāli.

Si – si – si – silīte; skolā iesim visi.

Sie – sie – sie – sietiņi.

Se – se – se – seja.

Sei – sei – sei – Alisei.

Sa – sa – sa – saliņa; spalva ļoti asa.

Sau – sau – sau – saulīte.

Sai – sai – sai – saitīte.

Su – su – su – suliņa.

So – so – so – soliņi (Dubure, 2014, 21).

Skaņas [s] nostiprināšanai vārdos Martai un Adrianam piedāvā krāsainus attēlus, kuros mācāmā skaņa atrodas vārdā dažādās pozīcijās (sk. 7. 1. pielikumu). Gan **Martai**, gan **Adrianam** ir jāatgādina par artikulācijas aparāta stāvokli skaņas [s] izrunas laikā, jo abi bērni dažreiz jauc skaņu [s] ar skaņu [t]. Tiek veikti lūpu vingrinājumi (sk. 3. 1. pielikumu), mēles vingrinājumi (sk. 3. 2. pielikumu) un elpošanas vingrinājumi (sk. 3. 3. pielikumu). Uzmanību pievērš arī skaņas [s] **artikulācijas modelim**, pārrunājot ar bērniem artikulācijas orgānu stāvokli.

Marta cenšas izrunāt vārdus, īstenojot skaņas [s] pareizu izrunu. Meitenei grūtības sagādā vārdu izruna ar vairākiem [s], bet **Adrianam** – vārdu izruna, kur skaņa [s] atrodas vārda vidū, beigās un vārdi ar vairākiem [s]. Zēns reti ierodas pirmsskolas izglītības iestādē, tādēļ koriģējoši attīstošais darbs rit lēni.

Skaņas [s] nostiprināšanai vārdu savienojumos bērniem tiek piedāvāti vārdu savienojumi: silta saule, sētas stabi, saules stari, salda sula, silta sega. **Martai** mājās vecāki palīdz iemācīties vārdus un vārdu savienojumus ar skaņu [s]. Tas dod pozitīvu rezultātu, un koriģējoši attīstošais darbs veiksmīgi virzās uz priekšu. Meitene vairs tikai retu reizi sajauc skaņu [s] ar skaņu [t]. **Adrians** dažreiz jauc skaņu [s] ar skaņu [t], tāpēc logopēde atgādina par artikulācijas aparāta stāvokli skaņas [s] izrunas laikā, izmantojot skaņas [s] modeli.

Skaņas [s] nostiprināšanai teikumos tiek izmantoti I. Reisones un I. Taurēnas materiāli (Reisone, Taurēna, 2001, 92). Vispirms teikumu norunā logopēde, tad bērns to atkārto. Koriģējoši attīstošais darbs tiek veikts pie spoguļa, lai bērns vizuāli kontrolētu artikulācijas aparāta darbības. Tiek izrunāti šādi teikumi:

Spīd silta saule.

Sisenis sisina sausā smilgā.

Karstās smiltīs saulesargs.

Smiltīs spainis un lāpstiņa.

Sūnās aug sēne.

Sausām smilgām sausas skaras.

Marta pie spoguļa kontrolē artikulācijas aparāta darbību. Meitene reti skaņu [s] jauc ar skaņu [t]. Lai **Adrianam** būtu vieglāk uztverami vārdi teikumos, logopēde kopā ar bērnu izplaukšķina katru vārdu pa zilbēm, akcentējot skaņas [s] izrunu. Zēnam sagādā grūtības vairāku vārdu ar skaņu [s] izrunāšana.

Logopēde bērniem piedāvā aplūkot priekšmetu attēlus, kuru nosaukumos skaņa [s] ir vārda sākumā, vidū un beigās: soma, svāri, maska, kuģis (sk. 7. 1. pielikumu). Bērniem ir jānosauc, kas tur attēlots, tad jāizdomā teikumi, kuros ir dotie vārdi. **Martai** teikumu izdomāšana nesagādā grūtības, bet **Adrians** uzdevumu izdomāt teikumus patstāvīgi nespēj paveikt.

Skaņas [s] nostiprināšanai saistītā runā, logopēde piedāvā bērniem noklausīties Margaritas Stārestes pasaku par burtiņu S (sk. 7. 4. pielikumu). Bērniem uzmanīgi ir jāklausa pasaku, kad sadzird vārdu, kurā ir skaņa [s], ir jāpaceļ burts S (sk. 6. 1. pielikumu). **Martai** ļoti patika klausīties pasaku. Sākumā meitene bija aizrāvusies ar pasakas klausīšanos, ka aizmirsu celt burtu, bet pēc logopēdes atgādinājuma, mēģināja saklausīt vārdus ar skaņu [s]. **Adrianam** arī pasaka patika. Zēnam sagādā grūtības skaņas saklausīšana vārdos saistītā tekstā. Arī pēc atkārtota pasakas lasījuma, uzdevumu patstāvīgi nespēja veikt.

Logopēde kopā ar bērniem runāja latviešu tautasdziesmas (sk. 7. 4. pielikumu), kurās skaņa [s] atkārtojas vairākas reizes:

Saule bāra mēnestiņu,
 Kam tas dienu nespīdēja.
 Mēnestiņis atbildēja:
 Tev dieniņa, man naksniņa.
(Latviešu tautasdziesma)

Škan balstiņis rītā agri,
 Škanēj' vēlu vakarā:
 Dienas vidū neskanēja,
 Kad saulīte launagā.
(Latviešu tautasdziesma)

Marta pie spoguļa, vizuāli kontrolējot artikulācijas aparāta darbību, runāja tautasdziesmas izteiksmīgi. Meitene nesaprata, kāpēc mēness tiek saukts kā mēnestiņis un balss kā balstiņis. **Adrians**, runājot tautasdziesmas, vārdos jauc skaņu [s] ar skaņu [t]. Zēnam ir grūti kontrolēt artikulācijas aparātu, tāpēc logopēde atgādina par skaņas [s] modeli, atkārtojot lūpu un mēles stāvokli un gaisa plūsmas virzību skaņas [s] pareizai izrunai.

Adrianam koriģējoši attīstošā darbība norit skaņas [s] nostiprināšanas posmā teikumos un saistītajā runā. Bērnam nepieciešams atgādināt par skaņas [s] pareizu izrunu teikumos un saistītā runā. Logopēde prognozē, ka **Adrianam** nākamajā mācību gadā tiks turpināts koriģējoši attīstošais darbs skaņas [s] nostiprināšanai teikumos un saistītā runā.

IV Darbs ar 3. apakšgrupu skaņu [s] un [t] diferencēšanas posmā

Martai darbs turpinās skaņu [s] un [t] diferencēšanas posmā. Skaņas tiek salīdzinātas gan pēc artikulācijas, gan akustiskām pazīmēm.

Skaņu [s] un [t] diferencēšana pēc artikulācijas pazīmēm apskatāma 9. tabulā.

9. tabula. Skaņu [s] un [t] diferencēšana pēc artikulācijas pazīmēm

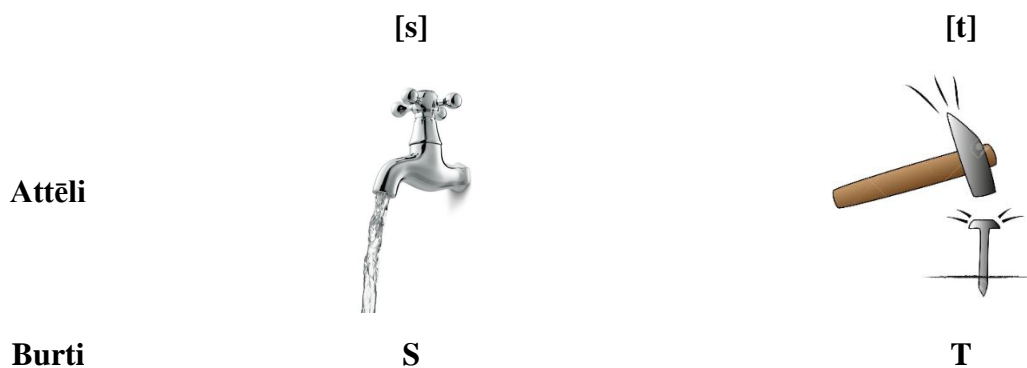
	[s]	[t]
Lūpas	Pavērtas vieglā smaidā	Mazaktīvas
Zobu rindas	Ar spraugu 1 – 2 mm	Pavērtas
Mēle	Darbojas mēles priekšējā daļa, mēles gals nolaists uz leju un atrodas pie apakšējiem priekšzobiem; mēles sāni pacelti pret augšējiem sānu zobiem, veidojot slēgumu	Darbojas mēles priekšējā daļa, mēles gals pacelts pie augšējiem priekšzobiem, veido slēgumu
Mīkstās aukslējas	Paceltas	Paceltas
Gaisa plūsma	Mēles vidū renīte, pa kuru virzās vēsa gaisa plūsma	Īsa, asa, pārraujot slēgumu
Balss saites	Nevibrē	Nevibrē

Līdzskaņu [s] un [t] izruna ir līdzīga pēc artikulācijas vietas, bet atšķirīga pēc artikulācijas veida. Skaņa [s] ir spraudzenis, bet skaņa [t] – slēdzenis (Miltiņa, 2005, 56).

Izrunājot skaņu [s] lūpas ir pavērtas smaidā, bet skaņas [t] izrunas laikā lūpas ir mazaktīvas. Skaņas [s] izrunā mēles gals ir nolaists pie apakšējiem priekšzobiem, mēles sāni ir pacelti pie augšējiem sānu zobiem, skaņas [t] izrunā mēles gals ir pacelts pie augšējiem priekšzobiem. Gaisa plūsma skaņas [s] izrunā ir auksta, ilgstoša, kuru **Marta** taktili pārbauda, pieliekot plaukstu

virspusi zem apakšlūpas, skanējums ir svilpjošs. Skaņas [t] izrunā gaisa plūsma ir eksplozīva, skanējums – troksni veidojošs.

Skaņu [s] un [t] diferencēšana notiek arī pēc akustiskām pazīmēm. Martai tiek doti divi dzirdes un redzes tēli. Skaņai [s] tiek piedāvāts ūdens strūklas attēls, skaņas [t] – attēls, kurā ar āmuru sit naglu, kā arī katras skaņas redzes tēls burtu veidā, kas apskatāms 5. attēlā. Ūdens strūkla pēc skanējuma līdzinās skaņas [s] izrunai, bet āmuriņa kladzieni – skaņas [t] skanējumam.

5. attēls. Skaņu [s] un [t] dzirdes un redzes tēli

Logopēde aiz ekrāna sauc izolētas skaņas, **Martai** jāpaceļ atbilstošs burta attēls. Meitene ir uzmanīga un ar uzdevumu tiek galā labi, pieļaujot dažas kļūdas.

Skaņu [s] un [t] diferencēšanai zilbēs salīdzināšanai pēc artikulācijas pazīmēm tiek izmantoti I. Miltiņas materiāli. Logopēde sauc zilbes, bērns tās atkārto, nejaucot izrunā skaņas [s] un [t].

si –, se –, sa –, su –, so –

ti –, te –, ta –, tu –, to –

si – si – ti

si – ti – si

ti – si – si

ti – ti – si

ti – si – ti (Miltiņa, 2005, 106).

Marta pēc logopēdes atkārto nosauktās zilbes. Meitene pieļāva nelielu skaitu kļūdu, kuras, kopā ar logopēdi vēlreiz atkārtojot, izlaboja.

Zilbju salīdzināšana tika veikta arī pēc akustiskām pazīmēm. Logopēde sauca zilbes: si, ta, su, so, ti, es, te, us, it, **Marta** cēla atbilstošu burta kartīti (sk. 6. pielikumu). **Martai** uzdevums izraisīja smieklus, kad logopēde sauca zilbes ātrākā tempā, bet tas apgrūtināja zilbju diferencēšanu, tāpēc, lai diferencēšana būtu veiksmīga, zilbes tika sauktas lēni.

Skaņu [s] un [t] diferencēšana vārdos un vārdu savienojumos notiek pēc artikulācijas pazīmēm. Bērnam pareizi jāatkārto logopēdes nosauktie vārdi un vārdu savienojumi, nejaucot skaņas [s] un [t] izrunā.

sāls – tāls	saka – taka	sēja – tēja	salda tēja	lētas saknes
sula – Tula	silti – tilti	sieva – tieva	silta sega	

Logopēde paskaidro, kā mainās vārda nozīme, ja aizstāj skaņu [s] ar skaņu [t]. **Marta** saprata, ka tad rodas vārds ar citu nozīmi. Diferencējot skaņu [s] vārdos un vārdu savienojumos, grūtāk veicas ar skaņu diferencēšanu vārdu savienojumos, tiek pieļautas kļūdas.

Skaņu [s] un [t] diferencēšanai vārdos un vārdu savienojumos pēc akustiskām pazīmēm, logopēde sauc vārdus un vārdu savienojumus, **Martai** jāpaceļ atbilstošs burts: S vai T (sk. 6. pielikumu). Tiek saukti piemēri: sāls (S), tēja (T), desa (S), taka (T), tīra (T), zaķis (S), soma (S), tūta (T), taure (T), sala (S), sālīta siļķe (S), tirgū tante (T). **Marta** izpilda uzdoto uzdevumu.

Logopēde piedāvā **Martai** attēlus (sk. 4. 2. pielikumu), nosaukt tos un sakārtot pie burta S vai T. Meitenei šis uzdevums patīk, taču pieļauj nelielu kļūdu skaitu. **Martai** skaņu [s] un [t] diferencēšana vārdos un vārdu savienojumos labāk padodas, klausoties logopēdes sauktos vārdus un vārdu savienojumus. Ja vārdus un vārdu savienojumus meitene runā pati, tas sagādā lielākas grūtības.

Skaņu [s] un [t] diferencēšanai teikumos pēc artikulācijas pazīmēm, **Martai** jāizdomā teikumi, lietojot vārdus un vārdu savienojumus, kurus meitene ir apgūvusi iepriekšējos darba posmos: sāls, taka, silta sega, salda tēja. Izrunājot teikumus, pievērš uzmanību skaņu [s] un [t] pareizai artikulācijai.

Marta izdomā teikumus:

Mamma ber zupā sāli.

Es eju pa taku.

Man mājās ir silta sega.

Man garšo salda tēja.

Diferencējot skaņas [s] un [t] pēc akustiskām pazīmēm, logopēde sauc teikumus. Bērna uzdevums ir saklausīt un pateikt tikai tos vārdus, kuros ir dzirdama skaņa [s], citā uzdevumā – skaņa [t].

Sisenis sisina sausā smilgā (4 vārdos ir skaņa [s]).

Mudīte sataisīja stipras sinepes (3 vārdi ar skaņu [t]).

Tenis labprāt ēd kartupeļus ar siļķi un sīpoliem (4 vārdi ar skaņu [s], 3 vārdi ar skaņu [t]).

Marta pieļāva kļūdas, bija nepieciešama neliela palīdzība vārdu saskaitīšanā. Grūtības sagādāja vārdu skaitīšana, kad vārdos bija jāsaklāusa abas skaņas.

Lai nostiprinātu skaņu [s] un [t] izrunu teikumos, logopēde sauc teikumus, kuros ir abas minētās skaņas, **Marta** atkārtoti logopēdes teikto.

Mans tētis ir trolejbusa šoferis.

Es lasu māsas grāmatu.

Sētā dzīvo skaists trusis.

Gatis saprata sarežģīto tabulu.

Tētis nes siena nastu.

Strādnieki strādā astoņas stundas.

Logopēde lasīja M. Stārastes pasakas “Saulītes svētki” fragmentu (sk. 7. 4. pielikumu). Logopēde kopā ar bērnu pārrunāja vārdus, kuros saklausāmas skaņas [s] un [t].

Martai koriģējoši attīstošā darbība norit skaņu [s] un [t] diferencēšanas teikumos posmā. Meitene logopēdijas nodarbībās ir centīga, arī ģimene **Martai** palīdz nostiprināt skaņas [s] izrunu. Logopēde prognozē, ka **Martai** nākamajā mācību gadā tiks turpināts koriģējoši attīstošais darbs skaņu [s] un [t] diferencēšanas posmā.

Darba turpinājumā autore analizē pētījuma gaitā iegūtos attīstības dinamikas rezultātus, kas tiek atspoguļoti diplomdarba 2. 4. apakšnodaļā.

2. 4. Pētījuma gaitā iegūto datu apkopošana un analīze

Darba autore 2017./2018. mācību gadā veica priekšējo mēleņu (svelpēņu) izrunas traucējumu novēršanu vingrinājumos un rotaļās vecākā pirmsskolas vecuma bērniem. Visiem bērniem – **Ancei, Matīsam, Marijai, Odrijai, Martai** un **Adrianam** 2017. gada rudenī tiek uzsākts koriģējoši attīstošais darbs skaņas izrunas sagatavošanas posmā. Skaņu izrunas attīstības dinamikas rezultāti atainoti 10. tabulā, kurā redzama katra bērna sasnieguma dinamika skaņas izrunas attīstības jomā, kā arī kādā skaņu izrunas traucējumu novēršanas posmā atrodas bērns 2018. gada pavasarī.

10. tabula. Skaņu izrunas traucējumu korekcijas attīstības dinamika no 2017. gada novembra līdz 2018. gada aprīlim

Skaņu diferencēšana teikumos, saistītā runā												
Skaņu diferencēšana vārdos, vārdu savienojumos												
Skaņu diferencēšana zilbēs												
Skaņas nostiprināšana teikumos, saistītā runā												
Skaņas nostiprināšana vārdos, vārdu savienojumos												
Skaņas nostiprināšana zilbēs												
Skaņas izrunas mācīšanas posms												
Skaņas izrunas sagatavošanas posms												
Gads	2017.	2018.	2017.	2018.	2017.	2018.	2017.	2018.	2017.	2018.	2017.	2018.
	Ance		Matīss		Marija		Odrija		Marta		Adriāns	

Tiek sniegta atkārtota informācija par bērnu iedalījumu apakšgrupās, ievērojot skaņas [s] izrunas specifiku:

1. apakšgrupa: **Ance, Matīss, Marija** – skaņas [s] starpzobu izruna;
2. apakšgrupa: **Odrija** – skaņas [s] aizstāšana ar skaņu [f];
3. apakšgrupa: **Marta, Adrians** – skaņas [s] aizstāšana ar skaņu [t].

Pamatojoties uz pētījumā iegūtajiem rezultātiem, darba autore konstatē, ka 2 pētījumā iekļautie bērni – **Marija** un **Marta** – ir sasniegušas augstāko koriģējoši attīstošās darbības posmu skaņu izrunas traucējumu novēršanā.

1. apakšgrupas meitene **Marija** ir veiksmīgi iemācījusies izrunāt skaņu [s] teikumos un saistītā runā. **Marija** ir apguvusi pareizu artikulācijas aparāta orgānu stāvokli skaņas [s] pareizai izrunai, pildot vingrinājumus un rotaļas logopēdiskajā kabinetā, tomēr ikdienā ģimenē tas ir jāatgādina, jo ir nepareizs skaņas izrunas piemērs. Meitenei koriģējoši attīstošo darbību jāturpina veikt skaņas [s] nostiprināšanas posmā teikumos un saistītā runā, kas fonētisku traucējumu gadījumā ir pēdējais koriģējoši attīstošās darbības posms skaņu izrunas traucējumu novēršanā.

Pēc koriģējoši attīstošās darbības veikšanas darba autore secina, ka **1. apakšgrupas** bērni **Ance** un **Matīss** ir iemācījušies skaņas [s] izrunu vārdos un vārdu savienojumos. Bērni spēj noturēt mēles galu pie apakšējiem priekšzobiem. **Matīss** ir apguvis vingrinājumus gaisa plūsmas nostiprināšanai, kā rezultātā zēns ilgstoši izrunā skaņu [s]. Turpmākajā koriģējošajā darbā skaņas [s] nostiprināšana tiks uzsākta skaņas nostiprināšanas posmā teikumos un saistītā runā.

Koriģējoši attīstošais darbs skaņu izrunas traucējumu novēršanai ir ilgstošs process, tāpēc logopēde plāno visiem trīs 1. apakšgrupas bērniem ar skaņas [s] starpzobu izrunu turpināt nostiprināt skaņas [s] pareizu izrunu visu nākamo mācību gadu, uzmanību pievēršot mēles, elpošanas vingrinājumiem, kā arī delnu un pirkstu muskulatūras nostiprinošiem vingrinājumiem.

2. apakšgrupas meitene **Odrija** ir iemācījusies norunāt tautasdziesmu, nejaucot skaņas [s] un [f]. Pētījumā iegūto rezultātu dinamiskas analīze parāda, ka meitene ir nonākusi līdz skaņu [s] un [f] diferencēšanas posmam vārdos un vārdu savienojumos. **Odrija** ir apguvusi pareizu lūpu stāvokli skaņas [s] izrunai. Nākamajā mācību gadā koriģējoši attīstošā darbība tiks turpināta skaņu [s] un [f] diferencēšanas posmā. Uzmanība pievēršama lūpu vingrinājumiem, fonemātiskās uztveres attīstošiem vingrinājumiem un pirkstu muskulatūras vingrinājumiem.

Veicot pētījumā iegūto rezultātu analīzi, tiek secināts, ka **3. apakšgrupas** meitene **Marta** ir nonākusi skaņu [s] un [t] diferencēšanas posmā teikumos. **Marta** ir apguvusi mēles gala pareizu stāvokli skaņas [s] izrunai, kā arī ir iemācījusies skaņu izrunāt ilgstoši. Meitene logopēdijas nodarbībās darbojās ar aizrautību un lielu centību, kas pierāda to, ka bērna attieksme ir noteicošs faktors koriģējošā darba gaitā. Traucējumu novēršanā svarīga ir arī vecāku sniegtā palīdzība un atbalsts. Turpmākā koriģējoši attīstošā darbība tiks turpināta skaņu diferencēšanas posmā,

uzmanību pievēršot fonemātiskās uztveres attīstīšanai, mēles, elpošanas vingrinājumiem un pirkstu muskulatūras nostiprinošiem vingrinājumiem.

3. apakšgrupas zēns **Adrians** ir nonācis skaņas [s] nostiprināšanas posmā teikumos un saistītā runā. Zēns notur mēles galu skaņas [s] izrunai nepieciešamā stāvoklī. Ņemot vērā Adriana biežo slimošanu, skaņu izrunas traucējumu novēršana rit lēni. Koriģējoši attīstošā darbība tiks turpināta skaņas [s] nostiprināšanas posmā teikumos un saistītā runā. Uzmanība pievēršama fonemātiskās uztveres attīstošiem vingrinājumiem, mēles, elpošanas un pirkstu vingrinājumiem.

Darba turpinājumā tiek veikta fonemātisko procesu atkārtota pārbaude, lai noskaidrotu, kā vingrinājumi un rotaļas ir ietekmējušas fonemātisko procesu attīstību. Pārbaudes rezultāti ir atainoti 11. tabulā.

11. tabula. Fonemātisko procesu pārbaudes rezultāti 2018. gada aprīlī

Kritēriji	Rādītāji	Punkti											
		Ance		Matīss		Odrija		Marija		Marta		Adrians	
Skaņu diferencēšana	Zilbju rindu atkārtošana	3	3	2	3	2	3	3	3	1	2	1	2
	Vārdu pāru atkārtošana	3	3	3	3	2	3	3	3	2	3	1	2
Elementāra fonemātiskā analīze	Patskaņa saklausīšana vārda sākumā	2	3	3	3	2	2	3	3	2	2	1	2
	Līdzskaņa saklausīšana vārda sākumā	3	3	2	3	1	2	3	3	1	2	1	1
Sarežģīta fonemātiskā analīze	Skaņas vietas noteikšana vārdā	2	3	2	3	1	2	3	3	1	2	–	1
	Skaņu secības noteikšana vārdā	2	2	2	2	1	1	3	3	–	1	–	–
Fonemātiskā sintēze	Skaņu saliedēšana zilbēs	3	3	2	3	1	2	3	3	1	2	–	–
	Zilbju saliedēšana vārdos	3	3	2	2	1	1	3	3	1	1	–	–
Fonemātiskie priekšstati	Vārdu sadomāšana ar konkrētu skaņu	3	3	3	3	2	2	3	3	1	2	1	1
	Attēlu grupēšana ar konkrētu skaņu	3	3	3	3	2	2	3	3	1	2	1	1
Kopā punkti (30)		27	29	25	28	16	20	30	30	11	19	6	10

Apzīmējumi: treknrakstā tiek izcelti 2018. gada rezultāti.

Ņemot vērā 11. tabulā minētos fonemātisko procesu kritērijus un rādītājus, fonemātiskās uztveres attīstības līmeņa noteikšanai tiek izmantota šāda vērtēšanas sistēma:

1 – 10 – zems fonemātiskās uztveres attīstības līmenis.

11 – 20 – vidējs fonemātiskās uztveres attīstības līmenis.

21 – 30 – augsts fonemātiskās uztveres attīstības līmenis.

Visiem pētījumā iekļautajiem bērniem, ar kuriem tika veikta koriģējoši attīstošā darbība, fonemātisko procesu līmeņa pārbaudes rezultāti ir labāki, salīdzinot ar pētījuma sākumā veiktās pārbaudes rezultātiem.

1. apakšgrupas bērniem ar skaņas [s] starpzobu izrunu, fonemātiskie procesi nav traucēti, ir sasniegts gandrīz maksimālais punktu skaits: **Ance** – 29 punkti, **Matīss** – 28 punkti, **Marija** – 30 punkti.

2. apakšgrupas meitene **Odrijai** ir vidējs fonemātiskās uztveres attīstības līmenis, iegūti 20 punkti. Grūtības sagādā sarežģītas fonemātiskās analīzes un fonemātiskās sintēzes uzdevumi, kurus nespēj veikt bez logopēdes palīdzības.

3. apakšgrupas meitenei **Martai** ir vidējs fonemātiskās uztveres attīstības līmenis, iegūti 19 punkti. Grūtības sagādā sarežģītas fonemātiskās analīzes un fonemātiskās sintēzes uzdevumi. **Adrianam** ir zems fonemātiskās uztveres attīstības līmenis, iegūti 10 punkti. Grūtības sagādā fonemātiskās analīzes, fonemātiskās sintēzes un fonemātisko priekšstatu uzdevumi, kurus nespēj veikt pat ar logopēdes palīdzību.

Darba autore secina, ka koriģējoši attīstošā darbība vecākā pirmsskolas vecuma bērniem ar priekšējo mēleņu (svelpēņu) izrunas traucējumiem ir noritējusi veiksmīgi. To pierāda 2017./2018. gada skaņu izrunas traucējumu korekcijas attīstības dinamikas analīze.

Ance izprot skaņu izrunas traucējumus savā runā, tāpēc apzinīgi pilda uzdevumus to novēršanai. Meitene ir pacietīga un cenšas precīzi izpildīt koriģējošos uzdevumus. **Ance** labprāt iesaistās logopēdes piedāvātajos vingrinājumos un rotaļās. Māmiņa mājās meiteni atbalsta, palīdz pildīt uzdevumus, veikt vingrinājumus.

Matīss apņēmīgi veic vingrinājumus logopēdes kabinetā. Sarunājoties ar citiem bērniem, skolotāju, zēns vēl joprojām izturas bikli, taču redzams, ka **Matīss** ir kļuvis pašpārliecinātāks – nenoliec galvu runājot, cenšas kontrolēt savu runu. Zēna vecāki neizrāda ieinteresētību bērna skaņu izrunas traucējumu novēršanā.

Marija ir aktīva un apzinīga, darbojoties pie spoguļa, veicot vingrinājumus. Meitene ar prieku apmeklē logopēdijas nodarbības. **Marija** pievērš uzmanību skaņas [s] pareizai izrunai, tomēr ārpus logopēdes kabineta ir nepieciešams atgādinājums par mēles pareizu stāvokli. Meitenes vecāki mājās neiesaistās korekcijas darbā.

Odrijai trūkst motivācijas darboties, lai arī meitene saprot, ka logopēdijas nodarbības ir nepieciešamas skaņu izrunas traucējumu novēršanai. Meitene spēj labāk noturēt uzmanību un koncentrēties veicamajam uzdevumam. **Odrijai** patīk veikt pirkstu rotaļas un viņa cenšas atcerēties dzejoļu tekstus ar kustībām. Meitenes vecāki paši neiesaistās skaņu izrunas traucējumu novēršanas procesā, bet atbalsta, ka **Odrija** apmeklē logopēdu.

Marta logopēdijas nodarbībās ir centīga un apzinīgi veic vingrinājumus, rotaļas. Meitene spēj labāk koncentrēties darbam, tas palīdz uztvert veicamo uzdevumu noteikumus, kas nepieciešami vingrinājumu izpildei. **Martas** motivācija un vecāku izrādītais atbalsts palīdz korekcijas procesā.

Adrians nodarbībās vēl joprojām ir pasīvs, taču, pildot uzdevumus, kas patīk, ir vērojama interese. Pildot delnu un pirkstu muskulatūras nostiprinošos vingrinājumus, ir uzlabota pirkstu sīkā muskulatūra. Zēna kustības ir kļuvušas koordinētākas, spēj izpildīt ritmiskas kustības. **Adrianam** trūkst motivācijas skaņu izrunas traucējumu novēršanā, kā arī vecāki neizrāda interesi par bērna runas un vispārējo attīstību, tādēļ koriģējoši attīstošais darbs rit lēni.

Darba autores secinājumi.

- Lielai daļai vecākā pirmsskolas vecuma bērnu ir vērojami skaņu izrunas traucējumi, kas ietekmē bērna vispusīgu attīstību, jo runa ir cilvēka izpausmes un saskarsmes līdzeklis. Skaņu izrunas traucējumus ir nepieciešams novērst pirmsskolas vecumā, jo uzsākot skolas gaitas, tas ietekmēs mācību procesu skolā.
- Nepieciešams veikt sistemātisku un pamatotu bērna fiziskās, psihiskās, sociāli emocionālās attīstības, kā arī runas un valodas pārbaudi, lai izvērtētu nepieciešamo korekcijas darbu skaņu izrunas traucējumu novēršanai.
- Izstrādājot koriģējoši attīstošo darbības plānu, svarīgi ir ievērot katra bērna personību, individuālo attīstības līmeni un vecumposma īpatnības. Logopēdam ir jāizveido ar bērnu labvēlīgas attiecības, lai bērnam patiktu apmeklēt logopēdijas nodarbības un notiktu sadarbība starp logopēdu un bērnu.
- Korekcijas darbs ir atkarīgs no bērna motivācijas darboties un novērst skaņu izrunas traucējumus, kā arī vecāku ieinteresētības un iesaistīšanās bērna skaņu izrunas traucējumu novēršanā.
- Svarīgi ir izvēlēties atbilstošus artikulācijas aparāta vingrinājumus, interesantas pirkstu rotaļas, dažādus vingrinājumus skaņas nostiprināšanai, lai mazinātu vai novērstu skaņu izrunas traucējumus. Nodarbības, iekļaujot rotaļu darbību, kļūst bērnam saistošas un interesantas. Bērni ir spējīgi koncentrēties darbam, ilgstošāk noturēt uzmanību.

Koriģējoši attīstošajā darbā ļoti svarīga ir bērna personība, attieksme pret savu runas attīstības līmeni, motivācija darboties, kā arī vecāku iesaistīšanās korekcijas procesā. Tas viss ietekmē skaņu izrunas traucējumu novēršanas gaitu. Darba autore sniedz ieteikumus vecākiem, ko var izmantot, lai uzlabotu bērna runas kvalitāti.

Ieteikumi vecākiem

- Pavadiet laiku ar saviem bērniem, spēlējiet galda spēles, pirkstu rotaļas, kustību rotaļas. Šis kopā pavadītais laiks sekmēs bērna runas un vispusīgu attīstību, kā arī stiprinās ģimenes savstarpējās attiecības.
- Runājot ļaujiet bērnam vērot Jūsu mīmiku, artikulācijas aparāta kustības, pieskarieties sejai, lai bērns gan vizuāli, gan taktili sajustu, kā kustās lūpas, žoklis, kā vibrē balss saites.
- Izbaudiet jautrus brīžus pie spoguļa, veidojot dažādas grimases. Tas nostiprinās sejas muskulatūru un radīs pozitīvas emocijas.
- Ejot ar bērnu pastaigā, aiciniet bērnu ieklausīties apkārtnes skaņās, nostipriniet zināšanas par to, kas skan, ko bērns dzird.
- Veiciet pirkstu muskulatūras nostiprinošus vingrinājumus. Piedāvājiet bērnam darboties ar dažādiem dabas materiāliem, virpināt tos plaukstās, izlikt dažādas figūras vai burtus, ja bērns tos jau pazīst, vai izmantot tos burtu mācīšanai.
- Mudiniet un ļaujiet bērnam darboties, nesteidziniet viņu, kad bērns ir aizrāvis ar sev tīkamu nodarbi.
- Lasiet bērniem grāmatas. Tas bagātina bērna vārdu krājumu, attīsta iztēli, kā arī izraisa interesi par grāmatu lasīšanu.
- Sarunājoties ar bērnu, klausieties viņā, nepārtrauciet stāstījumu, interesējieties par notikumiem bērna dzīvē. Bērns jutīs Jūsu interesi, tas mudinās viņu vairāk runāt, izteikt savas domas, un attīstīs valodu.
- Ierobežojiet laiku, ko bērns pavada pie televizora, datora vai viedierīcēm. Šīs ierīces neveicina bērna runas attīstību, jo bērnam nav nepieciešamība izmantot runu. Bērns tikai klausās vai skatās, kas notiek ekrānā. Pēc televizora skatīšanās, pārrunājiet ar bērnu, kas pārraidē notika, kas bērnam patika vai nepatika.
- Ja bērnam ir nepieciešams apmeklēt logopēdu, sekojiet, lai arī mājās tiku veikti vingrinājumi skaņu izrunas traucējumu novēršanai, atbalstiet bērnu un paslavējiet par centību un paveikto darbu.
- Sekojiet līdzi savai runai, jo bērns mācās no parauga.

Secinājumi

Darba autore, apkopojot un analizējot teorētiku un praktiku atziņas, veicot pedagoģiskā izmēģinājuma darbību, secina:

1. Valoda ir apkārtējās pasaules izziņas līdzeklis. Bērna valoda attīstās pakāpeniski fizioloģisku un sociālu apstākļu ietekmē, kas var būt gan pozitīva un runas attīstību veicinoša, gan kavējoša – anatomiskās īpatnības, nelabvēlīga runas vide, kas ir iemesls skaņu izrunas traucējumiem. Pirmsskolas vecuma bērniem ir novērojami gan fonētiski, gan fonētiski fonemātiski traucējumi.
2. Koriģējoši attīstošajā darbībā logopēds atlasa un izmanto vingrinājumus un rotaļas, ņemot vērā katra bērna individuālo attīstību. Darbā tiek veikti skaņas korekcijai atbilstoši artikulācijas aparāta vingrinājumi, fonemātiskās uztveres attīstību veicinoši vingrinājumi un delnu un pirkstu muskulatūru nostiprinoši vingrinājumi. Skaņu izrunas traucējumu novēršana rit sistemātiski un sistēmiski pa posmiem.
3. Korekcijas darbā jābūt regularitātei. Tas veicina skaņu izrunas traucējumu novēršanu, turpretim, ja nodarbības notiek reti, kā arī mājās netiek veikti vingrinājumi, darbs rit lēnāk, ar mazāku progresu.
4. Korekcijas darba neatņemama sastāvdaļa ir bērna motivācija. Bērnam ir jāsaprot skaņu izrunas traucējums savā runā, ir jābūt vēlmei runāt skaidri, jāgrib darboties logopēdijas nodarbībās un mājās. Darba autore novēro, ka bērniem ar motivāciju novērst skaņu izrunas traucējumus, koriģējoši attīstošajā darbībā tiek sasniegti labāki rezultāti.
5. Rotaļas ir bērna dzīvesveids. Caur tām bērns izdzīvo pasauli, un mācību process norit dabiski un viegli. Tādēļ logopēdijas nodarbības caurvij rotaļu darbība. Logopēds vingrinājumu un rotaļu veidā īsteno skaņu izrunas traucējumu novēršanai nepieciešamos uzdevumus, bet bērns, aktīvi darbojoties, apgūst nepieciešamās zināšanas un prasmes.
6. Lai korekcijas darbs noritētu veiksmīgi, svarīga ir logopēda, skolotāju, vecāku un nereti arī ārstu sadarbība bērna skaņu izrunas traucējumu novēršanā. Visiem ir jāpiedalās kopīga mērķa sasniegšanā.

Darba autore uzskata, ka pētījuma mērķis un uzdevumi mērķa sasniegšanai ir īstenoti. Pētījuma hipotēze – koriģējoši attīstošā darbība būs sekmīga, ja logopēds izzinās bērna attīstības un runas īpatnības, kā arī atlasīs un izmantos vingrinājumus un rotaļas, ievērojot bērna speciālās vajadzības – ir pierādīta un apstiprinājusies.

Izmantotā literatūra un informācijas avoti

1. Adamsa, I., Struka, V., Tilmane – Karusa, M. (2000). *Miofunkcionālie vingrinājumi pareizas runas veidošanai*. Rīga: Rasa ABC.
2. Albrehta, Dz. (1998). *Pētīšanas metodes pedagoģijā*. Rīga: Mācību grāmata.
3. Baumane, A. (1976). *Skaņu izrunas traucējumu novēršana bērniem*. Rīga: Zvaigzne.
4. Brice, B. (2013). *Viss sākas ar rotaļu*. Rīga: RaKa.
5. Brice, B. (2016). *Pirkstiņu rotaļas*. Rīga: RaKa.
6. Dubure, V. (2014). *Materiāli skaņu izrunas vingrināšanai un nostiprināšanai*. Rīga: J. Lūses datorsalikums.
7. Dzintere, D. (1984). *Rotaļa un darbs bērnudārzā*. Rīga: Zvaigzne.
8. Dzintere, D., Stangaine, I. (2007). *Rotaļa – bērna dzīvesveids*. Rīga: RaKa.
9. Elnebiņa, I. (1992). *Pakāpieni bērna attīstībā*. Rīga: Pētergailis.
10. Geske, A., Grīnfelds, A. (2001). *Izglītības pētījumu metodoloģija un metodes*. Rīga: RaKa.
11. Geske, R. (2005). *Bērna bioloģiskā attīstība*. Rīga: RaKa.
12. Ginsburg, R. K. (2007). The importance of play in promoting healthy child development and maintaining strong parent – child bonds. Pieejams: <http://pediatrics.aappublications.org/content/119/1/182>
13. Golubina, V. (2007). *Pirmsskolas pedagoga rokasgrāmata*. Rīga: Izglītības soļi.
14. Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L. (2013). *Sociālā pedagoga palīdzība bērniem ar valodas sistēmas traucējumiem*. Rīga: N.I.M.S.
15. Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L. (2014). *Kā raisās valodiņa*. Rīga: N.I.M.S.
16. Hoff – Ginsberg, Erika (1997). *Language Development*. California: Brooks/Cole Publishing Company.
17. Hoffman, P. R., Schuckers, G. H., Daniloff, R. G. (1989). *Children's phonetic disorders. Theory and Treatment*. Boston: College – Hill Press.
18. Ivoškuviena, R. (2013). Simbolu izmantošana bērna valodas attīstīšanā. Pieejams: https://lnb.lv/sites/default/files/webform/konferences_tezu_krajums.pdf
19. Irbe, A., Lindenberga, S. (2014). *Bērns runāt mācās ģimenē*. Rīga: RaKa.
20. Jurgena, I. (2002). *Vispārīgā pedagoģija*. Rīga: Izglītības soļi.
21. Korbe, V. (2007). *Programma skaņu izrunas un runas kultūras attīstīšanai pa pakāpēm pirmsskolas vecuma bērniem un bērniem ar izrunas traucējumiem*. Rīga: Izglītības soļi.
22. Krafte, B. (2000). *Pirkstiņu rotaļas*. Rīga: Puse Plus.
23. Lūse, J., Miltiņa, I., Tūbele, S. (2012), *Logopēdijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: RaKa.

24. Ļubļinska, A. (1979). *Bērnu psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne.
25. Markus, D. (2003). *Bērna valoda: no pirmā kliezdiena līdz pasakai*. Rīga: Rasa ABC.
26. Mendziņa, Dz. (2004). *Vārds, doma, runa*. Rīga: Sol Vita.
27. Millere, R., Segleniece, K. (1977). *Bērna augšana un attīstība*. Rīga: Zvaigzne.
28. Miltiņa, I. (2005). *Skaņu izrunas traucējumi*. Rīga: RaKa.
29. Miltiņa, I. (2008). *Skolotāja logopēda darba mape*. Rīga: RaKa.
30. Miltiņa, I. (2017). *Modelēšana logopēdijā*. Rīga: RaKa.
31. Miltiņa, I., Pastare, S. (1997). *Pirmie soļi logopēdijā, II daļa*. Rīga: PIAC.
32. *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca* (2000). Rīga: Zvaigzne ABC.
33. Puškarevs, I. (2001). *Attīstības psiholoģija*. Rīga: RaKa.
34. Puškarevs, I., Golubeva, A. (1999). *Bērna attīstība*. Lielvārde: Lielvārds.
35. Reisone, I., Taurēna, I. (2001). *Skaņu un burtu atslēdziņa*. Rīga: Zvaigzne ABC.
36. Stangaine, I. (2015). Pirmsskolas vecuma bērna sarunvaloda rotaļās. *Bērnu valoda Latvijā 21. gadsimtā*. Rīga: Zinātne, 185. – 203. lpp.
37. Stāraste, M. (1992). *Pasaku ābece*. Rīga: Zvaigzne.
38. Stāraste, M. (2009). *Saulītes svētki*. Rīga: Annele.
39. Stewart, D. (2009). What is a fingerplay? Pieejams: <https://teachpreschool.org/2009/04/16/what-is-a-fingerplay/>
40. Studente, A. (1988). *Ģimenē aug bērns*. Rīga: Zvaigzne.
41. Svence, G. (1999). *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC.
42. Šteinberga, A. (2013). *Pedagoģiskā psiholoģija*. Rīga: RaKa.
43. Tauriņa, A. (2016). Pirmsskolas vecuma bērnu skaņu izrunas un vārdu krājuma noteikšanas un pilnveides paņēmieni. *Bērnu valoda Latvijā 21. gadsimtā II*. Rīga: RaKa, 55. – 74. lpp.
44. Tiltiņa, M. (2016). Kas kopīgs bērniņas ieradumiem ar neskaidru runu. *Ārsts.lv, Nr. 2*, 22. – 23. lpp.
45. Tomele, G. (2015). Runas un valodas attīstības multistrukturālais modelis veseluma pieejas aspektā. Pieejams: <http://journals.ru.lv/index.php/SIE/article/viewFile/392/501>
46. Tūbele, S. (2002). *Skolēna runas attīstības vērtēšana*. Rīga: RaKa.
47. Tūbele, S. (2008). *Disleksija vai lasīšanas traucējumi*. Rīga: RaKa.
48. Tūbele, S. (2015). Runas un valodas sekmīgas attīstības priekšnosacījumi. *Bērnu valoda Latvijā 21. gadsimtā*. Rīga: Zinātne, 265. – 280. lpp.
49. Tūbele, S., Lūse, J. (2012). *Ja skolēns raksta nepareizi*. Rīga: RaKa.
50. Tūbele, S., Vilka, I. (2016). Spēle – pirmsskolas vecuma bērnu fonemātiskās uztveres sekmētāja. Pieejams: <http://journals.ru.lv/index.php/SIE/article/download/1432/1743>

51. Valsts izglītības satura centra Speciālās izglītības nodaļa (2013). Vadlīnijas bērnu un pusaudžu attīstības izvērtēšanai. Pieejams:
http://visc.gov.lv/specizglitiba/dokumenti/metmat/vadlinijas_attistibai.pdf
52. Vorobjovs, A. (2000). *Vispārīgā psiholoģija*. Rīga: Izglītības soļi.
53. Zaķe, I. (2000). *Logopēdiskās spēles un vingrinājumi*. Rīga: Izglītības soļi.
54. Александрова, Т. В. (2005). *Живые звуки, или Фонетика для дошкольников: Учебно-методическое пособие для логопедов и воспитателей*. Санкт-Петербург: Детство-пресс. Pieejams: http://pedlib.ru/Books/2/0291/2_0291-5.shtml#book_page_top
55. Белякова, Л.И., Гончарова, Н.Н., Шишкова, Т.Г. (2004). *Методика развития речевого дыхания у дошкольников с нарушениями речи*. Москва: Книголюб. Pieejams: http://pedlib.ru/Books/5/0142/5_0142-8.shtml#book_page_top
56. Бондаренко, А. Ю. (1977). *Словесные игры в детском саду*. Москва: Просвещение.
57. Волкова, Л. С. (2007). *Логопедия*. Москва: Владос.
58. Запорожец, А.В., Эльконин, Д.Б. (1964). *Психология детей дошкольного возраста*. Глава IV Развитие речи. Москва: Просвещение. Pieejams: http://pedlib.ru/Books/2/0278/2_0278-44.shtml#book_page_top
59. Лалаева, Р.И. (2004). Развитие фонематического анализа и синтеза. *Логопедическая работа в коррекционных классах*. Москва: Владос. Pieejams: http://pedlib.ru/Books/3/0257/3_0257-17.shtml#book_page_top
60. Максаков, А. И. (1988). *Правильно ли говорит ваш ребенок*. Москва: Просвещение.
61. Пензулаева, Л. И. (1988). *Физкультурные занятия с детьми 5 – 6 лет: Пособие для воспитателя детского сада*. Москва.: Просвещение. Pieejams: http://pedlib.ru/Books/5/0328/5_0328-3.shtml#book_page_top
62. Подласый, И. П. (2004). *Педагогика: 100 вопросов – 100 ответов: Учебное пособие для вузов*. Москва: Владос – пресс. Pieejams: http://pedlib.ru/Books/1/0221/1_0221-44.shtml
63. Правдина, О. В. (1973). *Логопедия*. Москва: Просвещение. Pieejams: http://pedlib.ru/Books/2/0001/2_0001-13.shtml#book_page_top
64. Селиверстов, В. И. (2008). *Детская логопсихология*. Москва: Владос.
65. Тихеева Е. И. (1981). *Развитие речи детей*. Москва: Просвещение.
66. Фадина, Г. В. (2004). *Диагностика и коррекция задержки психического развития детей старшего дошкольного возраста: Учебно-методическое пособие*. Балашов: Николаев. Pieejams: http://pedlib.ru/Books/2/0307/2_0307-10.shtml#book_page_top
67. Федоренко, Л. П., Фомичева, Г. А., Лотарев, В. К., Николаичева, А. П. (1984). *Методика развития речи детей дошкольного возраста*. Москва: Просвещение.

68. Филичева, Т. Б., Чевелева, Н. А., Чиркина, Г. В. (1989). *Основы логопедии: Учебное пособие для студентов педагогических институтов по специальности "Педагогика и психология (дошк.)"*. Москва: Просвещение. Picejams: http://pedlib.ru/Books/2/0032/2_0032-41.shtml
69. Филичева, Т. Б., Чевелева, Н.А., Чиркина, Г.В. (1993). *Нарушения речи у детей: Пособие для воспитателей дошкольных учреждений*. Москва: Профессиональное образование. Picejams: http://pedlib.ru/Books/3/0317/3_0317-38.shtml#book_page_top
70. Черкасова, Е. (2006). Воспитание речевого слуха у детей с общим недоразвитием речи. *Дошкольное воспитание, №11*. Picejams: http://pedlib.ru/Books/2/0246/2_0246-5.shtml#book_page_top

Pielikumi

1. pielikums. Pedagoģiskā novērojuma protokols	67
2. pielikums. Skaņu izrunas pārbaudes albums skaņām [s], [z], [c], [dz].....	68
2. 1. pielikums. Skaņas [s] izrunas pārbaude vārda sākumā, vidū, beigās	68
2. 2. pielikums. Skaņas [z] izrunas pārbaude vārda sākumā, vidū, beigās.....	69
2. 3. pielikums. Skaņas [c] izrunas pārbaude vārda sākumā, vidū, beigās.....	70
2. 4. pielikums. Skaņas [dz] izrunas pārbaude vārda sākumā, vidū, beigās.....	71
3. pielikums. Artikulācijas aparāta vingrinājumi	72
3. 1. pielikums. Lūpu vingrinājumi	72
3. 2. pielikums. Mēles vingrinājumi.....	74
3. 3. pielikums. Vingrinājumi pareizas runas elpošanas aktivizēšanai	76
4. pielikums. Vingrinājumi fonemātiskās uztveres attīstīšanai	77
4. 1. pielikums. Skaņu [s] un [f] diferencēšana pēc attēliem.....	80
4. 2. pielikums. Skaņu [s] un [t] diferencēšana pēc attēliem.....	81
5. pielikums. Delnu, pirkstu muskulatūras vingrinājumi	83
5. 1. pielikums. Dažādi darba paņēmieni roku kustību pilnveidošanai.....	83
5. 2. pielikums. Kinestētisko roku kustību vingrinājumi	83
5. 3. pielikums. Kinētiskās roku kustību rotaļas.....	84
5. 4. pielikums. Pirkstu rotaļas	85
6. pielikums. Burtu attēli	87
6. 1. pielikums. Burts S	87
6. 2. pielikums. Burts F	88
6. 3. pielikums. Burts T	89
7. pielikums. Skaņas [s] izruna vārdos, vārdu savienojumos, teikumos, saistītā runā.....	90
7. 1. pielikums. Skaņas [s] izruna vārdos	90
7. 2. pielikums. Skaņas [s] izruna vārdu savienojumos.....	92
7. 3. pielikums. Skaņas [s] izruna teikumos	93
7. 4. pielikums. Skaņas [s] izruna saistītā runā	94

1. pielikums. Pedagoģiskā novērojuma protokols

Laiks: 2018. gada 19. februāris.

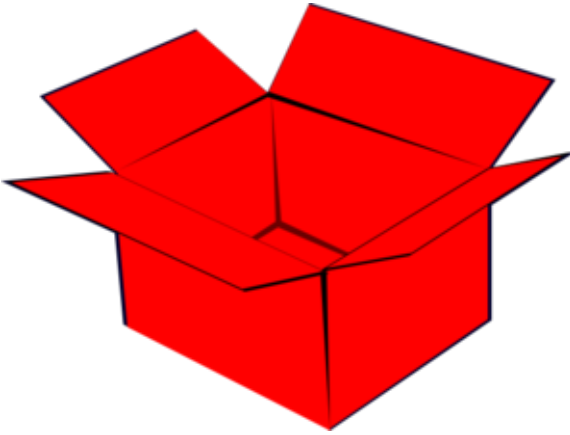

Mērķis: Novērot bērnu ar svelpēna [s] izrunas traucējumiem nodarbībās.

Nodarbības tēma: Mūsu pilsēta Ogrē.

Skolotājas darbība	Bērna darbība	Piezīmes
Skolotāja aicina bērnus sastāties aplī. Lūdz vienai meitenei saskaitīt, cik meitenes ir atnākušas, tad pierakstīt uz tāfeles. Lūdz Matīsam saskaitīt, cik zēni ir atnākuši. Tad pierakstīt uz tāfeles. Visi kopā saskaita, cik bērnu ir grupā.	Matīss nostājas aplī, atbalstās pret gultas malu. Skaitot bērnus, skaļi nerunā. Seko ar skatienu līdzī. Saskaitot zēnus, nosauc skaitu, dodas pie tāfeles to pierakstīt.	Nostājas blakus draugam Gustavam, kura klātbūtnē jūtas labi un droši. Zēns grupas biedru klātbūtnē izvairās no runāšanas. Atbildot noliec galvu uz priekšu, slēpjot seju, izskatās nedrošs.
Jautā bērniem, kāds laiks ir ārā, kam šādā laikā ir grūti. Tad piedāvā kādam bērnam pastāstīt par kādu putnu. Pēc tam piedāvā arī Matīsam.	Matīss paskatās pa logu, novērtē, kāds laiks ir ārā, bet neatbild. Ļauj, lai citi bērni runā. Atsakās pastāstīt par putniem.	Zēns nav ieinteresēts, spēlējas ar pirkstiem. Ja skolotāja nejautā tieši Matīsam, pats izvairās atbildēt. Kautrējas runāt un izteikt savas domas.
Jautā, par ko šonedēļ bērni mācās. Uz Matīsa atbildi, ka par skolām, atbild, ka ne jau tikai par skolām. Klausās citas atbildes.	Šoreiz Matīss pirmais atbild, ka par skolām, bet pēc skolotājas aizrādījuma saraujas un atkāpjas atpakaļ.	Matīsam ir nepieciešams iedrošinājums runāt citu priekšā un izteikt savas domas, bet aizrādījumi mazina pašpārliecinātību.
Visu nedēļu mācās par Ogrī. Mudina bērnus atcerēties, kādas upes ir Ogrē.	Matīss nosauc Ogres upi.	Apmierināts, ka šoreiz ir pareizi atbildējis un saņēmis skolotājas uzslavu.
Rāda zivju attēlus, mācās to nosaukumus nosaukt pa skaņām.	Matīss atkārtoti nosauktos zivju nosaukumus pa skaņām kopā ar citiem.	Kad runā daudz bērnu reizē, arī Matīss iesaistās. Tomēr viņš ir klusāks kā citi.
Rāda dažādu Ogres skolu attēlus. Bērniem jānosauc, kas tā ir par mācību iestādi.	Apskata attēlus, bet skolu nosaukumus nenosauc.	Grūti saprast, vai Matīss skolas neatpazīst vai baidās atbildēt.
Piedāvā iet rotaļā "Ogres pilsētai ir vārti". Bērni sadevušies rokās iet pa apli. Skolotāja ar vienu meiteni tur uz augšu sadotas rokas. Kad atskan vārds "ciet", nolaiž rokas, noķerot kādu bērnu.	Priecīgs iet kopā ar citiem pa apli. Cenšas runāt dzejoli kopā ar visiem. Pirmajā vārtu nolaišanas reizē, tiek noķerts un pievienojas ķērājiem.	Bērnam patīk iet rotaļā. Nav precīzi iemācījies rotaļas tekstu, tādēļ runā, dažus vārdus izlaižot. Galvu tur taisni, neizskatās sakautrējies, jo rotaļas laikā nebaidās tikt vērtēts.
Pēc rotaļas iet ciemos pie lācīša Ērika, kurš arī dzīvo Ogrē (ievads aplicēšanas nodarbībā). Parāda, kā aplicēs lācīti. Pa grupu jāsameklē dažādi apaļi priekšmeti, kuri būs kā šabloni lācīša ķermeņa daļām.	Zēns uzmanīgi klausās, kas būs jādara tālāk. Pēc tam Matīss atrod nepieciešamos priekšmetus, sagatavo darba vietu. Kad pašam vairs priekšmets nav vajadzīgs, iet piedāvāt citiem.	Var redzēt, ka zēns pēc rotaļas ir atbrīvojies un vairāk vēlas piedalīties nodarbībā. Pildot darbu, pie galda brīvi sarunājas ar citu zēnu.

2. pielikums. Skaņu izrunas pārbaudes albums skaņām [s], [z], [c], [dz]

2. 1. pielikums. Skaņas [s] izrunas pārbaude vārda sākumā, vidū, beigās

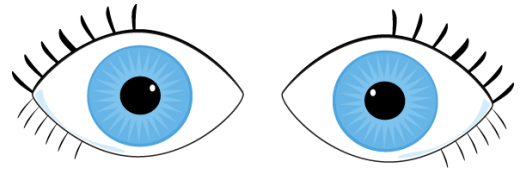
2. pielikuma turpinājums

2. 2. pielikums. Skaņas [z] izrunas pārbaude vārda sākumā, vidū, beigās

	
<p>maz</p>	<p>Z</p>

2. pielikuma turpinājums

2. 3. pielikums. Skaņas [c] izrunas pārbaude vārda sākumā, vidū, beigās

lec

C

2. pielikuma turpinājums

2. 4. pielikums. Skaņas [dz] izrunas pārbaude vārda sākumā, vidū, beigās

mirdz

DZ

3. pielikums. Artikulācijas aparāta vingrinājumi

3. 1. pielikums. Lūpu vingrinājumi (Adamsa,

Struka, Tilmane – Karusa, 2000, 10;

Miltiņa, 2005, 232 – 233; Baumanē, 1976, 8)

Lūpu vingrinājumi I

- Lūpu kaktiņus pastiepj uz sāniem (i) un pēc tam lūpas izstiepj uz priekšu (u). Zobu rindas ir mazliet pavērtas.
- Izdara tās pašas darbības ar stingri sakostiem zobiem.
- Izdara tās pašas darbības ar aizvērtām lūpām.
- Augšlūpu pārstiepj pāri apakšlūpai un pēc tam apakšlūpu – augšlūpai.
- Lūpas paslēpj starp zobu rindām un pēc tam izstiepj uz priekšu, kā sakot u.
- Izdara tās pašas darbības, tikai beigās izelpojot saka “Tprū!”, kā apstādinot zirgu.

Lūpu vingrinājumi II

- Lūpu kaktiņus paceļ uz augšu (smaida) un nolaiž uz leju.
- Lūpu kaktiņus nolaiž pēc iespējas zemu (skumst).
- Vienu lūpu kaktiņu velk uz vienas auss pusi un atvelk atpakaļ, otru kaktiņu – uz otras auss pusi un arī atvelk atpakaļ.
- Ar augšējiem un apakšējiem priekšzobiem parīvē apakšlūpu/augšlūpu no viena kaktiņa līdz otram kaktiņam (žokli kustina no vienas puses uz otru pusi).

“Smaidīšs”

Lūpas iestiepj platā smaidā, notur, kamēr logopēds skaita līdz 5.

“Taurīte”

Lūpas izstiepj uz priekšu, notur, kamēr logopēds skaita līdz 5.

Lūpu vingrinājumi saistībā ar patskaņu izrunu

- Plati atvērt muti un izrunāt patskani Ā (dziedātāja dzied dziesmiņu: Ā – Ā – Ā).
- Iestiept lūpas uz priekšu apaļoti un izrunāt patskani Ū (bērns, mežā apmaldījies, sauc: Ū – Ū – Ū).
- Iestiept lūpas šaurā smaidā un izrunāt patskani Ī (saulīte dzied savu dziesmiņu: Ī – Ī – Ī).

3. 1. pielikuma turpinājums

- Izstiept lūpas uz priekšu apaļoti un izrunāt patskani O (tētis pārsteigumā skaļi sauca: O – O – O).
- Iestiept lūpas platā smaidā un izrunāt patskani Ē (māmiņa brīdina bērnu: Ē – Ē – Ē).
- Izrunāt patskaņus → A, I → A, E → A, O → A, E → A → O.
- Izrunāt patskaņus bez balss līdzdalības (zivtiņa “runā” ar bērnu).

Lūpu vingrinājumi, dažādojot to kustības

- Sakniebt lūpas starp zobiem (lūpu paslēpes).
- Pavilkt vienu lūpu kaktiņu pa labi (pašmakstināt), pavilkt otru lūpu kaktiņu pa kreisi (pašmakstināt).
- Pavērt muti, pasmaidīt un pacelt apakšlūpu pie augšējiem priekšzobiem. Papūst F – F – F.
- Stingri sakļaut lūpas un spēcīgi, strauji tās atslābināt. Gaiss izplūst ar troksni, kas līdzīgs skaņai [p].
- Sakļaut lūpas un atdarināt mutes skalošanas kustības.
- Vibrināt lūpas, imitējot zirga apstādināšanu – Tprū! Tprū!

3. pielikuma turpinājums

3. 2. pielikums. Mēles vingrinājumi (Miltiņa, 2005, 233 – 234)

“Plācenītis”

Nedaudz pavērt muti, mierīgi nolikt platu mēli uz apakšlūpas un, pieskaroties augšlūpai, izrunāt pja – pja – pja. Mēles sāni pieskaras lūpu kaktiņiem. Izrunāt pēc iespējas vairāk pja – pja – pja, vienas izelpas laikā. Izelpu neaizturēt, tai jāplūst lēnām, vienmērīgi.

- ◆ Saglabāt mēles pozīciju, izrunājot patskani I.
- ◆ Pūst gaisu pa izbāzto mēli.

“Adatiņa”

Izbāzt šauru mēli. Ja kustība neizdodas, mēles gals izbāzams starp saspīestām lūpām. seko, mēles galam pakāpeniski sašaurinoties.

“Labrīt”

Ar mēli pieskarties labajam vaigam, kreisajam vaigam, zodam, ja iespējams, degunam.

“Garšīgais ievārījums”

Nedaudz pavērt muti un ar platu mēles galu nolaizīt augšlūpu, virzot mēli no augšas uz leju, nevis no viena sāna uz otru. Darbojas tikai mēle, apakšžoklis nekustīgs (vajadzības gadījumā to pietur ar roku). Mēle plata, tās sānu daļas pieskaras lūpu kaktiņiem.

“Tītars”

Pavērt muti, nolikt mēli uz augšlūpas un platu mēles galu kustināt gar augšlūpu uz āru, uz iekšu. Mēle augšlūpu “glāsta”. Kustības sākumā lēnā tempā, vēlāk temps paātrinās un pievienojas skaņu kopa bl – bl – bl.

“Laiviņa”

Atvērt muti un izbāzt platu mēli uz apakšlūpas. Mēles sāni tiek pacelti uz augšu, mēles vidū veidojas renīte. Pa to tiem virzīta gaisa plūsma. “Laiviņas” mēles sānus palīdz pacelt zem mēles gala palikta pudelīte. Izelpojamā gaisa plūsma virzās pa mēles renīti un nonāk pudelīte. Ja vingrinājums izpildīts pareizi, tad atskan svilpiens.

3. 2. pielikuma turpinājums

“Pulkstentiņš”

1. variants. Izvelt platu mēli pāri apakšlūpai (pulkstenis iet Tik). Ievilkot mēli atpakaļ, mēles galu noliek pie apakšējiem priekšzobiem (pulkstenis iet Tak). Tik – Tak mēle pārvietojas iekšā – ārā.

2. variants. Balstīt mēles galu labajā mutes kaktiņā (Tik), mēles gals pārvietojas pa apakšlūpu uz kreiso mutes kaktiņu (Tak). Tik – Tak – mēle pārvietojas pa labi – pa kreisi.

“Šūpoles”

Atvērt muti. Pie ieelpas nolikt platu mēles galu aiz apakšējiem priekšzobiem, pie izelpas tas paceļams aiz augšējiem priekšzobiem. Lūpas un apakšžoklis ir nekustīgi, darbojas tikai mēle. Mēles pacelšana notiek augšā – lejā.

“Zobu tīrīšana”

Atvērt muti, pasmaidīt un ar platu mēles galu tīrīt augšējos priekšzobus: mēles gals sākumā atrodas starp augšlūpu un zobiem, aiz augšējiem zobiem. Mēle virzās pa labi, pēc tam pa kreisi. Tāpat mēle “tīra” apakšējos priekšzobus. Apakšžoklis ir nekustīgs.

“Kausiņš”

Izbīdīt ārpus mutes platu mēli (mēles sāni saskaras ar augšējiem sānu zobiem). Šādai mēles pozīcijai pievienot mēles gala pacēlumu. “Kausiņu” veido gan mutes ārpusē, gan iekšpusē.

Minēto vingrinājumu var papildināt: uz degungala novieto spalviņu vai vates piciņu. “Kausiņu” veido ārpus mutes un pievieno gaisa plūsmu. Gaisam plūstot cauri “kausiņam”, spalviņa lido augšup.

3. pielikuma turpinājums

3. 3. pielikums. Vingrinājumi pareizas runas elpošanas aktivizēšanai (Miltiņa, 2005, 230 – 231, Zaķe, 2000, 17 – 18, Korbe, 2007, 8 – 9)

“**Svece**” – Bērna izelpa ir lēna, vienmērīga, it kā pūstu sveci, kuras liesmiņai jānoliecas. Šim nolūkam var izmantot plānu, šauru papīra sloksnīti.

“**Kuģītis**” – Tiek izmantota bļoda ar ūdeni un papīra kuģīti. Uz bļodas malas ir piestiprināti aplīši, kas apzīmē ostas. Bērns lēnā, ilgstošā izelpā ievada papīra kuģīti noteiktā pieturvietā.

“**Sniegputenis**” – Stikla traukā sīki saplēsts plāns papīrs. Ar kokteiļsalmiņu pūš un veido sniegputeni.

“**Pūciņa lido**” – Bērnā ar kokteiļa salmiņa palīdzību jāpūš vates pūciņa līdz noteiktam mērķim. Salīdzināšanai tiek iedota porolona bumbiņa, bērnam jāpastāsta, ko bija vieglāk pūst un kāpēc.

“**Mašīna vārtos**” – Rotaļu mašīnai ir jāiebrauc mērķī – vārtos. Bērnā pašam jāaprēķina, cik stipri to pūst, lai sasniegtu vajadzīgo rezultātu.

“**Ziepju burbuļi**” – Bērnā glāzē ar kokteiļsalmiņu ir jāpūš “vēja brāzma”.

“**Odiņš sīc**” – Pieaugušais stāsta pasaku par odiņu, kurš ļoti smalki un klusi sīc. Bērnā jāizrunā skaņa [s], atdarinot odiņa sīkšanu.

Pūš diegā pakārtus vieglus priekšmetus (no papīra izgrieztus, spalviņas, balonus, no vieglas plastmasas vai citus);

Pūš jebko vieglu pa galva virsmu, nopūš no plaukstu vieglu priekšmetu;

Lēni pūš spalviņu, neļaujot tai nokrist;

Pūš ziepju burbuļus;

Iemāca pūst īsu brīdi un ilgāku laiku.

4. pielikums. Vingrinājumi fonemātiskās uztveres attīstīšanai (Miltiņa, 2005, 223 – 228; Zaķe, 2000, 24 – 26; Tūbele, Lūse, 2012, 80 – 82)

Pēc dzirdes salīdzini skaņas un atmini, kas tiek darīts! Nosauc darbības! – Pieaugušais veic dažādas darbības, bet bērns aizvērtām acīm klausās. Tiek burzīts, plēsts papīrs; skandinātas pudeles, kurās sabērti zirņi, smiltis, pupas; spēlē dažādus mūzikas instrumentus.

Klausies audio ierakstus un mēģini atpazīt, kas tur skan! Kas kladzina? – Dzenis. Kas čalo? – Strauts u. c.

Kurš vārds garāks? – Logopēds nosauc vārdus “ota” un “rakstāmgalds”. Bērnam jānosaka, kurš vārds garāks. Pēc tam tiek saukti citi vārdu pāri.

Atkārto! – Pieaugušais nosauc trīs savstarpēji nesaistītus vārdus, piemēram, skola, kartupelis, meitene. Bērnam jāatkārto šie vārdi dotajā secībā.

Ieklausies un nosaki! – Pieaugušais lēni izrunā vārdus “sami” un “soma”. Bērnam jānosaka, kuras skaņas dzirdamas abos vārdos.

Klausies uzmanīgi! Pacel roku, ja vārds skan nepareizi! – banāns, vanāns (nepareizi), panāns (nepareizi), banāns, vanāns (nepareizi), banāns.

Esi uzmanīgs! Nosaki, vai vārdu pāri ir vai nav tuvi pēc skanējuma!”

lasi – tasi (ir)	vāze – drāniņa (nav)
māk – sāk (ir)	grāmata – vēstule (nav)
Taisi – raisi (ir)	lapa – kniede (nav)

“Atkārto vārdu pārus un parādi priekšmetu attēlus”

kaza – kase	logi – loki
bumba – pumpa	riepa – liepa
bise – bite	kūka – tūta

“Klausies un pareizi atkārto zilbju pārus!” – pa – ba; fa – va; ta – da; ka – ga.

“Ieklausies un pabeidz vārdus!”

Mu – (muša); ka – (kaza); la – (lama); ta – (tase); za – (zari); pa – (paka).

“Klausies un atpazīsti vārdus!” Tiek sauktas skaņas:

E * S (es); M * Ē * S (mēs); M * A * N (man).

Logopēds lēni runā vārdus, ja bērns sadzird doto vārdu, paceļ roku.

Pilsēta – māja, pilsēta, kustība, sēta, pilsēta, pilsētnieks.

Logopēds lēni runā vārdus, ja bērns sadzird analizējamo skaņu, paceļ roku.

Analizējamā skaņa [s] – tilti, ziema, maska, vista, zemene, kaķis, pudele, lāsteka.

Logopēds izrunā vārdu nepareizi, bērnam ir jāatrod kļūda.

D(S)ula, il(s)taba, mat(s)ka, vir(s)ta, gair(s)ma.

4. pielikuma turpinājums

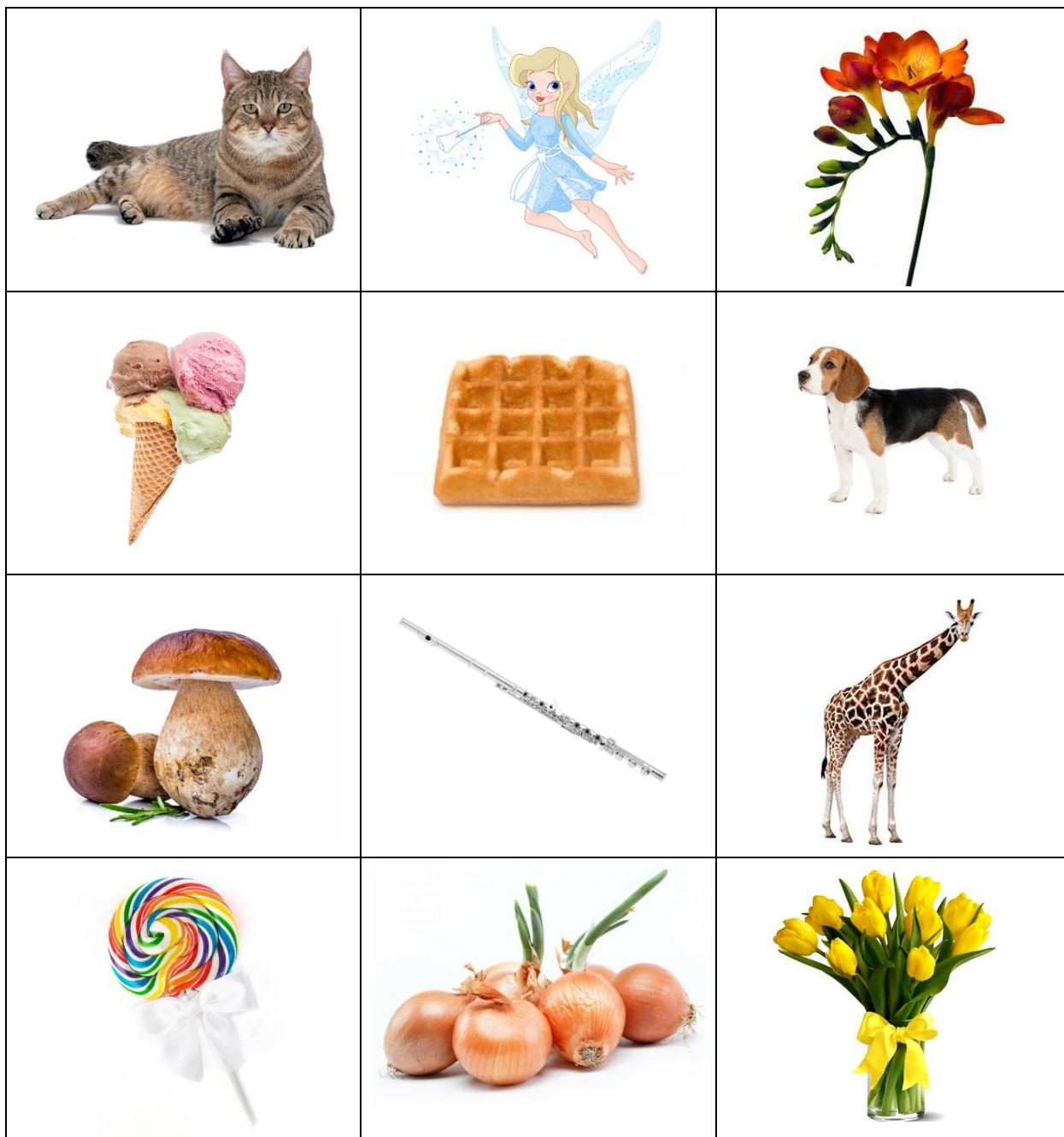
Sakārto kartītes atbilstoši skaņas [s] atrašanās vietai vārdā!

Skaņa [s] vārda sākumā	Skaņa [s] vārda vidū	Skaņa [s] vārda beigās
		
		
		
		

4. pielikuma turpinājums

4. 1. pielikums. Skaņu [s] un [f] diferencēšana pēc attēliem

Sakārto kartītes pa grupām: vienā grupā, kuros ir skaņa [s], otrā – skaņa [f]!

4. pielikuma turpinājums

4. 2. pielikums. Skaņu [s] un [t] diferencēšana pēc attēliem

Sakārto attēlus! Vienā rindā liec vārdus, kuros ir skaņa [s], otrā – skaņa [t], trešajā – gan skaņa [s], gan skaņa [t]!

4. 2. pielikuma turpinājums

5. pielikums. Delnu, pirkstu muskulatūras vingrinājumi

5. 1. pielikums. Dažādi darba paņēmieni roku kustību pilnveidošanai (Miltiņa, 2005, 239)

- tornīšu, ripiņu vēršana piramīdās; krellīšu, caurveramu attēlu, priekšmetu vēršana;
- dažādu kārbīņu, pudelīšu, burciņu (at)(aiz)vēršana; sīkmantiņu ielikšana un izņemšana no trauciņiem;
- “burvju mezglu” atraisīšana;
- pogāšana; pogu tēlu veidošana;
- caurumiņu, zīmējuma kontūru izduršana ar adatu vai īlenu;
- dažāda lieluma un faktūras papīra plēšana, burzīšana, līmēšana;
- māla, plastilīna, sāls mīklas mīcīšana, veidošana;
- zīmēšana ar pirkstiem;
- dziju tīšana kamolā, pīšana no aukliņām, šūšana, auduma, papīra griešana;
- (iz)(no)(pie)bēršana, lietojot dažāda veida, formas, lieluma, krāsas sēklas, putraimus, smiltis u. c.;
- ūdens (iz)(ie)liešana dažādos traukos, šķidruma mērīšana;
- zīmuļu, kociņu virpināšana starp plaukstām;
- dažādu dabas materiālu viļņošana, spaidīšana, virpināšana pirkstos, plaukstās, darbošanās ar knaģiem;
- dažādas pretestības porolona, gumijas riņķīšu, bumbiņu spaidīšana.

5. 2. pielikums. Kinestētisko roku kustību vingrinājumi (Miltiņa, 2005, 240 – 241)

- Rokas uz galda, plaukstas pavērstas augšup. Savilkt pirkstus dūrītēs, ieturēt pozīciju (skaitīt pie sevis līdz 5), iztaisnot tos. Vingrinājumu var dažādot – delnas pavērsums – uz leju, roku izstiepums uz sāniem, uz augšu. Pirkstu kustības – savilkt – atlaist; ieplest – salikt pirkstus kopā u. c.
- Statisko vingrinājumu izpildē izmanto pirkstu tēlus, kas atspoguļo apkārtējos pasaules priekšmetus, dzīvniekus, parādības u. c.

Pirkstu tēli:

- Zaķis – izstiept rādītājpirkstu un vidējo pirkstu, ceturto un piekto pirkstu saliekt, tos pārsedz īkšķis.

5. 2. pielikuma turpinājums

- Vistiņa – salikt kopā īkšķa un rādītājpirksta galus (knābis), virs knābja vēdekļveidīgi virsū uzliek pārējos pirkstus (cekuliņš).
- Gailis – tāpat kā “vistiņai” veidot knābi, bet pārējos pirkstus izplest un pussaliectus izvietot virs knābja.
- Dūrainīši – salikt kopā četrus pirkstus, īkšķi atsevišķi pavērst uz augšu, tas ir taisnā leņķī ar pārējiem pirkstiem. Darbība norit ar abām rokām.
- Pirkstainīši – ieplest abu roku pirkstus.
- Karodziņš – pagriezt delnu ar īkšķi uz leju (karoga kāts), pārējos četrus pirkstus sakļaut.
- Kaķītis – pacelt rādītājpirkstu un mazo pirkstu. Vidējos pirkstus (2. – 4.) saliekt, pārsegt tos ar īkšķi.
- Saknes – plaukstas salikt kopā, pirkstus ieplest, pavērst delnas uz leju.
- Vardīte – saliekt rādītājpirkstu un mazo pirkstu (acis), 3. un 4. pirkstu saliektus piespiest pie plaukstas vidus. Īkšķis pārliects tiem pāri (mutīte).

5. 3. pielikums. Kinētiskās roku kustību rotaļas (Miltiņa, 2005, 241 – 242)

- Pirkstu rotaļa “Zaķis” – zaķis var ieplest ausis, var saliekt tās, viena auss var paslēpties aiz otras, zaķa ausis var drebēt, zaķis var staigāt uz ausīm. Visās minētajās darbībās dalību ņem 2. un 3. pirksts.
- Pirkstu rotaļa “Karodziņš” – īkšķis skatās uz grīdas pusi, bet pārējie pirksti māj mums klusi.
- Oliņ’, boliņ’ Pirmie trīs pirksti veido aplīti.
  - Cimpā, rimpā Pirmo trīs pirkstu aplītim pievienojas 4. un 5. pirksts.
  - Kājiņ’, vējiņ’ 4. un 5. pirksts pacelti un izstiepti. Skatot vārdam vējiņ’, visi pirksti pacelti un izplesti.
  - Bums! Pirksti dūrītē, īkšķis paslēpts zem četriem pirkstiem. Var darboties ar abām rokām.
- Pirkstu rotaļa “Karodziņš” – īkšķis skatās uz grīdas pusi, bet pārējie pirksti māj mums klusi.

5. pielikuma turpinājums

5. 4. Pirkstu rotaļas (Brice, 2016)

“Viens pa ceļu gāja”

Viens pa ceļu gāja,	→ Soļo pa telpu.
Priekšā bija māja,	→ Ar abām rokām virs galvas rāda jumtiņu.
Iekšā kādu rāja,	→ Ar rādītājpirkstu veic brīdinājuma kustības.
Jo viņš nezināja,	→ Rausta plecus.
Kura labā kāja,	→ Izstiepj uz priekšu labo kāju uz papēža.
Kura kreisā kāja,	→ Izstiepj uz priekšu kreiso kāju uz papēža.
Kura labā roka,	→ Izstiepj priekšā labo roku ar atvērtu plaukstu.
Kura kreisā roka.	→ Izstiepj priekšā kreiso roku ar atvērtu plaukstu.

“Puķīti stādam”

Sēkliņu paņemam,	→ Bērni sēž turku pozā, ar labās rokas pirkstiem ņem
Zemītē ieliekam,	→ iedomātu sēkliņu un “stāda” kreisajā sauējā.
Gaidam, gaidam ,gaidam	→ Īkšķis zem zoda, rādītājpirksts pie vaiga.
Puķi izaugam.	
Izauga puķīte,	→ Abu roku delmi kopā salikti, rokas lēnām ceļ uz augšu.
Izplauka puķīte,	→ Rokas augšā, plaukstas lēnām paver.
Vējiņš uzpūta,	→ “Pūš vējiņu”.
Ziedlapas nobira.	→ Āri kustinot pirkstus, nolaiž rokas.

“Diendusa”

Mazais pirkstiņš gulēt iet,	→ Kreisās rokas pirksti izplesti. Sākot ar piekto
Zeltnesim jau acis ciet,	→ jeb mazo pirkstu, pa vienam saliec pirkstus dūrē.
Garais pirkstiņš gultā – hop!	
Rādītājs vel saka – stop!	→ Ritmā kustina rādītājpirkstu, tad saliec to dūrē.
Arī īkšķim nenāk miegs –	→ Ar labās rokas rādītājpirkstu “brīdina” īkšķi.
Netaisa tas acis ciet!	

5. 4. pielikuma turpinājums

“Tipu tapu”

Tipu, tapu, tipu, tapu, → Pirkstus iemērc pirkstu krāsā, tad pa baltu papīra
Pirksti iet pa baltu lapu. → lapu pirksti “tipina”, atstājot savus nospiedumus.
Žvīku, žvāku, žvīku, žvāku, → Pirkstus iemērc pirkstu krāsā, velk uz lapas svtras
Arī tā es zīmēt māku! → dažādos virzienos.

Gliemezīti, laukā nāc, → Labā roka savilkta dūrē.
Savus ragus rādīt sāk! → Lēnām nodūrītes “parādās” otrais un trešais pirksts.
Ja tos skatīt ļausi, → Kustina pirkstus kā griemezis radziņus.
Dosim medus rausi! → Tekstam izskanot, pirkstus atkal paslēpj dūrē.

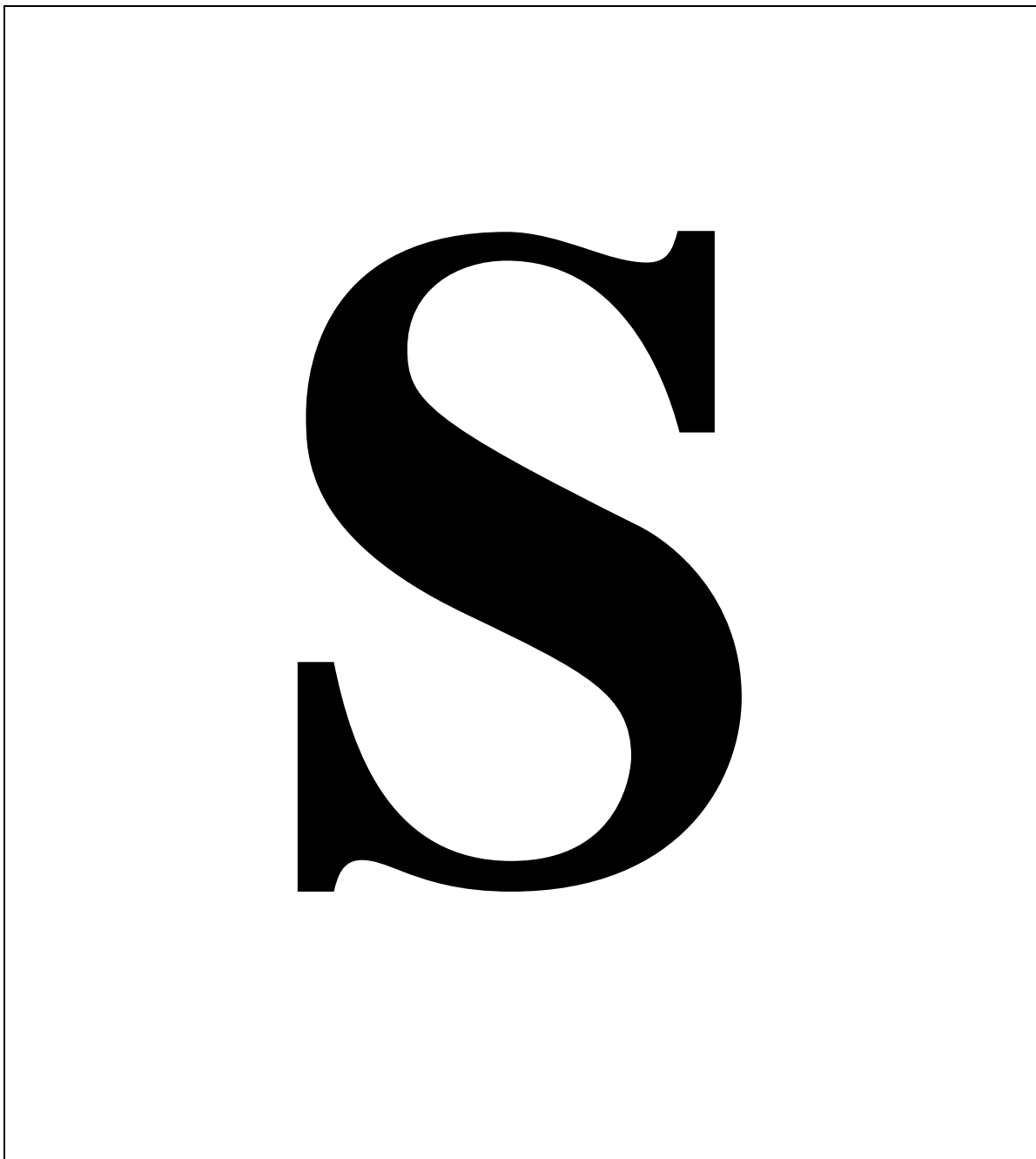
(Vācu bērnu skaitāmpants)

Viens pirkstiņš – tiku, taku → Ar pirkstiem pēc kārtas viegli masē otras rokas
Otrs pirkstiņš – briku, braku → pirkstus, sākot no piektā pirksta.
Trešais pirkstiņš – žvīks, žvāks
Ceturtais – brīkš, brākš,
Piektais pirkstiņš – aliņā! → Īkšķi aptver ar otras rokas rokas pirkstiem, veidojot aliņu.

(Latviešu tautasdziesma)

6. pielikums. Burtu attēli

6. 1. pielikums. Burts S

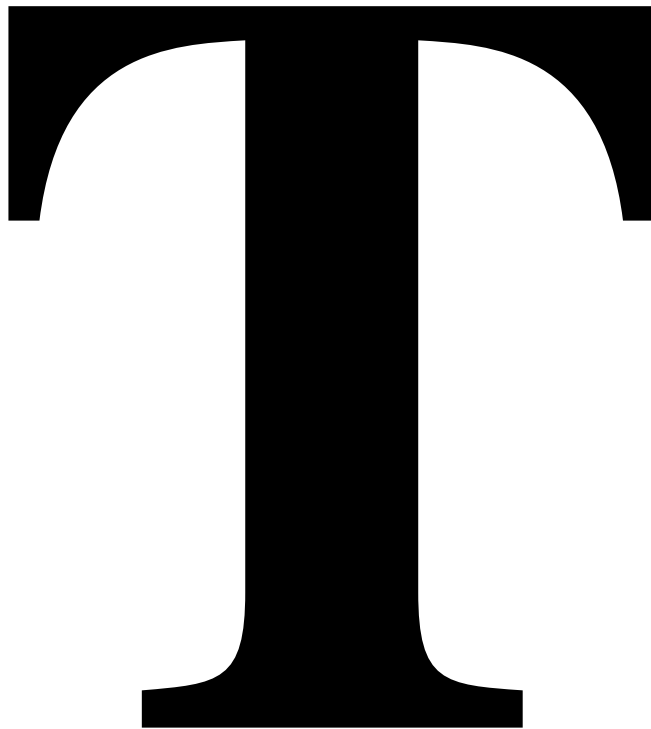
6. pielikuma turpinājums

6. 2. pielikums. Burts F

A large, bold, black serif capital letter 'F' is centered within a white rectangular frame. The letter has a classic, slightly decorative design with a thick vertical stem and a horizontal top bar that curves slightly at the ends. The crossbar has a small, decorative serif on its right side.

6. pielikuma turpinājums

6. 3. pielikums. Burts T

7. pielikums. Skaņas [s] izruna vārdos, vārdu savienojumos, saistītā runā

7. 1. pielikums. Skaņas [s] izruna vārdos (darba autores veidoti materiāli)

Skaņa [s] vārda sākumā pirms patskaņa – sēne, soma, suņi

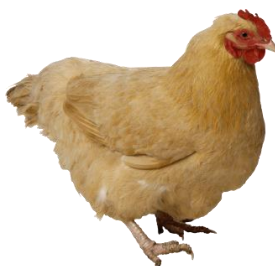
Skaņa [s] vārda sākumā pirms līdzskaņa – spalva, stirna, svāri

Skaņa [s] vārda vidū starp patskaņiem – desa, lāse, klausule

Skaņa [s] vārda vidū pirms līdzskaņa – maska, vista, kāposti

7. 1. pielikuma turpinājums

Skaņa [s] vārda vidū pēc līdzskaņa – lapsa, pirksti, lietussargi

Skaņa [s] vārda beigās – gailis, kuģis, durvis

Vārdi ar vairākām skaņām [s] – suns, slidas, spogulis

Skaņa [s] vārda sākumā un beigās – sikсна, saulespuķe

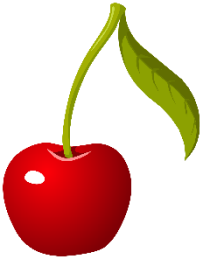

Skaņa [s] vārda vidū un beigās – bikses, pulkstenis

7. pielikuma turpinājums

7. 2. pielikums. Skaņas [s] izruna vārdu savienojumos (darba autore veidots materiāls)

Sarkana soma	Silta saule	Sarkans zīmulis
		
Silta sega	Sālīta siļķe	Brūns suns
		
Smaga soma	Salda sula	Sulīgs ķirsis
		
Spēcīgs sportists	Skābas dzērvenes	Skaists saulriets
		

7. pielikuma turpinājums
7. 3. pielikums. Skaņas [s] izruna teikumos

Atmini mīklas!

- Astē piesieta sarkana telīte. (Ābols)
- Balta vistiņa, sarkans knābis. (Svece)
- Balts cietums, melni cietumnieki. (Ābols)
- Balts, balts krekls, sarkans deguns. (Svece)
- Blusa sudrabu kaļ. (Lini)
- Debesu māsiņa septiņās krāsās. (Varavīksne)
- Kājas basas, galvā simts lakatiņu. (Kāpostgalva)
- Kas pirmais pārstaigā istabu? (Slota)
- Liels, liels siets, pilns sudraba ābolu. (Debesis un zvaigznes)
- Nasta piekūst, nastas nesējs nepiekūst. (Sols)
- Sarkana klētiņa, balta atslēga. (Avene)
- Sarkana meitiņa, balta sirsniņa, meitiņa mīļa – sirsniņa ne. (Avene)
- Sarkans sivēns guļ miltos. (Ogle)
- Slauku, slauku – neizslauku; nesu, nesu – neiznesu. (Ēna)
- Spīd, bet nesilda. (Mēness)
- Tīruma malā stāv karavīrs, viss ar pogām nopogāts. (Dadzis)

7. pielikuma turpinājums

7. 4. pielikums. Skaņas [s] izruna saistītā runā

Saulīt' silta, māmiņ' jauka,
Abas vienu labumiņu.
No saulītes silti rīti,
No māmiņas labi vārdi.

Skand balstiņis rītā agri,
Skandēj' vēl vakarā:
Dienas vidū neskanēja,
Kad saulīte launagā.

Kas spīdēja vakarā,
Kas spīdēja agrumā?
Mēnestiņis vakarā,
Saulīt' rīta agrumā.

Īsa, īsa Jāņu nakts
Par visām naksniņām
Vienā malā saule gāja,
Otrā saule uzlīgoja.

Sinēpīte sīva sēkla –
Sēsīm purva maliņā:
Sīva, sīva mūs' māsiņa –
Dosim tālu tautiņās.

Es savos bāliņos
Skandēdama vien staigāju:
Skand zilītes, skand krellītes,
Skand vizuļu vainadzīt's.

Saule bāra mēnestiņu,
Kam tas dienu nespīdēja.
Mēnestiņis atbildēja:
Tev dieniņa, man naksniņa.

Saulīte, māmiņa,
Sudrabu sijāja,
Sudrabu sijāja,
Mērīja pūrā.

Kas spīdēja, kas vizēja
Rīgas kalna galiņā?
Budels pēra Rīgas meitas
Ar sudraba rīkstītēm.

Pasēdies, Vēja māte,
Sausas egles galiņā,
Kamēr mani bāleliņi
Pāri ies Daugavā.

Sidrabiņa upi bridu,
Zelta kurpes kājiņā.
Sudrabs grima dibenā,
Zelts pa virsu lidināja.

No saknītes lazda zied
Sarkaniem ziediņiem;
No sirsniņas es mīlēju
Savu tēvu, māmuliņu.

7. 4. pielikuma turpinājums (Stāraste, 1992)

Svētki, svētki – burtiņam S lieli svētki! Sēņu silā pie slaidās smilgas divas skudras jau saņem viesus. Ielaiž spāri ar spožiem spārniem, ielaiž sešus sienāžus. Ielaiž slieku un sīku knislīti. Arī sēnes izspraucas no sūnām un steidzas uz svētkiem. Ierodas spalvains kāpurs. “Burtiņš S ir mana vārda pašās beigās,” tas saka un nāk tikai iekšā. Atskrien melna vabole. “Nē, nē,” skudras krata galvas, “nevaram ielaist. Tavā vārdā neskan S.” “Kā nu ne,” viešņa strīdas, “esmu skrejvabole.”

“Ak tā? Tad gan jālaiž!”

Beidzot atnāk smecernieki ar gariem snīpjjiem un atnes sveicienu no burtu meitiņas. Nu svētki var sākties! Viesi līksmo un virpuļo dejās. San un sīc, spindz un sisina.

Te pēkšņi skrien zaķis. Tas nepamana līksmotājus un drāžas visiem pāri. Bet kas nu? Smilga salauzta, svētku viesi pajukuši uz visām pusēm, un burtiņš S aizmests nezina kur. Iesim nu to meklēt!

“Saulītes svētki”

Saulītes svētki! Saulītes svētki! Spalvas rūpīgi saglaudusi, ūsas sasukājuši, viesi nāk baru bariem. Sīkā mārīte un Saulītes svētkiem atlidojusi pirmo reizi.

“Kas tie tādi Saulītes svētki tādi ir?” viņa izprašņā laumiņas un rūķus.

“Saulītes svētkus svinam tāpēc, ka šodien ir visgarākā vasaras diena,” paskaidro rūķis Miksis, “šajā dienā Dižmeža iemītnieki vienmēr priecājas un līksmo no Saulītes lēkta līdz rietam”.

“Un nakts būs īsa, īsa”, saka rāsas laumiņa.

“Visīsākā visā gadā,” ziedu laumiņa vēl piemetina.

Klajumiņā sanākuši svētku viesi. Tie nepacietīgi veras augšup, gaidīdami, kad parādīsies Saulīte. Vai, re – tur jau viņa izveļas virs Dižmeža kokiem. Tās staru vainags mirdz jo priecīgi. Viesi sveic Saulīti. Tad Saulīte iesēstas zeltītā svētku mākonī un ziņkārīgi raugās lejup. Tur tagad tik daudz ko redzēt un dzirdēt!

Dižmeža varžu koris sagatavojis Saulītei patīkamu pārsteigumu – kvarkšķina savu svētku dziesmu. Pēc tam sienāži iepriecina ar varenu sisināšanu, bet bite ar vaboli sacenšas dūkšanā. Zaķēni rāda augstlēkšanas mākslu, bet vāvere mētā čiekurus. Sāk spēlēt Dižmeža orķestris. Rūķi pūš stabules un tāšu taurītes, rībina bundziņas, bet laumiņas tirkšķina ziedu zvaniņus. Svētku viesi dejo, iet rotaļās, putnu un zvēru mazuļi draiskojas. Papardes aiz prieka līgojas līdzī, un visi koki līksmi šūpo galotnes. Jautres svētkos ātri skrien laiks! Saulīte aizslīdējusi aiz kokiem un sāk tur kārtot sārto padebešu gultu. Nu jāatvadās, lai te pulcētos atkal pēc gada.